

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Bc. Filip Machart

Moderní dystopie a teorie totalitarismu

Diplomová práce

Praha 2013

Autor práce: **Bc. Filip Machart**

Vedoucí práce: **PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.**

Rok obhajoby: 2013

Bibliografický záznam

MACHART, F. (2013). *Moderní dystopie a teorie totalitarismu*. Praha, 2013. 159 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.

Abstrakt

Diplomová práce *Moderní dystopie a teorie totalitarismu* se zabývá komparací těchto dvou fenoménů. Práce vychází z konceptu Giovanniho Sartoriho, který chápe totalitarismus jako ideální konec osy totalitarismus-demokracie. Krajní body plní roli v praxi neuskutečnitelných ideálních zřízení. Reálně se k nim můžeme pouze přiblížit. Právě moderní dystopie mohou představovat takováto ideální totalitární zřízení. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části je analyzováno pět knih, které se zabývají teoriemi totalitarismu. Analyzovány jsou díla Sigmunda Neumanna, Hannah Arendt, Carla J. Friedricha a Zbigniewa K. Brzezińskiego, Giovanniho Sartoriho a Juana J. Linze. Jednotlivé teorie totalitarismu jsou doplněny o reflexi z řad jiných autorů. V praktické části je analyzováno celkem pět dystopických děl (J. Zamjatin – *My*, A. Huxley – *Brave New World*, G. Orwell – *1984*, M. Atwood – *Příběh služebnice*, A. Moore, D. Lloyd – *V jako vendeta*). V této části jsou analyzována jak samotná díla, tak prvky jednotlivých režimů a autorova inspirace pro napsání díla. V poslední části je provedena samotná komparace mezi teoriemi totalitarismu a moderními dystopiemi. Tato komparace je založena na vypracovaných pravdivostních tabulkách. Cílem práce je zodpovědět výzkumné otázky, které jsou vzneseny v úvodu práce.

Abstract

The diploma thesis *Modern Dystopias and Theories of Totalitarianism* deals with comparison of this two phenomena. The thesis is based on the concept of Giovanni Sartori. He understands the phenomenon of totalitarianism as ideal ending of the axis totalitarianism-democracy. Extreme points of this axis fulfill the role of unrealizable ideal regimes. In reality we can only move closer to them but modern dystopias may

represent these ideal regimes. The diploma thesis is divided into theoretical and practical section. There is the analyse of five books in the theoretical section which deal with the theory of totalitarianism. The analysis contains the work of Sigmund Neumann, Hannah Arendt, Carl J. Friedrich and Zbigniew K. Brzeziński, Giovanni Sartori and Juan J. Linz. Each theory of totalitarianism is supplemented by reflection from other authors. There is the analyse of five dystopias (J. Zamjatin – We, A. Huxley – Brave New World, G. Orwell – Nineteen Eighty-four, M. Atwood – The Handmaid’s Tale, A. Moore, D. Lloyd – V for Vendetta) in the practical section. The analysis contains the storyline of the book, elements of totalitarian regime in the dystopia and inspiration of author for the world of dystopia. There is elaborated final comparison between theories of totalitarianism and modern dystopias in the last section of this thesis. This comparison is based on elaborated truth tables. The goal of this thesis is to answer research questions which are raised in the introduction.

Klíčová slova

Totalitarismus, dystopie, anti-utopie, Sigmund Neumann, Giovanni Sartori, Juan J. Linz, George Orwell, Aldous Huxley, Jevgenij Zamjatin

Keywords

Totalitarianism, dystopia, anti-utopia, Sigmund Neumann, Giovanni Sartori, Juan J. Linz, George Orwell, Aldous Huxley, Jevgenij Zamjatin

Rozsah práce: 286 726 znaků, tedy 159 normostran.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 13. 5. 2013

Bc. Filip Machart

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce PhDr. Josefu Mlejnkoovi, Ph.D. za poskytnutí cenných rad při vypracování této práce a za veškerý čas, který této práci věnoval.

Plzeň, květen 2013

Institut politologických studií

Teze diplomové práce

PROJEKT DIPLOMOVÉ PRÁCE NA TÉMA:

Moderní dystopie a teorie totalitarismu

Autor: Bc. Filip Machart

Vedoucí práce: PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.

Datum vypracování projektu: 16. 5. 2012

Téma: Moderní dystopie a teorie totalitarismu

Nástin tématu:

Předmětem zkoumání diplomové práce bude pohled na totalitní režimy z hlediska beletrie. Antiutopická díla nám nabízí široké možnosti, jak chápat a definovat totalitní režimy. Režimy v těchto dílech popisované, i když neprošly reálnou politickou praxí, představují v jistém smyslu „empirický materiál“ ke zkoumání. Rozšiřují tak množinu totalitních režimů o režimy fiktivně existující v literatuře. Ve výsledku je tak můžeme porovnat s dnes již tradičními definicemi totalitních režimů.

Celý koncept práce bude vycházet z definice totalitarismu, kterou vytvořil Giovanni Sartori – tedy z pojetí, že totalitarismus, stejně jako demokracie, jsou pouhá ideální zřízení a skutečně existující režimy těchto krajních hodnot nedosahují. Reálně se k nim můžeme pouze přiblížit. Právě beletrie nám nabízí možnost nahlédnout na fungování totalitního režimu, který byl vytvořen jako ideální. Tato antiutopická zřízení pak vykazují prvky, které (v mnoha případech) vycházejí z reality, ale jsou dostatečně upraveny na to, aby jejich fungování bylo (převážně) bezchybné.

Práce bude rozdělena na dvě hlavní části – část teoretickou a část praktickou. V teoretické části se zaměřím na nejznámější definice totalitních režimů. Bude se jednat o definice Ernesta Fraenkela (The Dual State: A Contribution to the Theory of

Dictatorship); Sigmunda Neumanna (Permanent revolution: Totalitarianism in the Age of International Civil War); Carla J. Friedricha a Zbigniewa Brzezińskiego (Totalitarian Dictatorship and Autocracy); Hannah Arendtové (The Origin of Totalitarianism), Giovanniho Sartoriho (The Theory of Democracy) a Juana J. Linze (Totalitarian and Authoritarian Regimes).

Všechny tyto definice poslouží jako základ pro komparaci se znaky totalitních režimů ve zkoumané beletrii. Zde se dostáváme k druhé (praktické) části diplomové práce. V ní bude zanalyzováno pět antiutopických románů. Ty byly vybrány podle klíče odlišnosti. Prvním zkoumaným antiutopickým dílem bude román Jevgenije Zamjatina – My. Román je unikátní tím, že byl napsán v období, kdy moderní totalitní režimy začaly nastupovat na evropskou politickou scénu (1921). Proto je zařazen do kategorie „Antiutopie na úsvitu totalitních režimů“. Druhým zkoumaným románem je dílo Aldouse Huxleyho Brave New World (Konec civilizace). Toto dílo je kritikou moderní kapitalistické společnosti, kde se fordismus rozvinul k dokonalosti. Obsahuje ale také značné množství prvků, které reflektují další moderní totalitní zřízení a jejich politické elity. Také proto je toto dílo v kategorii „Kapitalismus a totalitarismus?“, která bude odrážet nejen levicovou kritiku konzumní společnosti. Zaměří se i na tezi totalitních režimů jako projevu modernity. Dalším zkoumaným dílem je jeden z nejznámějších antiutopických románů 1984 George Orwella, který byl namířen proti totalitnímu systému Sovětského svazu (kategorie „Kritika sovětského komunismu“).

Variantu teokracie, jakožto totalitního režimu, zastoupí román Margaret Atwood Příběh služebnice. Teokratický totalitní režim již definovali při svých typologiích autoři Merkel a Friedrich, ale v praxi je tento definiční znak těžko uchopitelný – během 20. století se nejbližše tomuto zařazení přiblížil Írán za vlády Chomejního. Příběh služebnice tak může poskytnout ojedinělý pohled na společnost, která prošla změnou k teokratickému zřízení.

Posledním zkoumaným dílem je grafický román Alana Moora V jako vendeta. Ten představuje vizi fašizující anglické společnosti a její následný rozklad. Podstatným prvkem tohoto románu je jeho grafické (komiksové) zpracování, které je plné symboliky. Právě tato symbolika (maska Guye Fawkse spojená s hnutím Anonymous) se za poslední roky objevila na politické a aktivistické scéně a představuje jistou parafrázi na moderní západní společnost.

Každé zkoumané dílo pak bude podrobena rozboru – nejprve bude rozebrána hlavní příběhová linie díla. Poté se zaměřím na projevy totalitního režimu, kterým se společnost vyznačuje (institucionální zázemí, charakter společnosti atp.). Výsledkem budou definiční znaky, kterými je zkoumaná antiutopická společnost charakteristická. Tyto znaky následně poslouží pro komparaci s definičními znaky teoretiků totalitních režimů (z první části práce). Rozbor každého díla pak bude doplněn o část, kde se zaměřím na odraz díla v reálné politice (kde autor vzal inspiraci pro vytvoření antiutopického světa, či jaký mělo dílo dopad na reálnou politickou situaci – pokud zde tento dopad byl).

V závěru diplomové práce pak budou zodpovězeny výzkumné otázky definované v úvodu práce:

- 1) Mají definiční znaky zkoumaných totalitarismů v beletrii společné znaky s definicemi teoretiků totalitních režimů?
- 2) Vyznačují se antiutopická díla vlastními definičními rysy, které se v teorii totalitních režimů nevyskytují?
  - a. Jsou tyto znaky aplikovatelné na reálné politické režimy?
- 3) Platí hypotéza, že totalitarismus jako ideální typ (v praxi neuskutečnitelný) se vyskytuje jen v beletrii? Nebo má beletrie svůj předobraz z reálného světa zakořeněný ve své povaze (i s nestabilitou a nedokonalostí, které jsou vlastní reálnému světu)?

Diplomová práce bude zpracována z odborných monografií teoretiků totalitních režimů, souhrnných odborných publikací s tematikou totalitarismu, odborných článků v periodikách, knih a článků na téma dystopie a z antiutopické beletrie.

Předběžná osnova práce:

1. Úvod

2. Definice totalitních režimů

2.1. Ernest Fraenkel

- 2.2. Sigmund Neumann
- 2.3. Carl J. Friedricha a Zbigniew Brzeziński
- 2.4. Hannah Arendt
- 2.5. Giovanni Sartori
- 2.6. Juan J. Linz

3. Moderní dystopie

- 3.1. Antiutopie na úsvitu totalitních režimů: Jevgenij Zamjatin – My
  - 3.1.1. Rozbor díla
  - 3.1.2. Hlavní rysy totalitního světa v díle
  - 3.1.3. Odraz díla v reálné politice a dopad díla na reálnou politiku
- 3.2. Kapitalismus a totalitarismus? Aldous Huxley – Brave New World (Konec civilizace)
  - 3.2.1. Rozbor díla
  - 3.2.2. Hlavní rysy totalitního světa v díle
  - 3.2.3. Odraz díla v reálné politice a dopad díla na reálnou politiku
- 3.3. Kritika Sovětského komunismu: George Orwell – 1984
  - 3.3.1. Rozbor díla
  - 3.3.2. Hlavní rysy totalitního světa v díle
  - 3.3.3. Odraz díla v reálné politice a dopad díla na reálnou politiku
- 3.4. Teokratické totalitní zřízení: Margaret Atwood – Příběh služebnice
  - 3.4.1. Rozbor díla
  - 3.4.2. Hlavní rysy totalitního světa v díle
  - 3.4.3. Odraz díla v reálné politice a dopad díla na reálnou politiku
- 3.5. Totalitarismus v grafické novele: Alan Moore – V jako vendeta
  - 3.5.1. Rozbor díla
  - 3.5.2. Hlavní rysy totalitního světa v díle
  - 3.5.3. Odraz díla v reálné politice a dopad díla na reálnou politiku

4. Závěr

Předběžný seznam literatury:

Monografie a sborníky

- Atwood, M. (2008): *Příběh služebnice*. Praha, BB Art.
- Arendt, H. (1996): *Původ totalitarismu I-III*. Praha, Oikoymenh.
- Balík, S.; Kubát, M. (2004): *Teorie a praxe totalitních režimů*. Praha, Dokořán.
- Fraenkel, E. (2006): *The Dual State: A Contribution to the Theory of Dictatorship*. New Jersey, The Lawbook Exchange.
- Friedrich, C. J.; Brzeziński, Z. (1968): *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. New York, Praeger.
- Huxley, A. (1970): *Konec civilizace*. Praha, Horizont.
- Huxley, A. (1958): *Brave New World Revisited*. Dostupné na <http://www.huxley.net/bnw-revisited/index.html>, dne 9.4. 2012.
- Linz, J.J. (2000): *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder, Lynne Rienner.
- Marcuse, H. (1969): *An Essay on Liberation*. Boston, Beacon Press.
- Marcuse, H. (1991): *Jednorozměrný člověk : studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. Praha, Naše vojsko.
- Moore, A.; Lloyd, D. (2005): *V jako vendeta*. Praha, BB Art.
- Neumann, S. (1965): *Permanent revolution: Totalitarianism in the Age of International Civil War*. London, Pall Mall Press.
- Orwell, G. (2009): *1984*. Brno, Levné knihy.
- Orwell, G. (1946): *Why I Write*. Dostupné na: http://orwell.ru/library/essays/wiw/english/e_wiw, dne 15.4. 2012.
- Sartori, G. (1993): *Teória demokracie*. Bratislava, Archa.
- Zamjatin, J. (2006): *My*. Praha, Euromedia Group.

Periodika

- Atwood, M. (2004): *The Handmaid's Tale and Oryx and Crake „In Context“*. In PMLA, Vol. 119, No. 3, Special Topic: Science Fiction and Literary Studies: The NextMillennium (May, 2004), s. 513-517.
- Delany, P. (2011): *Orwell on Jura: Locating Nineteen Eighty-Four*. In University of Toronto Quarterly, Volume 80, Number 1, Winter 2011.
- Dalvai, M. (2010): *Utopianism Parodied in Orwell's Nineteen Eighty-Four*. In Orbis Litterarum; Oct 2010, Vol. 65 Issue 5, s 388-407.
- Firchow, P. (1975): *Science and Conscience in Huxley's "Brave New World"*. In Contemporary Literature, Vol. 16, No. 3 (Summer, 1975), s. 301-316.

- Gleason, A. (1984): *"Totalitarianism" in 1984*. In *Russian Review*, Vol. 43, No. 2 (Apr., 1984), s. 145-159.
- Harel, N. (2010): *Post-Speciesist Utopias and Dystopias*. In *Interdisciplinary Humanities*, Fall 2010, Vol. 27 Issue 2, s. 111-120.
- Hickman, J. (2009): *When Science Fiction Writers Used Fictional Drugs: Rise and Fall of the Twentieth-Century Drug Dystopia*. In *Utopian Studies*, 20,1; s.141-170.
- LaRosa, N. (2010): *The Already Dead and the Posthuman Baby: Children of Men, Dystopian Worlds, and Utopian Kinship*. In *Interdisciplinary Humanities*, Fall2010, Vol. 27 Issue 2, s. 7-23.
- Meckier, J. (2002): *Aldous Huxley's Americanization of the "Brave New World" Typescript*. In *Twentieth Century Literature*, Vol. 48, No. 4 (Winter, 2002), s. 427-460.
- Milner, A. (2009): *Archaeologies of the Future: Jameson's Utopia or Orwell's Dystopia?* In *Historical Materialism* 17 (2009) s. 101–119.
- Neuman, Sh. (2006): *'Just a Backlash': Margaret Atwood, Feminism, and The Handmaid's Tale*. In *University of Toronto Quarterly*, Volume 75, Number 3, Summer 2006.
- Patai, D. (1982): *Gamesmanship and Androcentrism in Orwell's 1984*. In *PMLA*, Vol. 97, No. 5 (Oct., 1982), s. 856-870.
- Resch, R. P. (1997): *Utopia, Dystopia, and the Middle Class in George Orwell's Nineteen Eighty-Four*. In *Boundary 2*, Vol. 24, No. 1 (Spring, 1997), s. 137-176.
- Schklar, J. N. (1985): *Nineteen Eighty-Four: Should Political Theory Care?*. In *Political Theory*, Vol. 13, No. 1 (Feb., 1985), s. 5-18.

OBSAH

1	ÚVOD.....	1
1.1	Obecný úvod do problematiky	1
1.2	Stanovení cíle práce a výzkumných otázek.....	4
1.3	Použitá metodologie.....	5
1.4	Struktura práce a použitá literatura.....	6
2	DEFINICE TOTALITÁRNÍCH REŽIMŮ	8
2.1	Sigmund Neumann – Permanent Revolution: Totalitarianism in the Age of International Civil War (1942).....	8
2.1.1	<i>Rysy totalitárního systému dle S. Neumanna .....</i>	<i>13</i>
2.1.2	<i>Reflexe přístupu S. Neumanna k totalitarismu.....</i>	<i>13</i>
2.2	Hannah Arendt – The Origins of Totalitarianism (1951).....	16
2.2.1	<i>Rysy totalitárního systému dle H. Arendt.....</i>	<i>19</i>
2.2.2	<i>Reflexe přístupu H. Arendt k totalitarismu.....</i>	<i>19</i>
2.3	Carl J. Friedrich, Zbigniew K. Brzeziński – Totalitarian Dictatorship and Authocracy (1956)	21
2.3.1	<i>Rysy totalitárního systému dle C. J. Friedricha a Z. K. Brzeziňského.....</i>	<i>23</i>
2.3.2	<i>Reflexe přístupu C. J. Friedricha a Z. K. Brzeziňského k totalitarismu .....</i>	<i>23</i>
2.4	Giovanni Sartori – The Theory of Democracy Revisited (1987).....	26
2.4.1	<i>Rysy totalitárního systému dle G. Sartoriho.....</i>	<i>28</i>
2.4.2	<i>Reflexe přístupu G. Sartoriho k totalitarismu .....</i>	<i>28</i>
2.5	Juan J. Linz – Totalitarian and Authoritarian Regimes (1975, 2000).....	30
2.5.1	<i>Rysy totalitárního systému dle J. J. Linze .....</i>	<i>35</i>
2.5.2	<i>Reflexe přístupu J. J. Linze k totalitarismu.....</i>	<i>35</i>
3	MODERNÍ DYSTOPIE	36
3.1	Antiutopie na úsvitu totalitárních režimů: Jevgenij Zamjatin – My (1920).....	36
3.1.1	<i>Rozbor díla .....</i>	<i>37</i>
3.1.2	<i>Hlavní rysy totalitárního světa v díle .....</i>	<i>39</i>
3.1.3	<i>Odraz díla v reálné politice a dopad díla na reálnou politiku .....</i>	<i>44</i>
3.2	Kapitalismus a totalitarismus? Aldous Huxley – Brave New World (Konec civilizace, 1932).....	47
3.2.1	<i>Rozbor díla .....</i>	<i>49</i>
3.2.2	<i>Hlavní rysy totalitárního světa v díle .....</i>	<i>51</i>
3.2.3	<i>Odraz díla v reálné politice a dopad díla na reálnou politiku .....</i>	<i>56</i>

3.3	Kritika sovětského komunismu: George Orwell – 1984 (1949)	60
3.3.1	<i>Rozbor díla</i>	61
3.3.2	<i>Hlavní rysy totalitárního světa v díle</i>	64
3.3.3	<i>Odraz díla v reálné politice a dopad díla na reálnou politiku</i>	69
3.4	Teokratické totalitární zřízení: Margaret Atwood – Příběh služebnice (1985)	74
3.4.1	<i>Rozbor díla</i>	74
3.4.2	<i>Hlavní rysy totalitárního světa v díle</i>	79
3.4.3	<i>Odraz díla v reálné politice a dopad díla na reálnou politiku</i>	84
3.5	Totalitarismus v grafické novele: Alan Moore, David Lloyd – V jako vendeta (1981-1988)	89
3.5.1	<i>Rozbor díla</i>	89
3.5.2	<i>Hlavní rysy totalitárního světa v díle</i>	91
3.5.3	<i>Odraz díla v reálné politice a dopad díla na reálnou politiku</i>	94
4	ZÁVĚREČNÁ ANALÝZA	99
4.1	Moderní dystopie jako ideální typ totalitarismu?	99
4.2	Problematika teroru v románu A. Huxleyho (<i>Brave New World</i>)	101
4.3	Komparace teorií totalitarismu se znaky moderní dystopie	103
4.4	Společné znaky totalitarismu v dystopiích	113
4.4.1	<i>Komparace znaků dystopií s reálnými prvky totalitarismů</i>	115
5	ZÁVĚR	119
	SUMMARY	125
	POUŽITÁ LITERATURA	127
	Monografie, sborníky, kapitoly	127
	Periodika	129
	Internetové zdroje	132

1 ÚVOD

1.1 Obecný úvod do problematiky

Ve 20. století se začíná s rozvojem moderní demokracie objevovat i jiný fenomén. Jsou jím moderní totalitární režimy. Po bouřlivém období první světové války se nejprve zjevuje reálné „strašidlo“ komunismu následované italským fašismem a německým nacismem. Demokratické státy se potýkají s problémem vlastního přežití. Fašismus a nacismus po druhé světové válce skomírá, podporu nalézají především v malých skupinách svých sympatizantů.

Studená válka se naopak nese v duchu střetu demokracie a komunismu, který se značně odklonil od svého ideálu. Ten, zastoupen stalinismem, dále deformuje do jiných podob ve formě maoismu, čerpá z něho mimo jiné i Pol Potův režim, ideologie *čučche* aj. Také ideál demokracie byl ve 20. století různě deformován. Například v USA se od konce první světové války zaměřují na kampaň, která má omezovat sílící levicová hnutí. Na konci 20. let probíhají tzv. *Palmer Raids*, které usilují o deportaci osob napojených na levicovou scénu¹. I v dalších letech roste v USA tento demokratický deficit – od 40. let slouží k potrestání osob *Smith Act (Alien Registration Act)*, který se zaměřuje (mimo jiné) na levicové politické strany a fašistické skupiny s cílem potrestat je za: „...obhajování násilného či nenásilného svržení kterékoliv vlády Spojených států“ [Johnson 1958: 469]. Vrcholným obdobím americké antikomunistické propagandy během studené války je období tzv. *McCarthyismu* (40. a 50. léta, viz např. [Schrecker 1988]), na který navazuje federální program COINTELPRO (FBI, 1956-1971), který byl často kritizován pro porušování Listiny práv Spojených států amerických².

Hranice demokracie jsou tak velmi křehké a lehko se stane, že se režim začne ubírat směrem, který není až tak demokratický, jak by se na první pohled mohlo zdát. Většinou jsme ale svědky toho, že se režim sám definuje jako demokratický, či – ten nejdemokratičtější ze všech. Realita bývá ale značně odlišná. Cesta od defektního prvku demokracie (McCarthyismus, COINTELPRO...) k totalitárnímu režimu (stalinistické čistky, gulagy...) bývá ale dlouhá. Pokud se demokratické prvky úspěšně potírají ve

---

¹ Alexander Mitchell Palmer (generální prokurátor) se pokouší omezit levicové vlivy, provádí razie a následně deportace přistěhovalců s kontakty na levicovou scénu. Sám uvedl, že: „*ministerstvo spravedlnosti není schopno zastavit nárůst levicových radikálů, zejména z důvodu nedostatku federálních zákonů. K dnešnímu dni (tj. 16.11. 1919) výsledek vyšetřování čítá na 60 000 lidí, převážně cizinců, kteří se neidentifikují s loajalitou k americkému státu... Ministerstvo navíc objevilo 222 radikálních novin v cizím jazyce, 106 novin v angličtině. 144 dokumentů bylo dovezeno ze zahraničí. Konečný počet čítá 472 dokumentů s nelojálním obsahem*“ [New York Times. November 16, 1919].

² FBI – COINTELPRO. Dostupné na: <http://vault.fbi.gov/cointel-pro>, dne 18. 1. 2013.

větším měřítku, vzniká totalitární režim, který nemá s demokracií mnoho společného (někdy má společné přízvisko – viz Demokratická Kampučia, nejdemokratičtější ústava světa - 1936 SSSR apod.).

Tato práce se zabývá kritikou totalitárních³ systémů z pozic spisovatelů beletrie, resp. dystopických děl (anti-utopie). Jak definovat dystopii? Jde o opak utopie – takovou společnost představil již Platón ve svém díle Ústava [2005], pojem utopie pak hojně využívá Thomas More ve stejnojmenné knize [1978]. Koncept vychází z řeckých slov *topos* („místo“, ale také „myšlenkové schéma“) a výrazy *eu* (dobro) či *ou* (ne). Výsledkem je tedy dobré místo a zároveň místo, které neexistuje. Utopie označuje dokonalou, ideální společnost, které se v praxi nedá dosáhnout. Tato představa ideální společnosti má ale několik důležitých funkcí. Slouží jako kritika stávajících poměrů ve společnosti, ukazuje nové ideální zřízení, od kterého se může soudobý režim inspirovat. Celý tento koncept je pak postaven spíše na radikální vizi nové lepší společnosti než na částečných reformních krocích vedoucích k lepší společnosti [Miller eds. 2000: 525]. Negativní utopii je dystopie – základním slovem je, stejně jako v případě utopie, *topos* (místo). Výraz *dys* znamená špatný. Význam slova dystopie je tedy špatné místo. Na rozdíl od utopie tento koncept popisuje společnost, která je ve svém základu špatná. Od ideální „dobré“ společnosti se naprosto odlišuje. Je to „ideálně špatná“ společnost.⁴ Z etymologického hlediska koncept dystopie není opakem utopie – chybí zde dvojvýznamové slovo *eu/ou*, které značí spolu s pozitivním charakterem místa jeho neexistenci. Opakem utopie by byl význam anti-utopie (či negativní utopie). Tato práce však bude pracovat s pojmy dystopie, anti-utopie či negativní utopie jako s pojmy, které jsou synonymní a jsou opakem slova utopie.

Slovo dystopie bylo poprvé použito v projevu Johna Stuarta Milla (1868) v britském parlamentu. Zde se projednávala otázka náboženské a pozemkové rovnoprávnosti v Irsku. Mill kritizoval počínání britské vlády. Řekl, že: „Sám je někdy nazýván utopistou (převážně protože podporoval neproveditelné postupy). A nyní se

---

³ Tato práce využívá adjektivum „totalitární“ místo zažitějšího adjektiva „totalitní“. Jak například uvádí Novák [2007]: „Slovo „totalitární“ odkazuje totiž na „totalitarismus“, zatímco „totalitní“ by mohlo evokovat pouze „totalitu“ v širokém slova smyslu“ [Novák 2007: 24, pozn. 21]. Adjektivum „totalitní“ se v této práci objevuje pouze tehdy, jde-li o přímou citaci.

⁴ V literárních dílech se dané koncepty utopie a dystopie mohou prolínat. Co se zdá být dobré nemusí být dobré pro všechny a navždy. Většina dystopických děl se vyznačuje vlastním uvědoměním jedince, který procitne a rysy, které považoval za dobré, mu již tak dobré nepřipadají. Jde o jakousi cestu od utopické vize k dystopii.

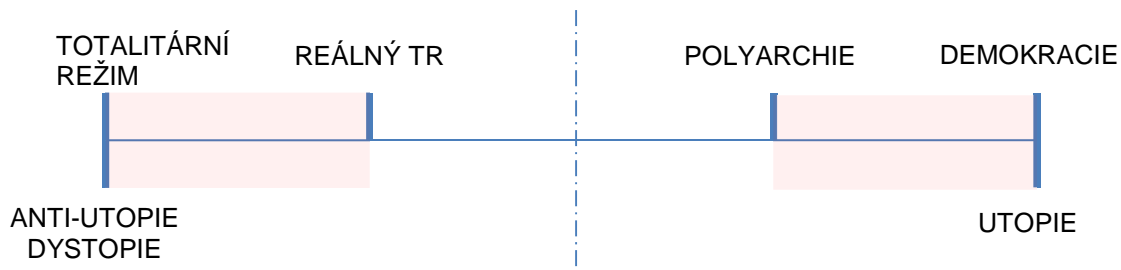
domnívá, že se také konzervativní vláda připojuje k této dobré společnosti. Náhle si to však Mill rozmyslel a řekl: „Je to pravděpodobně moc lichotivé nazývat je utopisty, měli by se spíš nazývat dystopisty či kako-topisty. Protože to, co je obvykle nazýváno utopickým, je něco až moc dobrého než aby to bylo uskutečnitelné. Ale to co oni upřednostňují je něco příliš špatného, než aby to bylo uskutečnitelné“ [Trahair 1999: 110]. Mill tedy hledal slovo, které by odpovídalo: „... Situaci či vládě, která by byla ta nejhorší představitelná. Je důležité, abychom byli schopni navrhnout politické prostředí, které by bylo za hranicí akceptovatelnosti či dokonce za hranicí představitelnosti, ale které by stále bylo bráno jako politický svět“ [Roth 2005: 230]. Mill také použil slovo *kako-topie*. Slovo, které jako první použil Jeremy Bentham, se na rozdíl od slova dystopie neuchytilo (*kako* znamená v řečtině také špatné, viz spojení kakofonie; [Vieira 2010: 16]).

Utopii a dystopii tak můžeme brát jako dokonalé ideální Weberovské modely – v praxi neuskutečnitelné. Podobný koncept představil ve své práci Giovanni Sartori (The Theory of Democracy Revisited, 1987; slovensky - Teória demokracie, 1993). Sartori [1993] definuje totalitarismus a demokracii⁵ jako ideální státní zřízení, v praxi jich nemůžeme dosáhnout. Reálně se k nim můžeme pouze přiblížit. Utopie a anti-utopie plní na ose reálných-nereálných režimů stejná místa. Tedy utopie jako dokonale fungující bezchybná společnost (*dobrá* a v realitě *neexistující*). Tento režim bychom dnes označili jako demokracii⁶. Naopak anti-utopie (dystopie) jako *špatná*, v realitě *neexistující* společnost – tedy ideální typ totalitárního režimu. Více následující osa:

---

⁵ Otázkou je ovšem platnost této teorie. Sartori definuje totalitarismus jako protiklad demokracie. Totalitarismus je dle něj považován za: „... nejúplnější negaci demokracie“ [Sartori 1993: 187]. Otázkou je, zdali by opakem totalitarismu nebyla na ose ideálů anarchie. Na jednom konci osy by se nacházel ideál totalitarismu, systém s dokonalou kontrolou nad svými občany – totální vládou. Opakem tohoto systému by pak byla anarchie – systém s nulovou vládou nad svými občany. Celkový koncept této práce však lépe odpovídá základnímu rozlišení ideálních koncových typů, které provedl Sartori.

⁶ Vycházím z moderního pohledu na zastupitelské demokracie. Přímá demokracie v době antických městských států by nebyla primárně označena antickými mysliteli (Platon, Aristoteles) jako *dobrá*.

Vypracováno dle: Sartori [1993], Dahl [1995].

Toto rozdělení poslouží i jako hlavní inspirace pro výzkumné otázky položené v této práci. Pomocí komparativní metody budou porovnány významné teorie totalitárních režimů s literárními dystopickými díly. Dystopická díla představují ideální typy společností, které odpovídají anti-utopické charakteristice. Jsou to tedy společnosti *ne-dobré* a *ne-vyskytující* se v realitě. Teorie totalitárních systémů naopak většinou vycházejí z reálně fungujících režimů. Zde vzniká velký výzkumný prostor pro tuto analýzu.

1.2 Stanovení cíle práce a výzkumných otázek

Tato práce má za cíl odpovědět na následující výzkumné otázky:

- 1) Mají definiční znaky zkoumaných totalitarismů v beletrii společné znaky s definicemi teoretiků totalitárních systémů?
- 2) Vyznačují se anti-utopická díla vlastními definičními rysy, které se v teorii totalitárních systémů nevyskytují?
  - a. Jsou tyto znaky aplikovatelné na reálné politické režimy?
- 3) Platí hypotéza, že totalitarismus jako ideální typ (v praxi neuskutečnitelný) se vyskytuje jen v beletrii? Nebo má beletrie svůj předobraz z reálného světa zakořeněný ve své povaze (i s nestabilitou a nedokonalostí, které jsou vlastní reálnému světu)?

Základní výzkumná otázka spočívá v komparaci totalitárních režimů v beletrii s definičními znaky teoretiků totalitarismu. Po základní analýze jak teoretického konceptu totalitárních systémů, tak analýze dystopického díla budou výsledky zahrnuty do tabulky. Tyto tabulky budou sloužit k přehlednějšímu porovnávání teoretických konceptů se znaky anti-utopie. Pokud se v dystopických dílech projeví určité prvky,

které autoři teoretických konceptů totalitarismu nezohledňují, provede se pokus o aplikaci těchto prvků na reálnou politickou situaci – zjednodušeně řečeno, proběhne pokus o verifikaci daného prvku v realitě.

Poslední výzkumná otázka zkoumá především charakter dystopie a její prvky. Inspirovali se autoři „až příliš“ reálným světem? Odklonili se od ideálního typu a převedli do svých dystopií i nestabilitu systému? Tato otázka je spíše subjektivního charakteru. Přínosným aspektem bude porovnání anti-utopické beletrie s reálnou politickou situací – kde hledali autoři inspiraci pro svá díla (a zda zde vůbec byla taková inspirace z reálného politického režimu).

1.3 Použitá metodologie

Tato práce využívá empiricko-analytický přístup. Pro zodpovězení základních výzkumných otázek využívá komparativní metody. Ta je zastoupena v části, kde se porovnávají definiční znaky totalitárních společností v literatuře s definičními znaky teoretiků totalitarismu. Dále je také zastoupena v porovnávání dystopií s reálnou politickou situací.

Pro snadnější zodpovězení první výzkumné otázky jsou vypracovány tabulky shrnující prvky jak režimů v dystopiích, tak tabulky shrnující definiční znaky totalitárních režimů, které byly vypracovány teoretiky totalitárních systémů. Tyto tabulky mohou představovat určité metodologické úskalí. Mohou vést k přílišnému zjednodušení problematiky, či opomenutí prvků, které se nezdají být výrazným aspektem totalitarismu, mohou ale hrát v režimu klíčovou úlohu. Aby byl tento problematický aspekt co možná nejvíce redukován, výstupy v tabulkách jsou konzultovány se sekundární literaturou (tzn. s analýzami, které se zabývají těmi konkrétními dystopiemi či teoretickými koncepty totalitarismu).

Kromě komparace využívá tato práce i metodu verifikace. Ta se týká především podotázky druhé výzkumné otázky. Tedy: Jsou definiční rysy totalitárních režimů, které se vyskytují pouze v anti-utopii, aplikovatelné na reálné politické režimy (rozuměj totalitární)? Jednodušší princip než verifikace (a časově méně náročný) je metoda falsifikace. Pokud tato práce nalezne prvky odpovídající druhé výzkumné otázce, proběhne nejprve pokus o falsifikaci daného prvku. Pokud se prvek nepodaří falsifikovat, proběhne verifikace, která nám prvek zasadí do kontextu reálně existujících totalitárních režimů. I tento postup přináší metodologické problémy. Je především

náročný z hlediska analýzy (čas i prostor pro zkoumání). Tento prvek tak musí být co možná nejvíce konkrétní, aby jeho falsifikace byla reálnější.

Důležitým metodologickým aspektem je také výběr vhodné literatury. A to jak použitých teorií totalitárních systémů, tak i výběr dystopických děl, která budou analyzována. Bylo vybráno celkem pět dnes již klasických konceptů totalitárních systémů, které budou analyzovány⁷. Práce Sigmunda Neumanna (1942), Hannah Arendt (1951), Carl J. Friedricha a Zbigniewa Brzezińskiego (1956), Giovanniho Sartoriho (1987) a Juana J. Linze (2000). Dystopická díla byla vybrána na základě klíče odlišnosti. Každé zde zkoumané anti-utopické dílo má vlastní významné definiční znaky (ať již jde o charakter společnosti, kterou popisuje, dobu vzniku či formu vyprávění apod.). Výběr byl primárně omezen na díla, která hlouběji popisují politické zřízení režimu (tento aspekt je klíčový, neboť existuje množství anti-utopií, které nepopisují politické zřízení, či jej popisují jen velmi mlhavě). Nakonec bylo vybráno pět beletrických děl od následujících autorů - Jevgenij Zamjatin (*My*, 1920), Aldous Huxley (*Brave New World*, 1932), George Orwell (1984, 1949), Margaret Atwood (*Příběh služebnice*, 1985) a Alan Moore, David Lloyd (*V jako vendeta*, 1981-1988).

1.4 Struktura práce a použitá literatura

Práce je rozdělena na dva velké analytické celky. V první části, která je teoretická, bude provedena analýza teorií totalitarismu. Zde se bude pracovat především s primární literaturou již zmíněných autorů teorií totalitarismu. Po analýze každé teorie bude následovat shrnutí všech definičních znaků totalitárního systému. Tato část bude doplněna o reflexi (kritiku) této teorie z řad jiných autorů (pokud takováto kritika proběhla).

V druhé části bude analyzována moderní dystopická literatura. Všechna díla podstoupí důkladnou analýzu a hlavní rysy těchto dystopických režimů budou také zaneseny do tabulky. Bude následovat pokus o odhalení autorovy inspirace – zdali bylo dílo ovlivněno autorovo reálnou zkušeností s politickým režimem, či se někde

---

⁷ V původním projektu byla zahrnuta k analýze i práce Ernesta Fraenkela - *The Dual State: A Contribution to the Theory of Dictatorship* (1941). Analýza této práce se však ve finální verzi nenachází z důvodu zachování poměru mezi analyzovanou teoretickou a „praktickou“ literaturou (poměr 5:5). Analýza této práce by také značně narušila rozsah samotné práce. Z výběru nejstarších zkoumaných teorií totalitarismu byla upřednostněna kniha S. Neumanna, která se neomezuje pouze na případ jedné země, jak je tomu v případě knihy E. Fraenkela. Viz [Fraenkel 2006]

inspiroval a zdali vůbec (není autorovo dílo jen výsledkem fantazie?). Pokud bude mít dílo dopad na reálnou politiku, bude tento aspekt také prozkoumán.

Poslední část má za cíl odpovědět na výzkumné otázky, které byly vneseny v tomto úvodu. Proběhne zde komparace teorie totalitarismu a moderní dystopie. Následovat bude verifikace (falsifikace), pokud se podaří nalézt prvky, jež se nevyskytují v teorii totalitarismu a naopak se vyskytují v dystopických dílech.

Práce vychází převážně z primární literatury (teorie totalitarismu, dystopická díla), je doplněna o řadu analýz z odborných publikací, o články z akademických časopisů a internetových zdrojů. Všechny cizojazyčné texty, pokud jsou přeloženy, jsou přeloženy autorem práce.

2 DEFINICE TOTALITÁRNÍCH REŽIMŮ

2.1 Sigmund Neumann – Permanent Revolution: Totalitarianism in the Age of International Civil War (1942)⁸

Název knihy Sigmunda Neumanna *Permanent Revolution* (1965) odkazuje na znak totalitarismu, který se stává ústředním motivem Neumannovy analýzy. Dle Neumanna je hlavním záměrem totalitarismu: „... udržovat a institucionalizovat revoluci“ [Neumann 1965: XII]. Neumann analyzuje další prvky totalitarismu, které jsou s permanentní revolucí propojeny. Jeho analýza vychází ze studie evropských diktatur, především fašistických⁹ [Neumann 1965: XIV]. Prvky, které jsou pro totalitarismy stěžejní, následně porovnává s funkcí, kterou tyto prvky mají v demokraciích¹⁰ [Neumann 1965: XV].

Neumann operuje s pojmem diktatura. Tento pojem je pro něj synonymním s pojmem totalitární diktatura. Proto i tato část textu bude pracovat s pojmem diktatura jako se synonymem totalitarismu.¹¹

Pro Neumanna není diktatura novým či neobvyklým konceptem. Tento koncept však v moderní době prodělal změnu – diktátoři chtějí dosáhnout permanence. Chtějí: „... vládnout totalitární vládou, která zasahuje prakticky do všech sfér lidských zájmů a aktivit“ [Neumann 1965: 2-3]. Neumann rozborem prvků SSSR (potažmo carského Ruska), Německa (Výmarské republiky) a Itálie – dospívá k pěti prvkům, které odhalují původ moderních diktatur (proč diktatury vznikají?). Prvky jsou pro všechny země stejné, i když se jednotlivé země liší národním klimatem, historickými okolnostmi apod. Jsou jimi: Slib stability (zabezpečení), činy místo programu, kvazi-demokratické základy, válečná psychologie a princip vedení (*leadershipu*) [Neumann 1965: 36-43]. Tyto prvky, jež stojí na samém počátku totalitarismu, dále důkladně analyzuje a právě z nich vytváří znaky totalitárního systému.

---

⁸ Původní kniha z roku 1942 nesla název *Permanent Revolution: The Total State in a World at War*. Až druhé vydání z roku 1965 nese název s odkazem na totalitarismus.

⁹ Analýza se však často dotýká i Sovětského svazu, případně jiných diktatur. Neumann další režimy využívá pro vzájemnou komparaci diktatur.

¹⁰ Komparace demokratických a nedemokratických prvků vlády přináší zajímavé výsledky a ukazuje různorodé chování prvku v demokracii a v nedemokratickém systému. Na této komparaci je především vidět propastný rozdíl mezi jednotlivými systémy.

¹¹ Pojmová nejasnost a různorodost je dána tím, v jaké době kniha vznikla (1942). Rozlišení totalitarismus – autoritářský režim (či jiný typ nedemokratického režimu) se objevilo v akademické diskuzi až po dlouhých letech. V přímých citacích proto zachovávám originální pojmy (především pojem diktatura), v parafrázích budu mluvit o totalitarismu. O problematice pojmů totalitarismus – diktatura svědčí i rejstříkový odkaz pojmu totalitarismus, který je doplněn větou: „See also Dictatorship“ [Neumann 1965: 401].

Prvním a jedním z důležitých znaků totalitarismu je **vůdce**¹². *Leadership* má dle Neumanna dva póly. První pól představuje *leaderless democracy*. Ta je čistou demokracií blížící se ideálu vlády lidu. Zde není vůdce potřeba. Naproti tomu je pól *programless dictatorship*. Tedy ideální diktatura, která nepotřebuje politický program – politickým programem je vůdce (resp. jeho myšlenky) [Neumann 1965: 45]. Mezi těmito ideálními typy nalezneme vůdcovské principy reálných systémů: *institutional leadership* (odpovídá hrubě demokracii) a *personal leadership* (odpovídá diktatuře, resp. totalitarismu). Rozlišení těchto přístupů shrnuje Neumann: „Demokratický vůdce je vždy reprezentantem institucí, ne náhradou za ně, jak je tomu v případě diktátora“ [Neumann 1965: 46]. Totalitární vůdce je charakterizován určitými prvky *leadershipu*. Vůdce je demagogem. Omílá svůj vzestup z prostředí prostého muže do politiky, je pyšný na to, že byl chudý a identifikuje se svým lidovým původem. Nikdy nesmí ztratit kontakt s prostým lidem [Neumann 1965: 54]. Vůdce je mistrem stroje. Vláda je v totalitarismu založena na silné organizaci, vůdce může delegovat část své moci na své zástupce. Vždy si ale bude udržovat finální kontrolu nad celým aparátem („strojem“) [Neumann 1965: 56]. Vůdce je ale také zároveň marginálním mužem (nepodstatným). Je vzdálený lidu (odměřeným), nemá žádné přátele, nevěří nikomu: „Cena, kterou musí zaplatit za to, že je „nadlidským vůdcem“. Je tak velký, tak silný, tak osamocen“ [Neumann 1965: 59]. Poslední charakteristikou totalitárního vůdce je *condottiere* (žoldněř, bezohledný válečník). Vůdce je: „... výtvozem války“ [Neumann 1965: 64]. Rád si udržuje pozici nad generály (ať již pravomocemi či pouze vyobrazením na fotografiích apod.), má blízký vztah se svými vojáky [Neumann 1965: 66].

Druhým prvkem totalitarismu je prvek blízký předchozí charakteristice vůdce. Jedná se o jeho **politické zástupce**. Političtí zástupci vůdce (neboli tzv. „*Number Two Man*“ [Neumann 1965: 73]) jsou mocí ukrytí za vůdcem. Zástupci vyloženě musí být skrytí za vůdcem, protože: „Jakmile získá vůdcův zástupce uznání veřejnosti, které ohrožuje vůdce, je zatracen“ [Neumann 1965: 74]. Nesmí být viditelní ani slyšitelní. V rámci státní moci se mohou zástupci dělit do různých skupin: „... které mohou být v rozporu, či dokonce bojovat proti sobě“ [Neumann 1965: 77]. Jediný prvek, který je spojuje, je vůdce sám. Tyto elity plní čtyři důležité funkce. První funkcí je funkce byrokratická. Zástupci stojí na vrcholu politické organizace a: „... ztělesňují rozvoj moderních masových stran... Zástupci se starají o to, aby stranický stroj fungoval“

---

¹² Základní analýzu nedemokratického vůdce provedl S. Neumann již v roce 1938 ve svém článku *The Rule of the Demagogue* [Neumann 1938].

[Neumann 1965: 78]. Feudální funkce tvoří z elity zástupce, kteří jednají ve jménu nejvyššího vůdce [Neumann 1965: 80]. Demokratická funkce vytváří pouze iluzorní prostředí demokracie, propaganda se musí postarat o zastření vzdálenosti mezi lidem a vládou. Zástupci vykonávají roli demagogických expertů, jejichž úkolem je: „vytvořit „zušlechtěnou demokracii““ [Neumann 1965: 83]. Poslední funkcí zástupců je jejich militantní charakter. Zástupci jsou především nadporučíky¹³, plní vojenskou funkci [Neumann 1965: 86].

Totalitarismus by nemohl dle Neumanna vzniknout bez masové společnosti. **Vznik masové společnosti** můžeme sledovat již od průmyslové revoluce. Z mas pak vzniká napětí a ohniska konfliktu (viz Neumannova analýza proletariátu a vzniku masové společnosti a nepokojů v Německu [Neumann 1965: 101-113]). Neumann vychází z iracionality masy a teoretických konceptů Le Bona¹⁴. Dochází k závěrům, že: „... cílem revolučních poválečných hnutí je zničení všech autonomních skupin (i rodiny) a jejich přetvoření v dav, který je tyranským vůdcem trvale a emočně držen pospolu... Dav musí být dynamický... To je základem moderního „masového státu““ [Neumann 1965: 116].

Totalitarismus je **státem jedné strany**. Neumann považuje pojem „systém jedné strany“ za rozporuplný. Strana je dle něj definována: „... identifikací s jednou skupinou a odlišením se od skupiny druhé“ [Neumann 1965: 118]. Důležité ale je, že tyto strany jsou aktivní v demokratickém stranickém systému, který předchází totalitárnímu systému. Totalitární strany: „... jsou tudíž starší než moderní diktatury“ [Neumann 1965: 121]. Jejich hlavním cílem je: „... boj za nový politický řád, za novou společnost“ [Neumann 1965: 122]. Poté, co se straně povede uzurpování moci, plní tři funkce: Vytváří politické elity, kontroluje a vzdělává masy, udržuje komunikaci mezi státem a společností [Neumann 1965: 126]. Obsahově je strana složená z: vojenských struktur [Neumann 1965: 132], hierarchického řádu [Neumann 1965: 133] a úzce semknuté (vzájemně propojené) organizace [Neumann 1965: 134].

Nejširším prvkem totalitární společnosti je **kontrola mas**. Pokud se podíváme na základní principy této kontroly, Neumann vychází z destrukce multipartismu: „Totalitarismus¹⁵ je základním principem monolitické stranické kontroly... Likvidace multisystému a vytvoření monopolu diktátorské strany je shodné se základním

---

¹³ Zde se projevuje dvojsmyslné slovo *lieutenant* (zástupce, ale také nadporučík).

¹⁴ „Masy jsou identifikovatelné jako emoční a nestabilní dav“ [Neumann 1965: 113]

¹⁵ Totalitarismus ve smyslu všudypřítomného vlivu jediné strany.

konceptem jednostrannického systému. Pod touto vládou se může projevit pouze *jedna* politická vůle. To je výrazem skutečnosti, že diktátorská strana konečně získala moc“ [Neumann 1965: 142-143]. Toto je možné jen díky principu *Gleichschaltung* (sjednocení). Význam toho slova je zde ale širší – proces *Gleichschaltung* vyjadřuje: „vynucení souladu“ [Neumann 1965: 144]. Proto *Gleichschaltung* znamená opravdový počátek moderního totalitarismu: „Každá společenská skupina je podřízena vůli diktátorské strany a je kontrolována stranickými emisary“ [Neumann 1965: 144]. Tento princip ničí veškerou opozici: „Není zde prostor ani čas, aby mohla opozice vykristalizovat. Jakmile totiž přijme dva členy, jeden z nich může být udavačem sloužícím jako ostrážité oko opatrné autokracie“ [Neumann 1965: 144].

Neumann rozebírá jednotlivé prvky kontroly mas. Prvním zkoumaným prvkem je byrokracie. Byrokracie je v totalitarismu ovládána hierarchickým principem. Ten: „... nevede pouze k centralizaci kontroly a dohledu..., ale také ke koordinaci a integraci úřadů“ [Neumann 1965: 149]. Administrativa je podrobena jedině politické vůli. Prvky, které jsou v rozporu s touto vůlí, musí být odstraněny [Neumann 1965: 150].

Dalším zkoumaným prvkem kontroly je ekonomika. Totalitární systém vychází z premisy: „Nadřazenost politiky nad ekonomikou“ [Neumann 1965: 158]. Ekonomika je podřízena vůli totalitárního státu. Stejně jako ekonomika je podřízena totalitarismu, i církve se od vzestupu totalitárního systému musí bránit útokům [Neumann 1965: 182]. Totalitární systém však jde ještě dále, když i rodina ztrácí svou původní funkci. Cílem totalitarismu je získání kontroly nad rodinou: „Rodina musí být koordinována se systémem, aby nemohla sloužit jako krystalizace „protirevoluce““ [Neumann 1965: 187]. I systém vzdělávání se musí podřítit celkovému systému – mladí jsou ovládáni myšlenkově omezeným vzděláváním [Neumann 1965: 193].

Totalitární systém směřující k totální válce musí ovládnout a kontrolovat ozbrojené složky [Neumann 1965: 174]. Samy ozbrojené složky jsou úzce propojeny s dalším prvkem kontroly společnosti – terorem. Teror funguje jako politická zbraň: „Institucionální rámec... je držen dohromady „systémem proplétajícího se teroru“... Síla a teror jsou v každé revoluci... Co ale rozlišuje revoluce 20. století od starších primitivních revolucí je rozvoj organizovaného teroru a jeho systematizace do strategie „strašlivosti““ [Neumann 1965: 198-199]. V totalitarismech se vyskytuje teror v institucionalizované podobě – formou tajné policie. Dle Neumanna [1965: 204] není tajná policie středem moci vůdce. Vůdce si sám uvědomuje, že aby získal moc nad zemí, nemůže být pouze negativní (teror), tím by si na svoji stranu nezískal masy. Teror

používaný omezeně a cíleně je stále silnou politickou zbraní: „Diktatury zjistily, že pokud je dosaženo určitého stupně hrůzy, psychický odpor a morální osobnost člověka vymizí“ [Neumann 1965: 200].

Vůdce má k dispozici i „pozitivnější“ nástroje pro kontrolu masy. Je jím především rozvinutý aparát propagandy. Propagandu můžeme nalézt ve všech lidských společnostech. Na rozdíl od propagandy v demokracii, kde je konkurence názorů a postojů, je propaganda v totalitarismech omezena monopolním postavením strany. Propaganda necílí na objektivní pravdu, je dogmatická [Neumann 1965: 212-213]. Propaganda má za úkol (slovy Goebbelse): „Dobýt masy“ [Neumann 1965: 215] a upravovat veřejné mínění. Technikami propagandy jsou: Repetice¹⁶, zjednodušení¹⁷, personifikace politiky¹⁸ a zákon psychologické situace¹⁹. Nejpoužívanějšími nástroji propagandy jsou mluvené slovo a symboly [Neumann 1965: 223-229].

Posledním prvkem totalitárního systému, který Neumann ve své práci analyzuje je **permanentní válka**. Neumann definuje totalitarismus skrze válečný konflikt: „Diktátorské režimy jsou vládami ve válce, vznikají ve válce, zaměřují se na válku, prosperují ve válce“ [Neumann 1965: 230]. Totalitarismy jsou propojeny s válkou, válku ke svému přežití často vyžadují: „Permanentní válka je hlavním motivem totalitární ideologie“ [Neumann 1965: 230]. Expanze totalitárního systému je dle Neumanna jeho podstatou. Vše souvisí s prvkem permanentní revoluce (tedy totalitarismu) – má v ideálním případě nekonečnou dynamiku: „Vzestup, vývoj a přežití moderních diktatur je nerozlučně svázané s pokračující dynamikou“ [Neumann 1965: 257]. Tuto dynamiku uplatňuje i ve své zahraniční politice – základem je militantnost režimu a nejednoznačnost zahraniční politiky [Neumann 1965: 258].

---

¹⁶ Opakování hesel a pojmů [Neumann 1965: 218].

¹⁷ „Intelligence není důležitá, průměrný člověk ano“ [Neumann 1965: 219].

¹⁸ „Následuj vůdce, ne abstraktní program“ [Neumann 1965: 219].

¹⁹ Např. masová sugesce - během masového shromáždění se v jedincích projevuje prvek velké komunity, do které náleží. Jedinec se: „... podrobí magickému vlivu masové sugesce“ [Neumann 1965: 220].

2.1.1 Rysy totalitárního systému dle S. Neumanna

S. NEUMANN PERMANENT REVOLUTION: TOTALITARIANISM IN THE AGE OF INTERNATIONAL CIVIL WAR	VŮDCE	Personal Leadership	Demagog
			Mistr stroje
			Marginální muž
			Condottiere
	POLITIČTÍ ZÁSTUPCI	Funkce	Byrokratická
			Feudální
			Demokratická
			Militantní
	VZNIK MASOVÉ SPOLEČNOSTI	Přetvoření autonomních skupin v dav	
	STÁT JEDNÉ STRANY	Funkce	Vytvoření politické elity
			Kontrola a vzdělávání mas
			Udržování komunikace mezi státem a společností
		Složení	Vojenská struktura
	Hierarchický řád		
Úzce semknutá organizace			
KONTROLA MAS	Byrokracie		
	Ekonomika		
	Omezování církve		
	Rodina		
	Vzdělávání		
	Teror (tajná policie)		
	Kontrola nad ozbrojenými složkami		
	Propaganda	Techniky	Repetice
			Zjednodušení
			Personifikace politiky
Zákon psychologické situace			
Nástroje	Mluvené slovo		
	Symboly		
PERMANENTNÍ VÁLKA	Naplňuje dynamiku totalitárního systému		

Vypracováno dle: Neumann [1965].

2.1.2 Reflexe přístupu S. Neumanna k totalitarismu

Kniha Sigmunda Neumanna byla v době svého vzniku přijata pozitivně. Kritici zdůrazňují především kvalitní analýzu, která je podložena rozsáhlou bibliografií (přes šedesát stránek odkazů, rozdělených dle jednotlivých kapitol) [Kohn 1943: 535; Kris 1943: 86; Clokie 1943: 351; Hallowell 1943: 314-315]. Tato bibliografie může sloužit jako podklad pro další studium totalitarismu.

Hans Kohn zdůrazňuje pozici politických zástupců, která do té doby nebyla řádně prozkoumána. Zmiňuje také důležitý poznatek, že totalitarismy jsou odlišné: „Odlišují se národním klimatem, vznikají z odlišného historického prostředí“ [Kohn 1943: 535]. Analýza je ale založena na jednotlivých podobnostech totalitarismů, spíše než na jejich odlišnostech.

H. McD. Clokie navrhuje úpravu názvu publikace. Místo *Permanent Revolution*, která by svým názvem mohla evokovat práci Trockého, navrhuje název *Permanent Dictatorship*, jenž více odpovídá nekonečné dynamice totalitarismu. Jako pozitivní znak Neumannovy analýzy zmiňuje (opět) pozici politických zástupců. Metoda výčtu a analýzy jednotlivých prvků totalitarismu má dle Clokieho negativum – Neumann nepopisuje: „... revoluční stát jako jednotku v jedné zemi. Důraz je kladen na společné prvky“ [Clokie 1943: 350]. Clokie zmiňuje absenci komparace jednotlivých totalitarismů – zdali mají shodné ekonomické, politické a sociální struktury [Clokie 1943: 351].

Hallowell rozebírá přístup Neumanna, který je: „... funkcionální a institucionální, spíše než striktně politický a nacionální“ [Hallowell 1943: 314]. Dle Hallowella se Neumann dopouští řady nepřesností a protichůdných výroků²⁰. Snyder zmiňuje zaměření Neumannovy analýzy, která se zabývá především psychologickými a ideologickými faktory, nezohledňuje ekonomické síly. To je hlavní slabinou Neumannovy knihy [Snyder 1943: 145].

Ernst Kris zmiňuje oblast psychologie, které se Neumann v analýze propagandy dotýká. Dle Krise nejsou psychologické zdroje propagandy totalitarismů omezeny pouze na výzkumy Watsona a Pavlova (které Neumann popisuje). Neumann dle Krise opomíná výzkumy Le Bona²¹, kterými se inspirovali Hitler a Mussolini. Ernst Kris upravuje i některé faktické zmínky – např. když Neumann mluví o Stanley Baldwinovi a Nevillu Chamberlainovi jako o: „... typických představitelích viktoriánské doby. Někteří by to mohli brát jako urážku Viktoriánů“ [Kris 1943: 86].

Novější analýzy vyzdvihují především analýzu totalitarismu z pozice politického vůdce (případně jeho zástupců). Je mezi nimi například Robert C. Tucker [1965: 555], C. J. Friedrich a Z. K. Brzeziński [1965: 35]. Také J. J. Linz zmiňuje příspěvek S. Neumanna a rozvíjí vlastní analýzu politického vůdce v totalitarismech. Dle Linze [2000: 74-75] se však v poslední době můžeme setkat s totalitarismy bez *leadera* či

---

²⁰ Viz [Hallowell 1943: 315].

²¹ Výzkum Le Bona je již v druhém vydání zmíněn. Viz [Neuman 1965:113]

kultu osobnosti. Linz uzavírá problematiku *leadera*, tvrzením: „Je zde větší pravděpodobnost, že se lídr (*jeden, nedemokratický, s velkou mocí a s rozvinutým kultem osobnosti*) objeví v totalitárním systému spíše než v jiných nedemokratických systémech“ [Linz 2000: 75].

2.2 Hannah Arendt – The Origins of Totalitarianism (1951)

Komunistický režim v Sovětském svazu a nacistický režim v Německu během třetí říše se staly inspirací pro Hannah Arendt a její analýzu totalitarismu v knize *The Origins of Totalitarianism* (1951, česky Původ totalitarismu I-III, 1996). Kniha se nedotýká pouze problematiky totalitarismu, tomu je věnována pouze závěrečná kapitola. Arendt v prvních dvou kapitolách analyzuje jak problematiku antisemitismu, tak problematiku imperialismu (od expanze národních států po rozvoj rasových teorií). Tedy dva hlavní původce totalitarismu. V poslední kapitole se Arendt zabývá totalitarismem a rozebírá určité prvky, které jsou pro totalitární společnost stěžejní.

Prvek, který se objevuje ve většině moderních teorií totalitarismu, je **ideologie**. Dle Arendt [1996] se ideologie objevuje nejenom v totalitárních systémech. Arendt jde však ve svém tvrzení dále, když tvrdí: „... všechny ideologie obsahují určité prvky totalitarismu, ty však plně rozvíjejí teprve totalitní hnutí, což vytváří onen klamný dojem, že pouze rasismus a komunismus jsou totalitární svou povahou“ [Arendt 1996: 634]. Totalitární ideologie neusilují o: „... přeměnu vnějšího světa či revoluční proměnu společnosti, nýbrž o přeměnu samotné lidské přirozenosti“ [Arendt 1996: 619]. Ideologické myšlení v totalitární společnosti obsahuje tři prvky. (1) Totalitární ideologie vysvětlují to, co nastává, vzniká či pomíjí, ne to co je. Ideologie se zaměřuje na historii a omezený výklad skutečností: „... totální výklad minulosti, totální poznání přítomnosti a spolehlivou předpověď budoucnosti“ [Arendt 1996: 634]. (2) Ideologický způsob myšlení je nezávislý na realitě. Ideologie trvá na: „... existenci jakési "pravdivější" reality“ [Arendt 1996: 634]. Ta se dá poznat pouze skrze ideologickou indoktrinaci, kterou rozvíjí propaganda [Arendt 1996: 635]. (3) Ideologie nemůže změnit realitu, vychází tak z: „...premis, od níž vše ostatní odvozuje; to znamená, že postupuje s konzistencí, jaká nikde v oblasti reality neexistuje... Jakmile má ideologický způsob myšlení ustavenou premisu, svůj výchozí bod, zkušenosti se ho již nijak nedotýkají a také je realitou zcela nepoučitelný. [Arendt 1996: 635].

Ideologie se nemůže rozvíjet bez několika vzájemně propojených prvků. Jak již bylo řečeno, totalitární charakter naplno rozvíjí totalitární hnutí. Toto hnutí je založeno především na svém masovém charakteru. Společnost tak již není třídního charakteru, vzniká **masová společnost** charakteristická pro totalitární systém [Arendt 1996: 621]. Samotné **masové hnutí** nahrazuje systém stran, není zde tedy systém jedné strany [Arendt 1996: 621]. Toto masové hnutí vytváří zcela **nové politické instituce**. Staré

společenské struktury a tradice země (právní, politické...) jsou zničeny [Arendt 1996: 621]. Tyto nové totalitární organizace jsou hierarchické [Arendt 1996: 502]. V centrum hnutí stojí vůdce („... jako zdroj jeho hybného momentu a síly“ [Arendt 1996: 513]). Vůdce se obklopuje tzv. „důvěrným kruhem“, vnitřním kruhem zasvěcenců, který je odděluje od elity [Arendt 1996: 513]. Totalitární organizace je dále dělena na elitní útvary, členstvo a sympatizující [Arendt 1996: 526]. Nejvyšší stupně totalitární hierarchie (vůdce a jeho „důvěrný kruh“) jsou, na rozdíl od těchto nižších vrstev, nezávislé na obsahu vlastní ideologie [Arendt 1996: 530]. I tak si vůdce udržuje: „... absolutní monopol moci a autority, (který) je nejjasněji patrný ve vztahu mezi ním a vrchním velitelem jeho policie, v totalitní zemi nejmocnějším veřejným činitelem“ [Arendt 1996: 552]. Strukturou není totalitární stát jednotný. Může koexistovat větší množství podobných úřadů a funkcí. Arendt vychází z předpokladu, že: „čím jsou vládní úřady viditelnější, tím menší je jejich moc a čím méně se ví o existenci nějaké instituce, tím mocnější se nakonec ukáže“ [Arendt 1996: 550].

Masové hnutí a nové politické instituce jsou blízce provázány s **propagandou**²². Jak uvádí Arendt: „... masy je třeba získat propagandou“ [Arendt 1996: 473]. Totalitární organizace jsou: „určeny k přenášení propagandistických lží hnutí, konstruovaných kolem určité centrální myšlenky, ... do fungující reality, k vybudování... společnosti, jejíž členové jednají a reagují v souladu s pravidly smyšleného světa“ [Arendt 1996: 501]. Propaganda je dle Hannah Arendt podstatnou součástí totalitárního systému, ale **teror** je: „... něčím víc“ [Arendt 1996: 476]. Propagandu řadí Arendt do oblastí „psychologické války“, teroru však totalitarismy využívají i přesto, že byly cíle psychologické války naplněny²³: „... propaganda je jedním, a možná nejdůležitějším nástrojem totalitarismu ve styku s netotalitním světem, teror je naopak vlastní podstatou jeho formy vlády“ [Arendt 1996: 476]. Totální teror nahrazuje v totalitarismu pozitivní zákony a je podstatou totalitární vlády: „Má poskytnout silám přírody nebo historie jedinečný nástroj k urychlení jejich pohybu“²⁴ [Arendt 1996: 629].

---

²² Jak dále uvádí Arendt: „Organizace a propaganda... jsou dvěma stranami téže mince“ [Arendt 1996: 502].

²³ Uvádí příklad koncentračních táborů v nacistickém Německu, kde teror dosáhl dokonalosti a propaganda zcela vymizela. Viz [Arendt 1996: 476].

²⁴ „síly přírody nebo historie“ zajisté nepřímo odkazují na nacistické Německo (rasismus) a stalinistický Sovětský svaz (marxismus, stalinismus).

Teror ve společnosti je vykonáván především tajnou policií. **Tajná policie** představuje centrum moci, jenž bylo přesunuto z armády [Arendt 1996: 621]. Sama policie hraje zásadní roli při ustanovení totalitárního režimu. Totalitarismus chce: „dosáhnout naprostého prolnutí státu a strany obsazením všech úřadů členy strany, takže po uchvácení moci se strana stane pro vládu jakousi propagandistickou organizací... vládnoucí strana nehodlá tolerovat žádné jiné strany, žádnou opozici a žádnou svobodu politického názoru“ [Arendt 1996: 569]. K tomu potřebuje silný nástroj: „Nad státem a za fasádami zdánlivé moci... leží mocenské jádro země, vysoce efektivní a vysoce kompetentní služby tajné policie“ [Arendt 1996: 570]. V prvním období, kdy se totalitární systém dostává k moci, vykonává tajná policie likvidace nepřátele a oponenty nového systému. V druhém období se objevuje „požadavek totálního ovládnutí“ [Arendt 1996: 572]. Tajná policie tak vyhledává „objektivní nepřátele“. Ti jsou ovšem definováni politikou vlády, nejedná se (či se nemusí jednat) o nepřátele, kteří se snaží svrhnout totalitární vládu [Arendt 1996: 572-574]. V posledním období se opouští od pojmu „objektivní nepřítel“: „... oběti jsou vybírány zcela náhodně a... prohlašovány za životaneschopné“ [Arendt 1996: 586].

Ze své analýzy Sovětského svazu a nacistického Německa Arendt odvozuje další prvek totalitárního systému. Zahraniční politika těchto dvou systémů byla zaměřena na **ovládnutí světa** [Arendt 1996: 621] a to zcela otevřeně²⁵.

---

²⁵ Je však otázkou, jestli tyto režimy měly na takovouto rozsáhlou akci kapacity. Pokud se navíc podíváme na „mladší“ totalitární režimy, jakým byla například Pol Potova Kambodža, zjistíme, že jejich snahou nebyla světovláda a jejich kapacity nebyly zdaleka tak velké jako v případě SSSR či Německa během třetí říše. Proto tento prvek zařazuji na samotný konec analýzy.

2.2.1 Rysy totalitárního systému dle H. Arendt

H. ARENDT THE ORIGINS OF TOTALITARIANISM	IDEOLOGIE	Omezený výklad skutečnosti		
		Existence pravdivější reality		
		Snaha přeměnit lidskou přirozenost		
	MASOVÁ SPOLEČNOST	Bez třídního charakteru		
	MASOVÉ Hnutí	Nahrazuje politické strany, či diktaturu jedné strany		
		Hierarchie institucí	Vůdce	
			Důvěrný kruh zasvěcenců	
			Elita	
			Členstvo	
	Sympatizující			
VZNIK NOVÝCH POLITICKÝCH INSTITUCÍ	Destrukce společenských, právních a politických tradic země			
PROPAGANDA				
TEROR	Stálý, podstata vlády			
TAJNÁ POLICIE	Vykonavatel teroru			
ZAHRANIČNÍ POLITIKA ZAMĚŘENÁ NA OVLÁDNUTÍ SVĚTA				

Vypracováno dle: Arendt [1996].

2.2.2 Reflexe přístupu H. Arendt k totalitarismu

Francouzský filozof Claude Lefort ve svém článku *Thinking with and Against Hannah Arendt* [2002] analyzuje třetí část knihy *Původ totalitarismu*, která je věnována definování totalitárních systémů. Lefort kritizuje na analýze H. Arendt několik bodů. Jedna z ústředních výtek se týká organizace společnosti, proti které staví pojem začlenění. Jak Arendt tvrdí: „... totalitarismus u moci drží občany pospolu díky schopnosti organizovat společnost“ [Lefort 2002: 449]. Dle Leforta Arendt redukuje roli propagandy v režimu. Propaganda je v podstatě zaměřena na zahraniční posluchačstvo [Lefort 2002: 448; srovn. Arendt 1996: 475]. Arendt dle Leforta selhává při rozlišení *organizace a začlenění*: „Organizace nevytváří proces identifikace, který je mezi muži a ženami na jedné straně a lídrem na straně druhé“ [Lefort 2002: 449]. Organizace tedy nemá souvislost s integrací vládce a ovládaných: „... do jednoho těla“ [Lefort 2002: 450].

Lefort dále zkoumá otázku: „Proč se Arendt zdržuje jakékoliv zmínky ohledně role strany?“ [Lefort 2002: 453]. Lefort identifikuje stranu jako nositelku autority ve

společnosti. Masové hnutí a strana jsou dva prvky totalitární společnosti, hnutí však: „... nemaskuje permanentnost struktur strany a její povahu“ [Lefort 2002: 454]. Strana je věčná, mystická a je propojena se svými viditelnými stranickými orgány (jak stranu popsal G. Orwell) [Lefort 2002: 454].

Lefort naráží u díla H. Arendt na částečně matoucí výklad, který obsahuje až protichůdné myšlenky. Jak uvádí: „Nejprve tvrdí (*Arendt*), že ideologie je požadována zákonem hnutí, za účelem připravit každého, aby hrál obě role – kata i oběti; později tvrdí, že zákon hnutí je odvozen od ideologie“ [Lefort 2002: 453].

Lefort naráží na ústřední problém H. Arendt při analýze totalitarismu. Tímto problémem je masový teror, který je pro Arendt: „... hlavním kritériem totalitarismu“ [Lefort 2002: 447]. Lefort nesdílí s Arendt stejný postoj. Stejně tak i Juan J. Linz²⁶ má k masovému teroru v totalitarismu podobné stanovisko. Dle Linze někteří autoři správně definují „totalitarismus bez teroru (násilí)“. Masový teror se v totalitarismech může vyskytovat, není to však nutná či dostatečná podmínka totalitárního systému. Je však pravděpodobné, že se teror jako prvek totalitarismu projeví v jedné z jeho fází [Linz 2000: 74, 100, 101]. Podobný postoj zastává i G. Sartori²⁷, který považuje teror v totalitarismu za proměnlivý prvek totalitarismu [Sartori 1993: 200]. Teror se ve společnosti může (ale nemusí) projevit. Sartori nedefinuje totalitarismus pomocí teroru, ale omezeněji - jako režim založený na strachu [Sartori 1993: 200].

Kritický postoj k celé koncepci totalitarismu zaujímá Slavoj Žižek, který se staví k pojmu „totalitarismus“ jako k ideologickému nástroji, který zabezpečuje liberálně-demokratickou hegemonii. Koncepci totalitarismu nazývá: „nouzov(ým) opatření(m): neumožňuje nám myslet, nenutí nás, abychom si osvojili nový pohled na dějinnou skutečnost, kterou popisuje; místo toho nás zprošťuje povinnosti myslet nebo nám dokonce aktivně *zabraňuje* v myšlení“ [Žižek 2007: 5]. Sám považuje H. Arendt za nedotknutelnou autoritu, v dnešní společnosti nedotknutelnou do té míry, že někteří autoři: „... jejichž základní orientace by je zřejmě měla tlačit proti Arendtové... se pouštějí do nesplnitelného úkolu smířit Arendtovou se svými základními teoretickými předpoklady“ [Žižek 2007: 4].

---

²⁶ Více viz kapitola o Linzově analýze totalitarismu.

²⁷ Více viz kapitola o Sartoriho analýze totalitarismu.

2.3 Carl J. Friedrich, Zbigniew K. Brzeziński – Totalitarian Dictatorship and Authocracy (1956)

Kniha *Totalitarian Dictatorship and Authocracy* (1956, druhé revidované vydání 1965) autorů C. J. Friedricha a Z. K. Brzezińskiego představuje dnes již klasickou definici totalitárních systémů. Jejich definice vychází z totalitarismu jako moderního fenoménu, který se značně odlišuje od starých autokracií: „Totalitární diktatura může být předběžně charakterizována jako autokracie založená na moderních technologiích a masové legitimizaci“ [Friedrich, Brzeziński 1965: 4]. Autoři tvrdí, že fašistické a komunistické totalitární systémy jsou si velmi podobné. Mají společné charakteristiky a jsou si blíží, než když je porovnáme s jinými systémy (i s např. starými formami autokracie) [Friedrich, Brzeziński 1965: 15]. Totalitarismus považují: „historicky za inovaci“ [Friedrich, Brzeziński 1965: 15]. Poslední (třetí) teze, která je na počátku analýzy vyřčena, je o původu vzniku těchto systémů – vznikají z antikonstitučních a antidemokratických revolučních hnutí [Friedrich, Brzeziński 1965: 16].

Friedrich s Brzezińskim na počátku své práce uvádějí šest základních znaků totalitarismu. Na tyto znaky se však musí nahlížet s omezením – jak autoři uvádějí, tyto znaky jsou navzájem propletené a vzájemně se ovlivňují. Tento systém znaků nazývají organickým [Friedrich, Brzeziński 1965: 21]. Proto by se na jednotlivé znaky nemělo nahlížet jako na izolované prvky, aby nedocházelo ke zjednodušování²⁸.

Znaky totalitárního systému jsou dle Friedricha a Brzezińskiego následující:

„1. Propracovaná **ideologie**, jež se skládá z oficiální doktríny zahrnující všechny nepostradatelné aspekty lidské existence, které každý, kdo žije v této společnosti, musí alespoň pasivně zastávat. Tato ideologie je příznačně zaměřena směrem k dokonalému nejvyššímu stavu lidstva. Obsahuje *chiliastický*²⁹ nárok založený na radikálním odmítnutí existující společnosti.

2. **Jedna masová strana vedená typicky jedním mužem**, „diktátorem“. Strana se skládá z relativně malého podílu celkové populace (do deseti procent). Jádro strany je vášnivě a slepě oddáno ideologii a je připraveno jakkoliv vypomoci straně v její snaze o celkové přijetí. Tato strana je hierarchicky a oligarchicky organizována a je typicky nadřazena či kompletně provázána s vládní byrokracií.

²⁸ Autoři uvádějí příklady nesprávné aplikace znaků: „Cézar vytvořil teroristickou tajnou policii, proto byl prvním totalitárním diktátorem“ či „katolická církev vytvořila ideologickou kontrolu myšlenek, a proto...“ [Friedrich, Brzeziński 1965: 21-22].

²⁹ Tzn. nárok na tisíciletou říši království nebeského na zemi, která s sebou přináší mír a blahobyt.

3. **Systém teroru**, fyzický či psychický, realizovaný pomocí stranické kontroly a kontroly tajné policie. Lídr tímto terorem cílí na podporu strany ale i na její dohled. Teror je charakteristicky směřován nejenom proti zřejmým „nepřátelům“ režimu, ale i proti více či méně nahodile vybraným třídám obyvatelstva. Teror tajné policie či stranicky namířený sociální tlak systematicky využívá moderní vědy a hlavně vědecké psychologie.

4. Technicky podmíněný³⁰, téměř úplný **monopol strany a vlády na kontrolu všech prostředků masové komunikace** – tisku, rádia a filmu.

5. Podobně technicky podmíněný, téměř úplný **monopol³¹ na efektivní využití všech zbraní a armády**.

6. **Centrálně kontrolovaná a řízená veškerá ekonomika** skrze byrokratickou koordinaci dříve nezávislých podnikových subjektů, typicky zahrnující většinu ostatních sdružení a skupinových aktivit.“

[Friedrich, Brzeziński 1965: 22].

Autoři dodávají, že poslední dva znaky můžeme nalézt v ústavních systémech – zmiňují příklad socialistické Velké Británie, která měla centrálně řízenou ekonomiku. Navíc většina moderních států vlastní monopol na zbraně [Friedrich, Brzeziński 1965: 21]. Jak již ale bylo naznačeno, na soubor prvků musíme nahlížet ne izolovaně, ale jako na vzájemně se ovlivňující charakteristiky.

Těchto šest prvků totalitárního systému se však může být doplněno i o další prvky. Autoři uvádějí příklad úřední kontroly spravedlnosti a soudů. Dle jejich analýzy³² je v poslední době úřední kontrola soudů a spravedlnosti v totalitarismech značně omezována. Stejně tak zmiňují problematiku expanzionismu totalitárních států [Friedrich, Brzeziński 1965: 23, 343].

Těchto šest základních prvků dokládá, že totalitarismus je moderním fenoménem. Pokud se podíváme na staré autokratické režimy, zmíněných šest prvků v nich nenalezneme [Friedrich, Brzeziński 1965: 23]. Je to dáno technickou podmíněností některých aspektů totalitárního systému [Friedrich, Brzeziński 1965: 24]. Další prvky moderního totalitárního režimu (ideologie, strana) jsou ovšem podmíněny moderní masovou demokracií: „Lídři totalitarismů nahlíží na svůj režim jako na demokratické

---

³⁰ Tzn., že tento prvek je podmíněn moderními technologiemi (využívá je). Totalitarismus musí být založen na moderních technologiích, aby tento prvek mohl splňovat.

³¹ Monopolní kontrola jediné strany.

³² Viz [Friedrich, Brzeziński 1965: 23, 116]

naplnění, jako na demokracii nahrazující plutokratickou demokracii buržoazie“ [Friedrich, Brzeziński 1965: 25]. Friedrich s Brzezińskim tuto problematiku uzavírají tvrzením, že: „... tyto režimy mohou vzniknout pouze v kontextu masové demokracie a moderních technologií“ [Friedrich, Brzeziński 1965: 27].

2.3.1 Rysy totalitárního systému dle C. J. Friedricha a Z. K. Brzezińského

FRIEDRICH, BRZEZIŃSKI TOTALITARIAN DICTATORSHIP AND AUTOCRACY	IDEOLOGIE	Zahrnuje všechny aspekty lidské existence	
	MASOVÁ STRANA	Jediná	
		Vedená jedním mužem	
		Hierarchická, oligarchická	
		Zahrnuje malý podíl občanů	
	SYSTÉM TERORU	Fyzický či psychický	
		Nástroje	Stranická kontrola
			Tajná policie
		Využívá moderní vědy	
	KONTROLA PROSTŘEDKŮ MASOVÉ KOMUNIKACE	Technicky podmíněna	
Strana má monopol na využití			
Tisk, rádio, filmy			
MONOPOL NA ZBRANĚ A ARMÁDU	Technicky podmíněna		
	Strana má monopol na využití		
CENTRÁLNĚ ŘÍZENÁ EKONOMIKA	Byrokratická koordinace		

Vypracováno dle: Friedrich, Brzeziński [1965].

2.3.2 Reflexe přístupu C. J. Friedricha a Z. K. Brzezińského k totalitarismu

Kniha C. J. Friedricha a Z. K. Brzezińského se dočkala jak vlídného přijetí³³, tak i větší kritiky. Burrowes zmiňuje problematickou koncepci celé studie, která je: „... encyklopedií totalitární politiky spíše než teorií totalitarismu“ [Burrowes 1969: 288]. Hlavní slabinou konceptu knihy je dle Burrowese³⁴ absence solidního jádra teorie.

³³ Např. Dunner knihu doporučuje bez větších výhrad sociálním vědcům a lidem se zájmem o politiku [Dunner 1958: 227].

³⁴ Burrowes analyzuje již druhé vydání knihy, které (dle všeho) nenaplnilo jeho očekávání.

Knihu porovnává s dílem H. Arendt, které je naopak více teoretické a teorie v něm zastihuje empirická data. V případě knihy *Totalitarian Dictatorship and Autocracy* je tomu naopak: „Teoretický obsah práce Friedricha a Brzezinského se často zdá být chatrným a nejistým na to, aby mohl podpořit množství empirických dat a příkladů“ [Burrowes 1969: 282]. Burrowesova kritika zasáhla i pokus autorů o vyjmenování znaků totalitarismu. Burrowes to přirovnává k automobilu, který můžeme popsat pouze jeho částmi (motor, kola, brzdy...): „Automobil je složitý stroj na pochopení a jeho části nemají žádný vnější smysl a provázanost, logickou či funkční“ [Burrowes 1969: 283]. „Syndromové“ řešení kritizuje i G. Sartori, který tvrdí, že je těžké určit, které vlastnosti (syndromy) jsou pro totalitarismus určující a které jsou méně podstatné [Sartori 1993: 197]. Jak sám uvádí: „Monopol vlády na ozbrojené složky není určující vlastností (protože se týká i demokracií) a oficiální ideologie je typická i pro autoritářské režimy. Mimoto, když Friedrich a Brzezinski přidali k seznamu vlastností centrálně řízenou ekonomiku, oslabili tím svoji argumentaci. Nacismus... neměl centrálně řízenou ekonomiku; takže pokud aplikujeme „totalitarismus“ zároveň na Hitlerův a Stalinův režim, máme tu znak, který se výrazně prezentuje v jednom, ale úplně chybí v druhém případě“ [Sartori 1993: 197]. O „syndromech“ totalitarismu se zmiňuje i William Ebenstein. Pokládá si otázku, jestli zmíněných šest prvků totalitarismu je dostatečný počet pro jeho definování. Sám považuje za vhodné rozšířit znaky o další dvě principy: „... princip totálních cílů a prostředků, a princip světové dominance“ [Ebenstein 1958: 277-278].

Frederick Barghoorn zmiňuje některé faktické chyby a nesrovnalosti v analýze, které znevažují její hodnotu³⁵ [Barghoorn 1957: 614]. Dallin naopak vznáší obecnou otázku, zdali jsou (v době, kdy byla kniha psaná): „... obrysy totalitarismů dostatečně identifikovány, aby nám bylo umožněno popsat spolehlivou definici“ [Dallin 1958: 144]. Dallin se také pozastavuje nad tvrzením autorů, jenž tvrdí: „... totalitarismus odlidšťuje lidi tím, že je zbaví nezávislosti myšlenek a úsudků“ [Dallin 1958: 144]. Dallin dává toto tvrzení do souvislosti s Maďarským povstáním a dalšími intelektuálními směry v zóně vlivu SSSR [Dalin 1958: 144].³⁶

---

³⁵ Barghoorn píše například o tvrzení autorů, že diktatury zvyšují s časem svojí „totálnost“ [Barghoorn 1957: 613-614], autoři již ale nevysvětlují nepokoje mladé generace v sovětském bloku. Dle Barghoorna také není jasné: „... kdy autoři odkazují na chování vůdce jako na výsledek vědomého záměru za účelem vnutit svůj cíl, či chování vůdce jako chorobný, iracionální boj s nepředvídatelnými událostmi“ [Barghoorn 1957: 614]. Další příklady viz [Barghoorn 1957: 614].

³⁶ Další kritiku postupů Friedricha a Brzezinského můžeme nalézt například v recenzi Hanse Speiera, který zpochybňuje argumentaci ohledně role diktátora a totalitární doktríny. Viz [Speier 1958: 542].

I přes všechny výtky se kniha Friedricha a Brzezińskiego stala základem pro další analýzy totalitarismu (např. Sartori [1993] či Linz [2000: 65-66]).

2.4 Giovanni Sartori – The Theory of Democracy Revisited (1987)

Kniha G. Sartoriho, *The Theory of Democracy Revisited* (1987, slovensky Teória demokracie, 1993), se primárně dotýká obecného vymezení demokracie a problémů demokratické společnosti. Ve své definiční snaze se dotýká i problému totalitarismu, když definuje demokracii *a contrario* („pomocí kontrastů“ [Sartori 1993: 183]). Opakem demokracie je dle Sartoriho: „... totalitarismus, který se považuje, přinejmenším v běžné řeči, za nejúplnější negaci demokracie“ [Sartori 1993: 187]. Sartori odlišuje totalitarismu od ostatních nedemokratických systémů (autoritářský systém, absolutismus) jednoduchou logikou: „... jakýkoliv totalitní systém je i autoritativní, (ale) opačně to neplatí... Každý totalitní systém je i absolutistický. Ale opak není správný: absolutismus nemusí být totalitární“ [Sartori 1993: 192, 194]. Již z tohoto vymezení je patrné, že Sartori považuje totalitarismus za něco špatného, co stojí až na samém okraji osy ideálních typů systémů (viz dále).

Totalitarismus definuje Sartori jako novodobý (moderní) fenomén³⁷. Starověké společnosti nemá cenu označovat za totalitární, jak dokládá tvrzením Karla Loewensteina [Sartori 1993: 195]. Poukazuje na současné definiční pokusy, jak totalitarismus definovat. Zmiňuje snahu Friedricha (1953) definovat totalitární systém pomocí pěti (později šesti) definičních znaků³⁸. Tento způsob ale označuje za „syndromové řešení“. Vlastnosti jsou syndromem a: „... totalitární systém je výsledkem jejich propojenosti a vzájemného posilování“ [Sartori 1993: 196]. Je těžké určit, které vlastnosti jsou pro totalitarismus určující a které nahodilé.³⁹

Definiční různorodost pojmu totalitarismus povzbuzovala mnohé kritiky tohoto konceptu, kteří pojem totalitarismus odsuzovali jako propagandistický nástroj studené války či ho kritizovali pro jeho pejorativní charakter [Sartori 1993: 197-198]. Sartori však tyto kritiky vyvrací a nabízí vlastní pojetí totalitarismu.

Totalitarismus vychází dle Sartoriho z **moderních technologií**. To určuje modernost totalitarismu jako konceptu (je zasazen do moderní doby). Moderní technologie: „umožňuje a dovoluje totalitární rozšiřování a pronikání moci... Většina

---

³⁷ „Totalitarismus je nový název pro něco dosud nepojmenované“ [Sartori 1993: 195].

³⁸ „(a) oficiální ideologie; (b) jedna masová strana řízená oligarchií; (c) monopol vlády na ozbrojené složky; (d) monopol vlády na masmédiá; (e) systém policejného teroru... (f) centrálně řízená ekonomika“ [Sartori 1993: 196].

³⁹ Sartori uvádí jednoduchý příklad: „Monopol vlády na ozbrojené složky není určující vlastností (protože se týká i demokracií) a oficiální ideologie je typická i pro autoritářské režimy“ [Sartori 1993: 197].

znaků totalitárního režimu je „technologicky podmíněna“ [Sartori 1993: 198]. Druhým důležitým prvkem (a prvkem, který je také provázán s moderními technologiemi) je **ideologizace politiky**. Ideologie je politickým náboženstvím: „... modernost totalitarismu koresponduje s moderností ideologizace připomínající náboženství“ [Sartori 1993: 199]. Ideologická sféra se v totalitarismu odlišuje od ostatních nedemokratických systémů: „Netotalitární diktatury jsou takové, jaké jsou právě proto, že si nedokázaly zabezpečit oficiální ideologii podobnou náboženství“ [Sartori 1993: 204].

Totalitarismus se dále vyznačuje **totálním průnikem a rozšířením totalitární politiky**. To je dle Sartoriho jedna z hlavních a určujících charakteristických vlastností totalitárního systému [Sartori 1993: 204]. Totalitarismus: „... sémanticky označuje uvěznění celé společnosti v rámci státu, všepromikající politické ovládnutí všeho, včetně mimopolitického života člověka“ [Sartori 1993: 199]. Takováto společnost se nachází ve fázi: „... destrukce hranice mezi státem a společností a totální politizací společnosti“ [Sartori 1993: 200]. Sartori operuje i s prvkem teroru ve společnosti. Dle něj však jde o proměnlivý prvek totalitárního systému. Může se, ale nemusí se vyskytovat⁴⁰ v systému: „... uzavřené politické režimy, uzákoněné pomocí ideologické eschatologie a založené na totální monopolistické indoktrinaci, se nemusí uchýlovat k teroru“ [Sartori 1993: 200]. Sartori však dodává, že totalitarismus je **režimem založeným na strachu**. Totalitární systémy: „pracují s enormně vysokými sankcemi a brutálním potlačováním čehokoliv, co se nedá zvládnout ideologickým přesvědčováním“ [Sartori 1993: 200].

Problematiku definice a definičních charakteristik Sartori uzavírá tvrzením, že jednotlivé vlastnosti není lehké sjednotit či přesně vyjádřit. Vždy musíme vycházet z toho, že mnohé definiční vlastnosti můžeme aplikovat na další politické pojmy [Sartori 1993: 201]. „Syndromové řešení“ je pouze vyjmenování určitých charakteristik. Důležité je pak rozlišit, zda jsou tyto charakteristiky určující pro totalitarismus či jsou to obecné charakteristiky pro diktatury [Sartori 1993: 201].

Závěrem Sartori představuje svou snahu o vytvoření definice totalitarismu. Definice bez „syndromového řešení“. Představuje tak totalitarismus jako pólový typ ideálního typu, tedy extrémní (pólový) konec kontinua: „Totalitarismus tedy stojí na konci a je ukončením kontinua (diskontinuálního, samozřejmě), jehož opačně definovaným koncem je demokracie (rovněž chápána jako pólový typ). Z toho vyplývá,

---

⁴⁰ Teror: „... patří k patologii, ne fyziologii totalitarismu“ [Sartori 1993: 200].

že se od žádného konkrétního režimu neočekává, že by byl „čistě“ totalitárním, stejně tak, jako se od žádné demokracie neočekává, že by byla dokonale demokratická. Předpokládá se, že totalitarismus reálného světa – stejně jako demokracie reálného světa – se více či méně přibližuje ke svým příslušným pólovým parametrům“ [Sartori 1993: 202].

2.4.1 Rysy totalitárního systému dle G. Sartoriho

G. SARTORI THE THEORY OF DEMOCRACY REVISITED	MODERNÍ TECHNOLOGIE	Technologická podmíněnost prvků totalitarismu
	IDEOLOGIE	Ideologizace politiky, politické náboženství
	TOTÁLNÍ ROZŠÍŘENÍ TOTALITÁRNÍ POLITIKY	Politické ovládnutí všeho, politizace společnosti
	REŽIM ZALOŽENÝ NA STRACHU	Totalitarismus se nemusí uchýlovat k teroru, strach je ale všudypřítomný

Vypracováno dle: Sartori [1993].

2.4.2 Reflexe přístupu G. Sartoriho k totalitarismu

Vypracovat reflexi přístupu G. Sartoriho k teorii totalitarismu není snadné. Jiní společenskovědní autoři se zaměřují především na Sartoriho teorii demokracie, rozbor totalitarismu zůstává ve většině případů nekomentován⁴¹. Může za to zajisté i přístup, který k teorii totalitarismu Sartori zastává. Odmítá syndromové řešení, jeho popis totalitarismu nese znaky „minimální definice“⁴². Sartori určuje nutné znaky, kterými se totalitární režim vyznačuje. Závěrem navrhuje „zúčtování“ se syndromovým řešením – popisuje totalitarismus jako ideální typ, konec jedné osy, na jejímž druhém konci se nachází negace totalitarismu, ideál demokracie.

Právě o kritiku totalitárních syndromů z pohledu G. Sartoriho se opírá ve své práci William E. Odom [1992]. Ten shrnuje analýzu Sartoriho – odmítá šest charakteristik

⁴¹ To je dáno také rozsahem analýzy totalitarismu a poměrem této analýzy vzhledem ke zbytku knihy [Sartori 1993: 194-205].

⁴² Pokud se podíváme na předchozí snažení jiných autorů definovat totalitarismus, Sartori provedl význačnou redukci znaků totalitarismu. Je otázkou, jestli se již v tomto případě dá mluvit o „minimální definici“.

totalitarismu jako syndromy a následně dodává, že některé charakteristiky odpovídají i liberálním demokraciím. Dle Odoma ale Sartori nevidí jejich propojenost [Odom 1992: 70].

V českém prostředí je vyzdvihován především Sartoriho koncept dynamiky režimu. Totalitarismu není systémem statickým, prodělává určité fáze – prosazování a stabilizace, mezi kterými se nachází rutina režimu [Balík, Kubát 2004: 38; Kubát 2011: 728; srov. Sartori 1993: 201].

2.5 Juan J. Linz – Totalitarian and Authoritarian Regimes (1975, 2000)

Juan J. Linz představuje ve své knize *Totalitarian and Authoritarian Regimes* [1975]⁴³ definici totalitárních režimů, jenž vychází z předchozích definičních pokusů. Explicitně cituje formulaci C. Friedricha a Z. K. Brzezińského, pozastavuje se nad podobnostmi s definicí Franze Neumanna a naopak – poukazuje na prvek útlaku, který v těchto definicích nehraje centrální úlohu (na rozdíl od definičního pokusu Hannah Arendt). Všechny tyto definice se ale dotýkají: „... destrukce linie mezi státem a společností. Tím vzniká „totální“ politizace společnosti pomocí politických organizací (především pomocí strany a stranických „poboček“)" [Linz 2000: 66]. To je prvek, který odlišuje totalitární systémy od systémů autoritářských a demokratických. Dle Linze se však nemůže nikdy plně naplnit, napětí mezi společností a politickým systémem nevymizí ani pod totalitárním systémem – je pouze redukováno [Linz 2000: 66].

Linz ve své definici totalitárních systémů vychází z již dříve použitých prvků, které systém charakterizují jako totalitární. Jsou jimi: „... ideologie, jedna masová strana (a další organizace, v nichž se společnost mobilizuje) a koncentrovaná moc v rukou jedince a jeho spolupracovníků (či v rukou malé skupiny), jež nejsou odpovědné voličstvu a nemohou být odstaveny od moci institucionalizovanými, mírovými prostředky“ [Linz 2000: 67]. I další typy nedemokratických systémů se mohou vyznačovat přítomností těchto prvků, ale pouze totalitární systém se vyznačuje společnou přítomností zmiňovaných prvků.

V totalitárních systémech hrají instituce předchozích režimů (církev, různé obchodní organizace i armáda) až sekundární postavení. Tyto instituce si udržují značně omezený vliv. Totalitární režim je v tomto ohledu specifický: „Podřízenost vojenské autority je jedním z rozlišovacích znaků totalitárních systémů v porovnání s dalšími nedemokratickými systémy“ [Linz 2000: 68]. Totalitární systémy se dle Linze odlišují: „... **zničením či alespoň rozhodujícím oslabením** všech institucí, organizací a zájmových skupin, které existovaly před tím, než nová elita převzala politickou moc a zorganizovala vlastní politické struktury. V tomto smyslu můžeme mluvit o monopolu na moc, monismu“ [Linz 2000: 68]. Systém je monistický, není však monolitický

---

⁴³ Linzova studia byla poprvé představena v roce 1975, kdy byla napsána speciálně pro *Handbook of Political Science, Volume 3: Macropolitical Theory* [Almond 1977: 1625]. Tato kapitola vychází z novějšího vydání Linzovy knihy [2000].

(jednotlivý). V totalitárním systému existuje dle Linze pluralismus – pluralismus v rámci vládnoucí politické elity. Nemůžeme tedy mluvit o sociálním pluralismu [Linz 2000: 68].

Jak již bylo naznačeno, Linz vychází především ze tří prvků, kterými definuje totalitární systém: **ideologie**, **masová strana** (a další organizace jako nástroj mobilizace občanů) a **moc v rukách vůdce** (či skupiny). Tyto tři prvky se navzájem ovlivňují, mohou posilovat, oslabovat apod. Pokud však jeden z těchto prvků oslabí za určitý hraniční bod, následuje změna povahy celého systému (tzn. změna totalitárního systému na jiný typ systému). Tři základní prvky totalitárního režimu však nejsou prvky jedinými. Jak poukazuje Linz: „Kombinace těchto tří prvků vysvětluje spoustu dalších charakteristik, které můžeme najít v totalitárních a jiných nedemokratických systémech. Nicméně – některé z těchto charakteristik nejsou nutné či dostatečné k charakterizování systému jako totalitárního a mohou být nalezeny i v jiných typech politických systémů“ [Linz 2000: 70].

Linz považuje systém za totalitární, pokud platí následující charakteristiky:

„1. Je zde monistické (jediné, monopolní) ale ne monolitické (jednotlivé) centrum moci. Jakýkoliv existující pluralismus institucí či skupin odvozuje svoji legitimitu od tohoto centra. Pluralismus institucí či skupin je zprostředkován tímto centrem a je převážně politickým výtvozem spíše než výplodem dynamiky předešlé společnosti.

2. Je zde jediná, autonomní a více či méně myšlenkově propracovaná ideologie, se kterou se identifikuje vládnoucí skupina či vůdce (a strana sloužící vládnoucím) a kterou vládnoucí skupina používá jako základ pro politiku či jako základ pro jejich legitimizaci. Ideologie má hranici, za kterou leží jinověrnost (*heterodoxie*), která nezůstane nepotrestána. Ideologie přesahuje konkrétní program či definici hranic legitimních politických kroků, aby zajistila jakýsi konečný význam – pocit historického účelu a výklad sociální skutečnosti.

3. Občané se účastní a aktivně se mobilizují v politických a kolektivně společenských úkolech. Jejich účast je podporována, požadována, odměňována a směřována pomocí jedné strany a mnoha monopolistických sekundárních skupin. Pasivní poslušnost a apatie, ustupování do omezené role („parochials“) a role předmětu („subjects“), charakteristických pro mnoho autoritářských režimů, jsou vládou považovány za nežádoucí“

[Linz 2000: 70].

Třetí charakteristický znak totalitárního systému se podle Linze blíží ideálu i realitě většiny demokracií a odlišuje jej od jiných nedemokratických systémů. Nezávislý pozorovatel může soudit, že reálně totalitární režim je režimem demokratickým – občan se stále zapojuje do veřejných problémů a činí tak i mimo čas voleb. Tento režim však nikdy nemůžeme označit za demokratický – občan je omezen stranou: „... účel a směr participace je řízen jedním centrem, jenž definuje legitimní cíle organizací a řídí je“ [Linz 2000: 71].

Jak již bylo naznačeno, ze tří hlavních definičních prvků můžeme odvodit další (detailnější) charakteristiky totalitárních systémů. Od ideologie například odvozuje napjatý vztah mezi intelektuály a umělci na jedné straně a politickými autoritami na straně druhé [Linz 2000: 71] nebo velmi rozšířené „vzdělávání státem“, kdy je propagandistické vzdělávání občanů v souladu s ideologií důležitým prvkem totalitárního režimu. Demokratický systém provádí podobné „vzdělávání státem“. Oproti totalitárním režimům by v demokraciích neměl být omezený obsah výuky a omezení (či odepření) svobody [Linz 2000: 71]. Od jednoho centra moci Linz odvozuje omezenou autonomii jiných organizací (průmysl, profesní skupiny, ozbrojené složky a intelektuály). Moc se v totalitarismech: „... stává hrou s nulovým součtem“ [Linz 2000: 72]. Moc soustředěna do rukou jedné strany se stává výrazným prvkem společnosti – politická strana masově organizuje společnost, prostupuje celou společností a mobilizuje lidi. Lidé participují na pseudo-demokratickém procesu. Linz to nazývá „participačně-mobilizační dimenzí strany“ [Linz 2000: 73]. Kdo chce participovat na v politickém procesu, může tak učinit skrze masové členství ve straně (či ve stranických organizacích). To dává občanovi pocit smysluplnosti. Tím se totalitární systémy liší od systémů autoritářských, kde se: „... vládcé spoléhá na byrokraty, experty a policisty, kteří se odlišují od zbytku občanů, kteří nemohou mít pocit, že by participovali na systému“ [Linz 2000: 73]. Totalitární systémy vykazují unikátní prvek (oproti jiným nedemokratickým systémům) – lidé jsou politicky aktivními, participují na politickém procesu („... pracují na úkolech, které jim přidělilo vedení“ [Linz 2000: 73].) V jiných nedemokratických systémech by tito lidé plnili pasivní roli (nemožnost jakékoliv participace). Tímto prvkem ale totalitární systém lidi odcizuje od politického procesu: „Není zde výběr mezi alternativními společenskými cíli a je zde omezená či neexistující svoboda ve výběru vedení strany“ [Linz 2000: 74].

Linz nachází dva prvky, u kterých je pravděpodobné, že se v totalitarismu objeví (na rozdíl od jiných nedemokratických systémů). Jsou jimi teror (násilnost společnosti) a jeden politický *leader*. Teror společnosti není dle Linze: „... nutným či dostatečným prvkem totalitárního systému... Někteří autoři správně definovali totalitarismus bez násilí“ [Linz 2000: 74]. V totalitárním systému je ale velká pravděpodobnost, že se masivní použití násilí objeví – alespoň v jedné ze svých fází [Linz 2000: 74, 100]. Linz odpovídá na otázku, proč nezařazuje násilí totalitarismu do jeho definice: „Můžeme si představit mimořádně stabilizovaný systém, který má všechny charakteristiky totalitarismu, kromě široce rozšířeného a všeprostupujícího násilí“ [Linz 2000: 101]. Na podobnou problematiku naráží i v případě otázky jednoho *leadera*, jako nejvyšší prvek totalitarismu. Odkazuje na Sigmunda Neumanna, který právě charakteristiku jednoho vůdce použil v jedné z prvních moderních definic nedemokratických systémů. V poslední době se ale objevuje množství totalitárních režimů, kde se neobjevuje jeden vůdce či kult osobnosti. Proto Linz tvrdí, že se v totalitarismech vyskytuje pouze větší pravděpodobnost výskytu tohoto prvku⁴⁴ než v jiných nedemokratických systémech [Linz 2000: 74, 75].

Vztah ideologie – vůdcovství - organizované participace dle Linze napomáhá sestavit typologii totalitárních systémů. Linz tuto analýzu neprovádí, nastiňuje však některé základní prvky [Linz 2000: 75]. Začíná analyzovat prvek ideologie, který legitimizuje politickou moc. Ideologie však může politického *leadera* i omezovat. Různí vládcí (či další generace politických vládců) se snaží o: „... manipulaci, adaptaci a selektivní interpretaci ideologického dědictví“ [Linz 2000: 77]. Pokud se však v systému přijme nadměrná heterogenita myšlenkových a politických zdrojů, totalitární systém se může změnit na jiný typ systému [Linz 2000: 77]. To vypovídá o důležitosti ideologie jako prvku totalitárního systému.

Dalším důležitým prvkem, který Linz nastiňuje, je totalitární strana. Totalitární strana je stranou masovou, tím se liší od autoritářských režimů [Linz 2000: 82]. Je pro ni charakteristická řada prvků: stranická disciplína členů, netolerance k jakékoliv kritice (která brání či brání jednotě ve stranickém rozhodnutí), přijetí členů není automatické (strana si ponechává právo na přijetí či odmítnutí kandidáta), různé pozice (pracovní, politické, společenské...) jsou přístupny pouze skrze členství ve straně, byrokratizace strany (množství pravidel a jejich dodržování), funkce lídrů (kádry, princip souboje o

---

⁴⁴ Jeden lídr se silnými pravomocemi a rozvinutým kultem osobnosti.

moc uvnitř strany...) apod. [Linz 2000: 82-90]. Totalitární strana plní také řadu funkcí. Její funkce jsou však různé v různých fázích totalitárního režimu. Linz uvádí několik funkcí: (1) Integrovaná funkce – plebiscity a volby: „... nejsou jen povinností, jsou možnostmi jak veřejně, viditelně a pokud možno radostně vyjádřit identifikaci s režimem“ [Linz 2000: 92]. (2) „Rekrutování, testování, selekce a trénink nových politických elit“ [Linz 2000: 92]. (3) „Kontrola množství specializovaných funkcí, které se mohou stát nezávislými, nepolitickými centry moci“⁴⁵ [Linz 2000: 93]. (4) „Být přítomný v dalších „sponzorovaných“ či převzatých organizacích“⁴⁶ [Linz 2000: 93]. (5) „Naplnit politické pozice na všech úrovních vlády (pomocí voleb či jmenování)“ [Linz 2000: 94].

Posledním prvkem, který Linz ve své analýze detailněji rozebírá je používání masivního násilí – teroru ve společnosti. Tento prvek se však může v totalitarismu vyskytovat omezeně či vůbec („totalitarismus bez násilí“). Pokud se zde násilí vyskytuje, jsou pro něj charakteristické následující znaky: „(1) Bezprecedentní rozsah, (2) použití proti sociálním skupinám bez zvažování viny za konkrétní akt, (3) lhostejnost k zákonným procedurám, formalitám soudu a možnosti obhajoby, (4) morální povýšenost a s tím spojená publicita, (5) rozšíření násilností na členy elity, (6) rozšíření na členy rodiny – obvinění těch, kteří se nezapojili do zločinu, (7) důraz na záměr a sociální charakteristiky obviněného spíše než na jeho činy, (8) použití státních organizací a (nebo) strany spíše než tzv. nekontrolovaných prvků, a velikost a komplexnost těchto organizací, (9) stálá a někdy i rostoucí míra násilí (teroru) po konsolidaci režimu u moci, (10) nevykloučení vedení ozbrojených sil z represivní politiky“ [Linz 2000: 102].

---

⁴⁵ Tím je myšlena politizace armády přes stranu, politizace policie apod. viz [Linz 2000: 93]. Jak sám Linz uvádí: „Politizace policie a vytvoření stranické domobran jsou charakteristickými pro totalitární režimy. Tyto organizace se ve velkém rekrutují skrze stranu“ [Linz 2000: 93].

⁴⁶ Tj. odbory, družstva, profesní a zájmové skupiny apod. viz [Linz 2000: 93].

2.5.1 Rysy totalitárního systému dle J. J. Linze

J. J. LINZ TOTALITARIAN AND AUTHORITARIAN REGIMES	IDEOLOGIE	Jediná, autonomní, základ pro legitimitu režimu
		Výklad historického účelu a sociální skutečnosti
	MASOVÁ STRANA	Monopol na moc (monismus)
		Omezený pluralismus odvozený od masové strany
		Požadavek občanské mobilizace a participace
	MOC V RUKÁCH VŮDCE ČI SKUPINY	Identifikace s ideologií
DESTRUKCE (ČI OMEZENÍ) INSTITUCÍ, ORGANIZACÍ A ZÁJMOVÝCH SKUPIN SPOJENÝCH S MINULÝM REŽIMEM		

Vypracováno dle: Linz [2000].

2.5.2 Reflexe přístupu J. J. Linze k totalitarismu

Teorie totalitarismu J. J. Linze je podobně reflektována jako v případě G. Sartoriho. Autoři se více zaměřují na část knihy, která se zabývá autoritářskými režimy. Někteří tuto část označují za propracovanější⁴⁷, jiní odkazují na dopad knihy, která „dělí“ výzkum nedemokratických režimů na období „před Linzem a po Linzovi“⁴⁸.

Například Ronald A. Francisco [2001] ve své recenzi Linzovy knihy kritizuje druhé vydání, které neprodělalo zásadní změny od 70. let. Linz dle něj nezohledňuje nové přístupy a diskuzi ohledně nedemokratických režimů. Ve Franciscově kritice je ale totalitární režim zmíněn pouze narážkou na Linzovy definiční prvky totalitarismu a na konstatování, že: „Totalitarismy ve většině případů vymizely“⁴⁹. Zbytek textu se zabývá obecně nedemokratickými režimy.

⁴⁷ Viz v českém prostředí Ptáčník [2012: 317].

⁴⁸ Viz v českém prostředí Balík, Kubát [2004: 50].

⁴⁹ FRANCISCO, R. A. (2001). Totalitarian and Authoritarian Regimes (Book Review). In *Journal of International & Strategic Affairs*, Vol. 23, No. 1 (April 2001).

3 MODERNÍ DYSTOPIE

3.1 Antiutopie na úsvitu totalitárních režimů: Jevgenij Zamjatin – *My* (1920)

Nejstarším zkoumaným antiutopickým dílem je kniha Jevgenije Zamjatina *My*. Tato kniha byla napsána počátkem 20. let 20. století. Datum jejího napsání se ale v případě mnoha zdrojů liší. Jak uvádí Miroslav Drozda [1990] v předmluvě knihy, podle jeho informací byla kniha napsána v roce 1920 [Drozda 1990: 10]. George Orwell ve své recenzi z roku 1946 naopak uvádí jako datum vzniku: „okolo roku 1923“.⁵⁰ Gleb Struve [1943] uvádí datum vzniku mezi roky 1922 až 1924. Některé zdroje uvádějí rok vzniku 1921 (např. recenze J. Glenna⁵¹). Úvod amerického vydání (původně 1924) i ruské vydání (1988) se ale drží informace o původu vzniku v roce 1920. To, že je situace okolo vzniku Zamjatinových děl komplikovaná, svědčí i pokus A. M. Shane [1968: 26] datovat jednotlivá Zamjatinova díla (jak podle data napsání, tak podle první publikace v ruském jazyce) – Shane stanovuje napsání *My* mezi roky 1920 a 1921. Nejpřesněji se pokusil datovat vydání *My* R. Vaagan: „... zatímco někteří odborníci určují jako datum napsání *My* rozmezí let 1920 až 1921, Zamjatin sám uvádí, že *My* bylo napsáno v roce 1920“ [Vaagan 1997: 39]. Píše tak v dopise ke svému odchodu z RAPPu (Ruská společnost proletářských spisovatelů). Tato práce tedy bude předpokládat rok 1920, jako vznik románu.⁵²

V následujících kapitolách bude nejprve provedena analýza samotného díla (od rozboru díla po hlavní rysy totalitárního světa). Poslední kapitola této části se vrátí zpět k životu J. Zamjatina a pokusí se najít inspiraci pro jeho dílo v reálné politice a popíše dopady tohoto díla na politiku.

---

⁵⁰ ORWELL, G. (1946): Review of „We“ by E. I. Zamjatin. In *Tribune*. January 4, 1946. London. Dostupné na: http://orwell.ru/library/reviews/zamyatin/english/e_zamy, dne 15.1.2013.

⁵¹ GLENN, J. (2006). In a Perfect World. In *The Boston Globe*. July 23, 2006. Dostupné na: http://www.boston.com/news/globe/ideas/articles/2006/07/23/in_a_perfect_world/?page=full, dne 15.1.2013.

⁵² Tato informace je důležitá pro další výzkum díla a jeho dopadu na politickou situaci (či naopak – jestli se dílo inspirovalo politickým režimem). Rok 1920 či 1921 by neměl na další analýzu až takový dopad. Problémem by bylo pouze pozdní stanovení data vzniku (viz Orwellovo stanovení okolo roku 1923 či datace G. Struvea 1922-1924) – kvůli změnám v Rusku resp. v Sovětském Svazu.

3.1.1 Rozbor díla

Dílo je napsáno jako deníkové záznamy D-503. D-503 je hlavním konstruktérem Integrálu, vesmírné lodi, která, pod vlajkou Jednotného státu (tedy společnosti, ve které D žije), si má podmanit vesmír [Zamjatin 1990: 32]. D-503 píše tyto zápisky právě pro „jiné civilizace“, které se s Integrálem dostanou do kontaktu. Popisuje tak fungování Jednotného státu, dokonale racionální společnosti, kde není místo pro emoce a fantazii. Následně se ale v tomto deníku promítají i pochybnosti k víře v Jednotný stát.

V rámci tohoto státního útvaru se lidé nerozlišují jako občané, jsou to *čísla*. Ženy jsou pojmenovány samohláskami, muži souhláskami (ty doplňuje navíc číselné označení [Zamjatin 1990: 239]).⁵³ Hlavními postavami jsou již zmíněný D-503, hlavní matematik Jednotného státu a konstruktér Integrálu, O-90 jeho „milénka“, R-13 – přítel D-503 a později milénec O. Důležitou roli hraje v díle I-330, která je pro D *femme fatale*. Jejím milencem je Strážce S-4711. Okrajovou roli hraje v příběhu „kontrolorka“ U starající se chod domu, kde bydlí D-503.

Podstatným prvkem v Jednotném státě je sexualita a její kontrola – celý Jednotný stát je tvořen průhlednými skleněnými budovami, neexistuje zde tedy žádné soukromí. Jediné soukromí je právě při sexuálním aktu, který definuje tzv. *Lex sexualis*, který říká, že: „Každé číslo má právo na kterékoli jiné číslo jako sexuální materiál“ [Zamjatin 1990: 50]. Sexuální úřad pak vypracuje Tabulku sexuálních dní, napíše se žádost o používání čísla a jedinec dostane bloček růžových lístků. Ty slouží pro zatažení závěsů při pohlavním aktu (jinak je zakázáno závěsy zatahovat).

Deníkové záznamy začínají 120 dní před ukončením stavby Integrálu [Zamjatin 1990: 32]. D-503 žije život oddaný stavbě Integrálu a společné chvíle tráví se svoji partnerkou O-90 či básníkem R-13, jenž skládá pro Integrál poezii oslavující Jednotný stát. Vše se ale mění, když D potkává ženu I-330. Ta se s ním začne přátelit a vše vyvrcholí společnou procházkou do Starověkého domu⁵⁴ [Zamjatin 1990: 53]. Zde se ho I-330 pokusí svést, D se zalekne a chce I nahlásit na úřad Strážců. Další den má tu možnost, když potkává S-4711, strážce a milence I-330. Usoudí, že by to nebylo dobré. Nakonec, po společné chvíli s O, racionálně stanoví, že je patrně nemocen a jde tak

---

⁵³ Jak upozorňují překladatelé díla do češtiny (Vlasta a Jaroslav Tafelovi), Zamjatin rozlišuje hlavní postavy i používáním latinky a azbuky. Hlavní postavu D-503 a jednu z vedlejších postav U označuje azbukou д, resp. ю (jsou to tedy postavy oddané režimu). Postavy spiklenců I, S, R píše latinkou. Postava neutrální O se píše totožně jak v azbuce tak v latině [Zamjatin 1990: 239, srov. Zamjatin 1988].

⁵⁴ Jakési muzeum minulosti – jediný dům v celém jednotném státě, který má klasické „neprůhledné“ stěny.

navštívit lékařský úřad. Sám zjišťuje, že se v něm začíná probouzet iracionalita a on neví, jak ji potlačit [Zamjatin 1990: 62-70].

Opět se setkává s I, když se na něj „přihlásí“ (viz *Lex sexualis*). Sám si je vědom, že porušil zákon, neboť: „... každé číslo, které nepodá oznámení Úřadu Strážců do 48 hodin je považováno...(věta nedokončena)“ [Zamjatin 1990: 78]. I-330 tedy konečně dostojí svého, přijde k D s růžovým lístkem, přinese s sebou alkohol, zapálí si cigaretu (vše zakázáno), opíjí D a společně se oddávají sexuálnímu aktu. Život D-503 se náhle mění, myslí jen a pouze na I-330. Nejde ani do práce (i když je to povinnost každého čísla), jdou s I do Starověkého domu, kde se spolu opět milují. V lékařském domě jim známý doktor od I-330 napíše potvrzení o nemoci. Následující dny prožívá D-503 úplně jiný život, chybí mu I, kterou přestává vídat. Jeho iracionalita začíná být silnější. Navíc se dostavuje i pocit stihomamu - pocit, že ho neustále pronásleduje strážce S, milenec I [Zamjatin 1990: 80-108].

I-330 píše D dopis, je v něm růžový lístek a instrukce, že večer musí D zatáhnout závěsy, aby to vypadalo, že jsou spolu. D tak učiní, mezi tím ho ovšem navštíví O-90, která je nespokojená s jejich vztahem a chce se od D „odhlásit“. Její poslední přání je, aby s ní D počal potomka, což se v Jednotném státě rovná rozsudku smrti. D s použitím růžového lístku od I-330 vyhoví O-90. Situace s dopisem od I a růžovým lístkem se několikrát opakuje, D nakonec chce po I vysvětlení, aby se mu se vším přiznala. I jej prý jen zkoušela a vše mu vysvětlí. Také se ho neobratně vyptává na stavbu Integrálu [Zamjatin 1990: 128-150].

Následující dny se po Jednotném státě začínají objevovat letáky s označením MEFI, Strážci se je pokoušejí strhávat. Sám D-503 jde ke Starověkému domu, kde ho I provede podzemím. Společně se ocitnou za Zelenou stěnou, tj. stěna, která odděluje území Jednotného státu od divoké krajiny. Za Zelenou stěnou se vyskytují domorodci, ke kterým I promlouvá. Mluví o stavbě Integrálu, který má být brzy dokončen a který bude sloužit k šíření nesvobodného světa Jednotného státu do celého vesmíru. Sama I je v organizaci snažící se svrhnout Jednotný stát - MEFI, sami sebe nazývají *Mefity*. D-503 je nadšen a chce I-330 pomoci. [Zamjatin 1990: 164-170].

I-330 oznamuje D plán – během zkušebního letu Integrálu má D všechny zamknout v jídelně během společného oběda, tak se jim podaří ukořistit vesmírnou loď a rozbít Zelenou stěnu. Ve stejný okamžik se také objevuje masivní propaganda ze strany Jednotného státu, který reaguje na nepokoje z poslední doby. Může za to nemoc ve společnosti, která se jmenuje fantazie. Naštěstí se dá vyoperovat pomocí Velké

operace, která se provádí ve velkých posluchárnách Jednotného státu. D-503 si myslí, že je zachráněn a tato operace ho zbaví iracionality, kterou trpí. I-330 ho ale přesvědčí, že na operaci jít nemůže – jinak ji ztratí. Těhotná O-90 je odvedena za Zelenou zeď, aby unikla popravě. Vše směřuje ke zkušebnímu letu Integrálu, který se má stát nástrojem ke svržení Jednotného státu [Zamjatin 1990: 184-201].

Při převratu na palubě Integrálu ale nejde vše podle plánu. Objeví se Strážce, který tvrdí, že ví vše o převratu (ale neví, která čísla za tím stojí), zkouška tak musí proběhnout do konce. I-330 podezřívá D, že zhatil jejich plán. Ten je zmatený a chce zničit Integrál, druhý konstruktér mu v tom zabrání. D podezřívá U (kontrolorka v domě, kde D bydlí a tajně ho miluje), že je nahlásila Strážcům. Jeho podezření se také vyplní (U ale nenahlásila jejich čísla). D-503 si zavolá Dobroditel, vůdce Jednotného státu. Ten o něm ví, řekne mu, že ho opozice zneužila. D je v dalších dnech vytržený z denního chodu, někdo vyhodí do vzduchu Zelenou stěnu, část společnosti propadá v anarchii. I-330 navštíví D, chce po něm vědět, o čem mluvil s Dobroditelem. D-503 jí vše řekne, až na poslední Dobroditelova slova, že ho pouze zneužili. D ví, že I-330 pouze zneužívala jeho pozice hlavního konstruktéra Integrálu. Rozhodne se ji nahlásit Strážcům. Na úřadě potkává S-4711 a vše mu nahlásí. S ovšem patří také k hnutí MEFI [Zamjatin 1990: 210-235].

V posledním záznamu z deníku píše D-503, že podstoupil také Velkou operaci. Jde za Dobroditelem a vše mu poví. Ten pošle všechny „nepřátele štěstí“ na Operační oddělení (zde jsou prováděny výslechy a mučení). Je tam i I-330, která nic neřekne. V důsledku je to jedno, protože je Dobroditel všechny pošle na popravu [Zamjatin 1990: 237-238]. Kniha končí konstatováním, že se již povedlo obnovit část Zelené stěny, ale v některých částech Jednotného státu stále vládne chaos. D-503 svůj deník uzavírá slovy: „Jsem přesvědčen, že zvítězíme. Protože rozum musí zvítězit“ [Zamjatin 1990: 238].

3.1.2 Hlavní rysy totalitárního světa v díle

Totalitární společnost se v díle J. Zamjatina nazývá Jednotný stát. Občané v tomto státě jsou jednotně uniformovaní a nazývají se čísla (jejich číslo je také zobrazeno na uniformách – „unifách“) [Zamjatin 1990: 35-36]. Lidé, resp. čísla jsou degradováni na dokonale racionální jednotky bez lidských emocí.

Vznik této společnosti se datuje od konce Dvoustleté války. Během ní byly zničeny veškeré komunikace, život se stal usedlým – kočovný život je naopak „předhistorický“ stejně tak jako národy, obchod a války [Zamjatin 1990: 40]. Během Dvoustleté války propukl v globální hladomor a pouze 0,2 světového obyvatelstva tento konflikt přežilo, zůstala: „... země očištěná od kalu“ [Zamjatin 1990: 50].

Ideologií je v Jednotném státě tzv. Jednotná státní věda (neboli státní logika). Ta stojí za dokonale racionálním charakterem společnosti. Sama není blíže specifikována, její účel dobře popisuje tvrzení: „Jednotná státní věda tvrdí, že ve středověku se žilo právě tak a nejinak, a Jednotná státní věda se nemůže mýlit“ [Zamjatin 1990: 44].

V čele státu stojí jeden zbožštělý **vůdce státu** – Dobroditel. Vykonává roli kata, provádí výslechy osob. Sám si pěstuje auru boha („Nový Jehova v aeru, stejně moudrý a přísný ve své lásce jako Jehova starověkých lidí“ [Zamjatin 1990: 156]). Dobroditel je přímo volen občany během Dne Jednomyslnosti. Tato volba ovšem není volbou svobodnou, spíše se podobá formě aklamace (viz dále – Kontrola společnosti).

Značně širokým rysem Jednotného státu je **kontrola společnosti**. Ta se skládá z několika odvětví. Celou společnost obklopuje nepropustná hranice, Zelená stěna. Za Zelenou stěnou nikdo od dvoustleté války nebyl. Kontrola soukromí pak probíhá jednoduše – všechny budovy (až na již zmíněný Starověký dům) jsou vyrobeny z průhledného materiálu. Čísla nemají jeden před druhým co skrývat, navíc to usnadňuje práci Strážcům [Zamjatin 1990: 48]. Ke kontrole soukromí také slouží membrány, které jsou zamaskovány na ulicích. Takto odposlouchávají Strážci rozhovory čísel [Zamjatin 1990: 78]. Kontrola sexuality také souvisí s kontrolou soukromí – sexuální život čísel je řízen státem. Toto omezení upravuje *Lex sexualis*: „Každé číslo má právo na kterékoli jiné číslo jako sexuální materiál“ [Zamjatin 1990: 50]. Jedinou možnost soukromí mají čísla během sexuálního aktu, kdy pomocí růžového lístku mohou zatáhnout závěsy ve svém bytě. Pod sexuální kontrolu spadá také Mateřská a Otcovská norma (jedná se o regulaci počtu dětí ve společnosti, blíže to ale není specifikováno, viz [Zamjatin 1990: 43]). Dokonalou synchronizaci společnosti zajišťují Hodinové desky, které jsou rozmístěny všude po Jednotném státě. Jde o formu nástěnných hodin (purpurové číslice na zlatém poli), v Jednotném státě nahrazují „svatý obraz“ (je to tedy další zbožštělý aspekt Jednotného státu). Podle Hodinových desek se řídí celá společnost. Existují pouze dvě hodiny denně, kdy se: „celistvý mohutný organismus rozpadá“ [Zamjatin 1990: 42]. Ty představují Hodiny soukromí (od 16 do 17 hodin a od 21 do 22 hodin). Zde provádí čísla různé věci – buďto se oddávají sexu,

zapojují se do Pochodu jednotného státu (hromadná organizovaná procházka čísel ve čtyřstupu) či píší pro Jednotný stát (většinou propagandistické práce). O dodržování všech pravidel ve společnosti a uchování racionálního charakteru se starají Strážci – ozbrojená bezpečnostní složka Jednotného státu. Strážci se většinou vizuálně nerozlišují od ostatních čísel, jsou *de facto* formou tajné policie [Zamjatin 1990: 78, 154]. Bezpečnostní složky doplňuje Operační oddělení. Zde pracují lékaři pod vedením Dobroditele a provádí výslechy čísel, která „sešla z cesty“. K výslechu využívají Plynový zvon, pod který uzavrou vyslýchaného a ředí vzduch uvnitř zvonu [Zamjatin 1990: 102].

Velkou kapitolu kontroly společnosti tvoří propaganda režimu. Kromě propagandistických novin - Státní listy, zde funguje také Hudební podnik, který se stará o hudbu během Pochodu Jednotného státu a Hymnu Jednotného státu (která provází čísla po celý den [Zamjatin 1990: 35, 45, 188]). Samotná čísla se také zapojují do propagandy, když básníci píší oslavné básně na Jednotný stát. Básníci mají zajímavou funkci během Slavnostní mše Jednotného státu. Zde se vzpomíná na Dvoustletou válku („slavnost vítězství všech nad jedincem“ [Zamjatin 1990: 71]) a přináší se oběť Bohu – v tomto případě Jednotnému státu v čele s Dobroditelem. Obětí je patrně odsouzenec, který se nejprve vyslechne „zbásněný rozsudek“ od básníka a poté je popraven Dobroditelem [Zamjatin 1990: 72]. Podobný charakter – veřejné popravy – má Den Spravedlnosti. Ta se odehrává také na centrálním náměstí Jednotného státu (Náměstí Krychle). Dobroditel zde popraví číslo, které: „narušilo chod vznešeného státního stroje, opět se stalo něco nepředvídatelného, předem nevypočitatelného“ [Zamjatin 1990: 52].

Pro chod společnosti je důležitá volba Dobroditele, která se odehrává během Dne Jednomyslnosti. Tato volba není volbou svobodnou či tajnou. Během volby jsou v davu schováni Strážci, kteří (pokud někdo hlasuje proti Dobroditelovi): „... mohou ihned zjistit čísla pobloudilců a zachránit je před dalšími nesprávnými kroky a zároveň zachránit Jednotný stát před nimi“ [Zamjatin 1990: 154]. Samotná volba je popsána v díle velmi detailně. I s argumenty, proč se tak děje: „Stejně divadlo, každoročně se opakující a přece vždy nové: mohutnou číši souhlasu, pokorně zdvižené ruce. Zítra je den každoročního zvolení Dobroditele. Zítra znovu odevzdáme Dobroditeli klíče od neochvějné tvrze našeho štěstí. V ničem se to nepodobá nespořádaným, neorganizovaným volbám ve starověku, kdy – je to k smíchu – nebyl předem znám ani výsledek voleb... Volby mají především význam symbolický. Připomenout, že tvoříme jediný mohutný organismus o miliónech buněk, že... jsme jedinou církví. Poněvadž

dějiny Jednotného státu neznají případ, že by si třeba jen jediný hlas troufal porušit vznešené unisono. Ve starověku se prý volby konaly nějak tajně... My však nemáme co skrývat ani zač se stydět, slavíme volby veřejně, poctivě, za bílého dne. Já vidím, jak všichni hlasují pro Dobroditele, všichni vidí, jak hlasuji pro Dobroditele já a jak také jinak, když všichni i já jsme jedno jediné MY“ [Zamjatin 1990: 152-154].

Společnost Jednotného státu považuje předchozí „starověký“ svět za zcela iracionální. Režimu se povedlo dokonale potlačit a vymýtit starou kulturu, kterou považuje za zcela absurdní [Zamjatin 1990: 43]. Jediným odkazem na minulost je Starověký dům.

Posledním znakem totalitárního státu je potlačování **opozice**. Opozice není v první polovině díla popsána detailněji. Je zde pouze zmínka o: „... organizac(i) usilující o osvobození od blahodárného jařma Státu“ [Zamjatin 1990: 62]. Později se odkryje celá organizace MEFI usilující o zbourání Zelené stěny a osvobození čísel s područí Jednotného státu. Není zde explicitně popsáno, jak tento boj proti Jednotnému státu probíhá. Jestli se jedná o boj ozbrojený či nikoliv. Jedinou zmínku tvoří pouze odkaz na vylepené letáky a následné zhroucení Zelené stěny.

V následující tabulce jsou všechny prvky totalitární společnosti přehledně shrnuty:

ZAMJATIN MY	VZNIK STÁTU	Dvoustletá válka	
	IDEOLOGIE	Jednotná státní věda	
	VŮDCE STÁTU	Dobroditel	
	OPOZICE	MEFI	
	KONTROLA SPOLEČNOSTI	Bezpečnostní složka	Strážci
			Operační oddělení
		Nepropustnost hranic	Zelená stěna
		Kontrola soukromí	Prosklené stěny domů, membrány pro odposlech rozhovorů
		Sexualita	Sexuální dny, růžové lístky, lex sexualis, mateřská a otcovská norma
		Řízení společnosti	Hodinové desky
		Nesvobodné volby	Den Jednomyslnosti
		Odstranění staré kultury	Iracionalita minulého světa
		Propaganda	Státní listy
Básníci			
Hymna Jednotného státu, Pochod Jednotného státu, Hudební podnik			
Den Spravedlnosti			
Slavnostní mše Jednotného státu			

Vypracováno dle: Zamjatin [1990].

3.1.3 Odras díla v reálné politice a dopad díla na reálnou politiku

Zamjatin, ač by se to z jeho literární tvorby nemuselo zdát, byl v mládí nadšeným revolucionářem. Jak uvádí Drozda [1990], Zamjatin (narozen 1884) se po přijetí na petrohradskou techniku začal věnovat revolučním aktivitám. Za svoji činnost během revoluce v roce 1905 byl zatčen, uvězněn a nakonec i vypovězen z Petrohradu (studium ale nakonec dokončil).⁵⁵ Stejného ocenění se dočkal od carského režimu, když vydal svojí k režimu kritickou knihu *Na kuličkách* (1914). Se změnou režimu Zamjatin pracuje na románu *My* (dokončen 1920). Román se nedočkal oficiálního vydání v Rusku, resp. vychází v SSSR až v roce 1988 [Milgram 2005: 135].

Dle některých zdrojů (viz [Vaagan 1997]) byla kniha zakázána z důvodu: „... dystopické vize komunismu (*sic!*) v podobě plně kolektivizovaného, racionálního a exaktního Jednotného státu vedeném Dobroditelem, který byl podporován všudypřítomnými Strážci...“ [Vaagan 1997: 40]. Otázka samotného záměru díla, zda šlo o kritiku stávajících poměrů v Rusku, kritiku revoluce samé či kritiku komunismu, je velice složitá. Pokud na ni má práce odpovědět, musí vycházet z pokud možno přesného data vzniku. To bylo stanoveno v úvodu této kapitoly na rok 1920, tedy období vrcholící občanské války v Rusku. Autor tedy nemohl mít na mysli jakoukoliv formu pozdějších komunistických režimů (převážně stalinismu - i když, jak je z rozboru díla patrné, některé prvky vize totalitární společnosti odpovídají s neuvěřitelnou přesností). Proti kritice revoluce mluví Zamjatinovy zkušenosti s carským Ruskem (jeho stíhání a věznění). Nejlépe odpovídá na otázku Zamjatinovy inspirace G. Orwell (1946)⁵⁶. Ten také poukazuje na fakt, že Zamjatin v době, kdy dílo psal, nemohl vědět, jakým směrem se situace v Rusku vyvine: „Zamjatin neměl v úmyslu zaměřit satiru na Sovětský svaz. V době Leninovy smrti nemohl mít v mysli Stalinovu diktaturu...“⁵⁷. Zamjatinovo dílo necílí na žádný konkrétní režim, dle Orwella jde pouze o kritiku průmyslové civilizace. Domnívá se, že jeho zkušenosti jak z ruského carismu, z Velké Británie (satira *Ostrované, Rybář duší*), tak pozdější zkušenosti se Sovětským svazem ho přiměly odporovat každému politickému režimu, ve kterém žil [srov. Vaagan 1997: 41].

⁵⁵ Zamjatin se stal vysokoškolským učitelem na katedře stavby lodí, během první světové války byl carskou vládou poslán do Anglie, kde pomáhal stavět ledoborec Alexander Něvský [Milgram 2005: 134].

⁵⁶ ORWELL, G. (1946). Review of „We“ by E. I. Zamjatin. In *Tribune*. January 4, 1946. London. Dostupné na: http://orwell.ru/library/reviews/zamyatin/english/e_zamy, dne 15.1.2013.

⁵⁷ Tamtéž.

V roce 1922 nebyl román *My* přijat k publikaci A. K. Voronským. Ten se o něm zmínil jako o: „ideologicky nepřijatelném a chladném“ [Vaagan 1997: 40]. Zamjatin byl také v roce 1922 uvězněn na pět týdnů. Sám se těšil, že po vazbě opustí zemi, ale jeho výjezdní povolení mu nebylo potvrzeno (na přímluvu Voronského byl zproštěn obvinění). Po propuštění z vězení proběhla mezi Zamjatinem a Voronským korespondenční výměna názorů. Zamjatin děkuje Voronskému za jeho přímluvu v Moskvě a dále píše: „To, co bych rád řekl Vám, P. S. Koganovi a dalším současným kritikům (ale ne lehkomyšlnému Okunevovi či Sergeji Gorodeckemu – těm, kteří včera křičeli „Bůh žehnej carovi“ a nyní křičí „Bůh žehnej Internacionále“...): Všichni byste měli změnit své názory. Píšete o „Zamjatinovo Bíle-agitujících povídkách“, P. S. Kogan píše, že: „Zamjatin chce být očividně se svými „Ostrovany““, Sadofev píše o Zamjatinovi jako o „Spisovateli strážícím Bílé“... Je čas, abyste se vy - komunisté naučili rozlišovat od ostatních barev. Bílí nejsou všichni ti, kteří všude vidí chyby a mají dost kuráže na to, aby o nich mluvili. A rudí nejsou všichni ti, kteří hlasitě aplaudují všemu, co se v současnosti děje ...“ [Vaagan 1997: 44].

Z této korespondence vyplývá, že Zamjatin se nestavil na stranu zachování carského Ruska, či by naopak byl odpůrcem komunismu (ale za velkého příznivce se také značit nemohl). Jeho pozice spočívala v kritice politického režimu, jak Orwell správně poukázal. Zamjatin se ve svých knihách stavěl proti nekritickému přijímání myšlenek a postojů, tvorbě dogmat (ať už to bylo v ruské společnosti či v zahraničí). Tato kritika však nepřišla v nejvhodnější dobu.

Kniha žila svým životem hlavně v zahraničí – byla přeložena do angličtiny (1925), francouzštiny a češtiny (1927). Právě po vydání v zahraničí se Zamjatinova situace v SSSR zhoršila. Jak uvádí ve svém dopise J. V. Stalinovi (1931): „... jako kdysi křesťané pro pohodlnější znázornění zla vytvořili čerta, ze mne udělala kritika čerta ruské literatury. Plivnout na čerta, to je ono, a tak kdekdo plival, seč mu síly stačily. V každé mé otištěné věci se musel najít nějaký ďábelský záměr“ [Drozda 1990: 13]. Zamjatin se stal v Rusku nežádoucí osobou, jeho knihy se nepůjčovaly, jeho hry se nehrály. Byl vyhozen z nakladatelství na žádost RAPPu (Ruské sdružení proletářských spisovatelů). Proto požádal Stalina, aby dostal povolení k odjezdu do zahraničí. Roku 1932 odjíždí (díky přímluvě Gorkého) a usazuje se v Paříži, kde roku 1937 umírá [Drozda 1990: 13].

Kritika Zamjatinova díla většinou směřovala k jedné pasáži, kde mluví o revoluci. V roce 1920 (a ostatně i po příštích 70 letech) bylo toto téma stále aktuální - s výhledem

na budování nové společnosti. Zamjatin píše (rozhovor mezi D-503 a I-330, D-503 mluví první):

„To je nemožné! To je nesmysl! Copak nechápeš, že to, co chcete udělat – je revoluce?“

„Ano, revoluce! Proč by to byl nesmysl?“

„Nesmysl – protože k revoluci už nemůže dojít... Protože naše revoluce byla poslední. A žádná další revoluce už nemůže přijít. To ví každý...“

„Můj milý, jsi matematik... Tak mi jmenuj poslední číslo“

„... Ale I - to je přece nesmysl. Když číslo čísel je nekonečno, jaké chceš ještě poslední?“

„A jakou chceš ty poslední revoluci? Žádná revoluce není poslední, revoluce nemají konce...“

[Zamjatin 1990: 185].

Žádný jiný prvek by pravděpodobně nepobouřil porevoluční Rusko jako zmínka o revoluci, která „nemůže být poslední“. Sovětská literární encyklopedie poukazuje u Zamjatina právě na prvek nekonečné revoluce a o jeho díle píše: „Zatímco plně obhajuje kapitalistický řád, Zamjatin vytváří ve svém díle *My* prostředek hanobící socialistickou budoucnost. Přijímá revoluci... ale nekonečnou revoluci... Zamjatin je pro světovou (univerzální) revoluci, protože nevěří v revoluci sociální, protože nechce věřit - ta znamená zkázu pro jeho třídu...“ [Struve 1943: 130].

3.2 Kapitalismus a totalitarismus? Aldous Huxley – *Brave New World* (Konec civilizace, 1932)

Aldous Huxley představuje ve své knize *Brave New World* (1932; česky *Konec civilizace*) moderní přetechnizovaný svět, kde potřeba stability celosvětové společnosti potlačila svobodu jedince. Hlavními prvky, které definují tento nový Světový stát, jsou výrazná adorace k technickým vymoženostem (prvky Boha a náboženství jsou zjednodušeně nahrazeny úctou k Henrymu Fordovi) a „pásová výroba“ lidí (proces Bokanovského), jejich následné určení k sociální kastě (predestinace) a socializace jedince pomocí opakování předem definovaných frází (hypnopedie).

Děj knihy se odehrává v roce 2540 v Londýně (v knize datováno jako rok 632 po F.⁵⁸). Světový stát se řídí heslem: „Komunita – identita – stabilita“ [Huxley 1970: 11]. Společnost je výrazně promiskuitní, nevázaný sex je volnočasovou aktivitou (střídání partnerů se navíc od jedinců přímo vyžaduje), tradiční pojmy jako rodina, otec, matka jsou brány za něco urážlivého (kvůli vlivu umělé výroby lidí). Stará společnost (vazby rodiny, rození dětí apod.) funguje pouze v rezervacích – místech, která jsou izolována od civilizace a slouží pouze pro vědecké a historické účely. Zde žijí divoši svůj život v tradičních hodnotách (rodina, náboženství, staré kultury atd.).

Na počátku knihy je detailněji popsána umělá výroba lidí. Tento proces formuje zcela nové sociální vztahy a s ním se mění i kultura ve společnosti. Umělé oplodňování a socializace se provádí v Ústřední londýnské líně a středisku pro predestinaci⁵⁹. Lidé jsou tříděni od nejlepších (alfa-plus) po nejhorší (epsilon-minus)⁶⁰. Celý proces umělého oplodňování spočívá v tom, že oplodněné vajíčko jde do inkubátoru, alfy a bety zde zůstávají a pak se definitivně přesunou do lahví (schránka, kde se embrya vyvíjí až do porodu). Gamy, delty, epsilony se za 36 hodin vyjmou a podrobí se procesu Bokanovského [Huxley 1970: 12-13]. Během tohoto procesu: „... vajíčko pučí, prolifereje a dělí se“ [Huxley 1970: 13]. Tzn., že se z jednoho vajíčka může „vyrobit“ 8-96 zárodků, které se později vyvinou v embryo člověka. Toto je základem pro společenskou stabilitu. Z jednoho vajíčka tak mohou vyrobit veškeré dělnictvo pro jednu továrnu: „... šestadevadesát identických sourozenců pracuje u šestadevadesáti

---

⁵⁸ Rok 632 po F., neboli rok 632 po Fordovi znamená 632 let po zavedení modelu T z automobilky Henryho Forda (1908): „Zavedení prvního modelu T našeho Forda Pána... bylo zvoleno za výchozí datum nové éry“ [Huxley 1970: 44].

⁵⁹ V knize jsou zmíněny i další líně – např. v Singapuru a v Mombase [Huxley 1970: 15].

⁶⁰ Všechny kasty mají označení dle řecké abecedy – od alfa, beta, gama, delta, po epsilon. K určení kvality v jednotlivé kastě slouží znamínka minus nebo plus.

identických strojů“ [Huxley 1970: 14]. Embrya dále putují v lahvích (a na pásech) na predestinaci. Zde se určuje budoucí kasta, do které bude jedinec spadat – provádí se to regulací kyslíku v lahvích: „Čím nižší kasta... tím méně kyslíku“ [Huxley 1970: 15]. Po porodu (dekantizaci) následuje výchova v neopavlovských predestinačních sálech [Huxley 1970: 22]. Dety jsou zde např. vychovávány k nenávisti ke knihám a květinám pomocí podmíněných reflexů. Knihy a květiny jsou pro delty nepodstatné, protože: „... láska k přírodě nezaměstná žádnou továrnu“ [Huxley 1970: 24]. K výchově dětí patří také hypnopédie – učení dětí během spánku pomalým opakováním předem určených frází. To se skládá například ze „začátků kastovního uvědomění“, kde se děti učí, mít rádi vlastní kastu a pohrdat kastami nižšími [Huxley 1970: 26-27]. Hypnopédie je tak: „... nejsilnější prostředek pro vštípení morálky a pocitu komunity, jaký kdy existoval... Mysl (je) vytvořená z našeptávání a naše našeptávání jsou státní našeptávání [Huxley 1970: 28]. „Šedesát dva tisíce čtyři sta opakování vytváří jednu pravdu“ [Huxley 1970: 40]. Komplexnost výroby a výchovy nových lidí přináší podstatný prvek kontroly společnosti (viz dále, kapitola Hlavní rysy totalitárního světa v díle).

V knize se nachází velké množství postav, které svými jmény odkazují na významné osobnosti světových dějin⁶¹. Jména jsou ve Světovém státu značně omezena, protože: „... dvě miliardy obyvatel planety měly k dispozici jen deset tisíc jmen“ [Huxley 1970: 33]. Jednou z hlavních postav je například Bernard Marx⁶², alfa-plus a specialista na hypnopedii, který ovšem kvůli svému vzhledu nevypadá na „vznešenou“ alfu-plus, spíše se podobá gamě. Proto se straní lidem, rád tráví čas sám a je (i přes své vysoké postavení) outsiderem ve společnosti. Ta ho bere jako devianta, který se straní ženám [Huxley 1970: 39]. Jeho přítelem je také problémový jedinec – Helmholtz Watson⁶³, alfa-plus, pracovník na Vysoké škole emocionální techniky (stará se o propagandu režimu), který je ale až příliš inteligentní. Již ho nebaví oddávat se ženám, hledá něco „vyššího“ ve společnosti [Huxley 1970: 54]. Vrchního inspektora pro západní Evropu (jednoho z desíti světových inspektorů) představuje Mustafa Mond⁶⁴. Ten zastává nejvyšší funkci ve Světovém státu [Huxley 1970: 31].

---

⁶¹ Jsou jimi mimo jiné Henry Foster, Lenina Crowneová, Fanny Crowneová, Poly Trocká, dr. Wells, Benito Hoover, Morgana Rothchildová, Herbert Bakunin apod.

⁶² Spojením jmen Gorge Bernarda Shawa a Karla Marxe.

⁶³ Spojení jmen Hermann von Helmholtz a John Watson.

⁶⁴ Spojení jmen Mustafa Kemal Atatürk a Ludwig Mond.

3.2.1 Rozbor díla

Na počátku díla se Bernard Marx rozhodne pozvat Leninu Crowneovou na výlet, aby s ním jela do rezervace divochů v Novém Mexiku. Lenina je dlouho nerozhodnutá, tráví spoustu času s Henry Fosterem a to už začíná vypadat podezřele. Lidé by se měli chovat promiskuitně, aby se v nich neprobudily nežádané city: Jeden sexuální partner je podezřelý [Huxley 1970: 36]. Lenina se s Bernardem několikrát sejde, budí v ní ale nedůvěru – je to výstřední samotář, který i přesto odmítá brát *somu* a má kacířské myšlenky⁶⁵. *Soma* je státní droga, která lidi udržuje šťastné a zároveň otupělé (jedná se *de facto* o náhražku alkoholu). I přes Bernardovo místy nevhodné chování se Lenina nakonec rozhodne, že pojede. V Americe byla jen jednou a navíc má možnost podívat se do divošské rezervace, protože Bernard, jako alfa-plus psycholog, má možnost sehnat povolení [Huxley 1970: 68].

Bernard tedy odnese své povolení ke vstupu do rezervace řediteli Ústřední londýnské líhně a střediska pro predestinaci (znám pod zkratkou Ř. L. P.). Ten mu povolení potvrdí a zároveň začne vzpomínat, jak on sám před 25 lety rezervaci navštívil. Stala se ale nehoda – jeho družka, se kterou tam pobýval, se ztratila a nikdy ji nenašli. Ř. L. P. se cítí provinile, že se Bernardovi otevřel – vyčte mu, že by Bernard měl přehodnotit své nepřístojné chování v soukromém životě [Huxley 1970: 73-75]. Jen co Bernard s Leninou odletí do Ameriky, ředitel za Bernarda začne hledat náhradu (tuto novinku telefonicky sdělí Bernardovi jeho přítel Helmholtz Watson) [Huxley 1970: 79].

Do rezervace přicestují ke kmeni Malpais, Lenina je otřesena všudypřítomným nepořádkem, poprvé v životě také vidí starce či kojení novorozeněte. Navíc zjišťuje, že si s sebou nevezala dávky *somy*. Střet s divošskou civilizací tak prožívá neotupělá. Brzy se setkávají s divochem Johnem, který je ovšem potomkem bělochů. Jeho matka Linda zde byla před lety na návštěvě s jedním mužem z civilizace. Zřítěla se ale ze skály a od té doby žije se svým synem Johnem s kmenem Malpais. Johnovým otcem byl tedy Ř. L. P.. Bernard začíná plánovat svoji pomstu. Linda Bernardovi a Lenině popisuje, jak dokázala přežít ve společnosti, kde: „... je všechno na ruby. Jako v blázinci. Všechno, co dělají, je šílené“ [Huxley 1970: 90]. Přežila díky meskalu, který ji nahrazoval dávky *somy*. John vypráví Bernardovi svůj příběh, jak byl osamělý v kmeni Malpais kvůli své odlišnosti. I Bernard se Johnovi přiznává, že kvůli své odlišnosti má v civilizaci stejné problémy. Nakonec Bernard nabídne Lindě a Johnovi, že je vezmou zpět do civilizace.

---

⁶⁵ „Jaké by to bylo, kdybych byl svobodný, kdybych nebyl zotročen tím, že jsem predestinován“ [Huxley 1970:70].

Bernard obejde Ř. L. P. tím, že si sežene povolení vzít s sebou Lindu a Johna do civilizace přímo od Mustafy Monda, vrchního inspektora pro západní Evropu [Huxley 1970: 81-104].

Po příjezdu je skutečně Bernard vyhozen z práce, kvůli svým kacířským názorům na sport a *somu*: „... svou skandální nekonvenčností pohlavního života a tím že nedbal příkázání Forda Pána a odmítal chovat se mimo pracovní dobu „jako dítě v láhvi“... (tím) prokázal, že je nepřítelem společnosti, nepřítelem, který rozvrací... veškerý řád a stabilitu [Huxley 1970: 109-110]. Za to má být vykázán na Island. Na svoji obhajobu však řediteli (Ř. L. P.) představuje jeho družku Lindu a syna Johna. Tím je ředitel zostuzen přede všemi [Huxley 1970: 110-111].

Z Bernarda se rázem stává hvězda společnosti. Je Johnův opatrovník a každý chce Johna vidět. Pořádá večírky, všechny ženy po něm touží a jeho život nabírá nový směr. Linda je na „*somové* dovolené“ – *soma* ji tak chyběla v divočině, že si teď bere několikanásobné denní dávky a směřuje vstříc smrti. Bernard mezi tím ukazuje Johnovi všechny vymoženosti moderního civilizovaného světa. John jimi ovšem není až tak nadšen. Chybí mu v nich „duše“, svět mu připadá příliš pohodlný a laciný. Lenina začíná mít o divocha zájem (převážně sexuální zájem), kulturní propast mezi nimi je ale obrovská. Divoch touží po lásce, kterou znal ze čtení Shakespeara (citová vazba jako v díle *Romeo a Julie*). Leninu považuje za děvku [Huxley 1970: 114-141].

John se ještě více ztrácí v civilizaci, když jeho matka Linda v nemocnici umírá. Její smrt jím otřese – svůj vztek si vybíjí na deltách, které v nemocnici potkává. Ty čekají na svůj příděl *somy*, drogy, která Lindu zabila. John k nim promlouvá: „Což se vám líbí být otroky?... Chcete být stále nemluvnátka?... Víte vůbec, co je to lidství a svoboda?“ [Huxley 1970: 152-153]. Sám pak začne z okna vyhazovat tabletky *somy* z okna. O počinech Johna se dovídá Bernard s Helmholtzem, kteří okamžitě přijíždí do nemocnice. Helmholtz vidí potenciál Johnovo akce, připojí se k němu a začnou společně vyhazovat *somu* z okna. Bernard neví, jestli jim má pomoci či nikoliv. V tu chvíli do nemocnice přijíždějí policejní jednotky, které všechny zpacifikují *somovými* výparry a odváží Johna, Bernarda a Helmholtze za Mustafou Mondem [Huxley 1970: 153-154].

S Mustafou Mondem mají rozmluvu na téma, proč je společnost šťastná, proč nemůžou být všichni ve společnosti alfy, proč režim potlačuje starou kulturu, vědu a náboženství. Mond jim odpovídá, že žádná z těchto věcí nevede ke stabilitě společnosti. Mustafa Mond se přiznává, že sám byl jako oni, dostal tedy na výběr, jestli bude vyhnán

na ostrov či se stane vrchním inspektorem. Na ostrovech se nacházejí osobití lidé, kteří nezapadali do společnosti a svým chováním ohrožovali její stabilitu. Helmholtz i Bernard souhlasí s tím, že budou vykázáni na ostrov, kde budou šťastnější než v civilizaci [Huxley 1970: 156-173].

John rozmlouvá s Mustafou Mondem o současné civilizaci, která je absolutně dokonalá, od všeho „zlého“ oproštěna. John ale chce být nešťastným: „Požaduji právo být nešťastný“⁶⁶ [Huxley 1970: 172]. Inspektor nechce, aby divoch odjel se svými přáteli na ostrov, chce pokračovat v pokusech (jak na něj působí civilizace). John je proti a volí život v izolaci v opuštěném majáku. Zde se vrací zpět ke svému necivilizovanému životu, dělá to kvůli své nápravě a očištění. Dlouho to netrvá a civilizace ho opět dožene. U majáku se objevují reportéři, následuje je i filmař, který zde ze života divocha natáčí velkofilm. Z filmu je hit a za divochem jezdí čím dál tím více lidí. Navštíví ho i Lenina, kterou na místě zbičuje [Huxley 1970: 177-184].

John takto dál žít nemůže. S pocitem vlastní viny a nešťasten se oběsí [Huxley 1970: 185].

3.2.2 Hlavní rysy totalitárního světa v díle

Světový stát v díle A. Huxleyho vzniká roku 141 po F. (tj. 2049 n. l.). Za jeho **vznikem** stojí Devítiletá válka [Huxley 1970: 41]. Konflikt není detailněji popsán, z výkladu knihy je ale patrné, že se civilizace ocitla na křižovatce. Buďto zvolí celosvětovou kontrolu, nebo bude zničena. Vrchní inspektor Mustafa Mond popisuje vzniklou situaci následovně: „Liberalismus sice zašel na plesnivinu, ale na druhé straně silou se všechno dělat nedá... Věcí vlády je zasedat, nikoli mlátit. Vládne se hlavou a zadkem, nikoli pěstí. Byla tu například zavedena všeobecná spotřební povinnost... Každý muž, každá žena, každé dítě byli nuceni spotřebovat ročně tolik a tolik. V zájmu průmyslu. Jediným výsledkem bylo... námitky proti plnění povinností z důvodu přebujelého svědomí. Nic nespotebovat! Zpět k přírodě!... Zpět ke kultuře. Ano, skutečně ke kultuře. Nemůžete mnoho spotřebovat, když jen klidně sedíte a čtete knihy“ [Huxley 1970: 42]. Následovaly masakry v Golden Green a v Britském muzeu, kde bylo zmasakrováno několik stovek „kulturních nadšenců“. Vrchní inspektor pokračuje: „Vrchní inspektoři (si) uvědomili, že násilí k ničemu nevede. Pomalejší, ale neskonale bezpečnější metody ektogeneze, neopavlovské predestinace a hypnopedie... Intenzivní

---

⁶⁶ John přijímá svůj osud jako tragický, chce být nešťastný a tím i více lidský. Společnost pod vlivem *somy* již taková není. Značně se liší od stavu, který John znal z četby Shakespeara.

propaganda proti rození živých mláďat... spojená s kampaní proti minulosti. Zavřela se muzea, historické památky byly vyhozeny do povětří... a byly zakázány knihy vydané před r. 150 po F.“ [Huxley 1970: 43].

Ideologii, jak již je z předchozích řádků patrné, tvoří forma kapitalismu⁶⁷. Tento režim je závislý především na spotřebě jedinců. Svobody jedince jsou podřízeny spotřebě, ve společnosti neexistuje vyšší kultura, všechny odkazy na minulost byly zničeny. Kapitalismus se objevuje i v „pásové výrobě“ občanů Světového státu. Jedná se doslova o pásovou výrobu, kde jednotlivá embrya putují v lahvích po pásích celý embryonální cyklus, aby se na konci cyklu mohla dekantizovat – narodit [Huxley 1970:15]. Celá ideologická náplň Světového státu se dá shrnout jeho heslem: „Komunita – identita – stabilita“ [Huxley 1970: 11].

Vůdcem státu je kolektivní orgán světových inspektorů. Celý svět je rozdělen pod deset vrchních inspektorů. V knize se setkáváme pouze s vrchním inspektorem pro západní Evropu, Mustafou Mondem. Vrchní inspektor má ve společnosti zvláštní status, který se podobá náboženské adoraci - inspektor se oslovuje zvoláním „jeho Fordstvo“ [Huxley 1970: 31].

Opozice je ve společnosti neaktivní, ale nachází se zde. Veškerá aktivita směřovaná proti zájmům Světového státu je potlačována už v zárodku. Osobití lidé, lidé, kteří nezapadají do společnosti, jsou vykázáni na ostrovy, kde si mohou žít podle svých představ a neohrožují tak stabilitu Světového státu.

Nejvýraznějším prvkem totalitárního státu je **kontrola společnosti**. Ta vzniká již „výrobou“ nových občanů (viz popis umělého oplodňování, procesu Bokanovského, neopavlovské predestinace, dekantizace a hypnopedie v úvodu této části). Výroba nových občanů představuje nejvýznamnější rys kontroly společnosti. Lidé jsou ve společnosti šťastní, chovají se dle své predestinace, hypnopedie pomáhá vnuknout jedincům do hlavy pravdu – „státní pravdu“ [Huxley 1970: 40]. Vyrobení jedinci se řadí do jedné z pěti kast – alfa, beta, gama, delta, epsilon. Zařazení do kasty doplňuje znaménko plus či minus, podle kvality dotyčného jedince. Jedinci se pohybují v rámci své kasty, hypnopedie je naučila uznávat „vyšší“ kasty a pohrdat kastami nižšími. Kasty

---

⁶⁷ Kapitalismus zde není příliš vyobrazen tak, jak ho známe ze současnosti – v knize není zmínka o existenci trhu (ať už vnitrostátního či mezinárodního), v knize není popsána žádná forma peněz. Kapitalismus se zde projevuje především dokonalým konzumním prostředím, kde je konzumace výrobků jedinci na prvním místě. Konzumace je v lidech zakořeněna již od narození, kvůli indoktrinaci hypnopedickými poučkami: „Když se šaty obnosí, prostě se zahodí a koupí nové. „Když jehlou píchnu, vždycky si vzdychnu“... Opravovat šaty, to je antisociální“ [Huxley 1970: 90].

jsou také barevně odlišeny oblečením. Alfy nosí šedé oblečení, bety morušové, gamy zelené, delty khaki a epsilon nosí černou barvu oblečení [Huxley 1970: 22, 27, 51]. Pro (téměř) každou kastu existují i vlastní noviny. Pro alfy a bety vychází Hodinový zpravodaj, gama mají Gama noviny, delty čtou Delta zprávy psané v jednoslabičných slovech. Epsilon jako jediná kasta svoje noviny nemají, jsou negramotní [Huxley 1970: 53].

Umělou výrobou lidí dokázal Světový stát odstranit potřebu sexuálního aktu, jako nástroje pro tvorbu budoucích generací. Sex se bere ve společnosti jako zábava, lidé jsou vychováni promiskuitně – promiskuita se stává společenským standardem. Ve společnosti se sice vyskytují plodné ženy, ale těm je již od dekantizace vštěpována potřeba brát antikoncepční pilulky [Huxley 1970: 36, 43].

Výrazným prostředkem kontroly společnosti je státní droga *soma*. Ta má: „Všechny přednosti křesťanství a alkoholu, ale bez jejich nedostatků“ [Huxley 1970: 45]. *Soma* tvoří dokonalý nástroj pro otupení lidí, společnost je na přídělu *somy* závislá a nedokáže bez ní žít. Inspektor Mustafa Mond definuje *somu* jako: „Křesťanství bez slz“⁶⁸ [Huxley 1970: 170].

Somu využívají také bezpečnostní složky Světového státu. K potírání nepokojů používají právě rozprašovače *somy* a vodní pistole s omamnou látkou. Policisté jsou chráněni plynovými maskami. Při použití *somy* se z reproduktorů ozývá „Hlas rozumu, Hlas shovívavosti“, který dokáže zklidnit zdrogovaný dav lidí (v knize je použit projev proti vzpourám číslo dva, střední síly [Huxley 1970: 153-154]).

Soma ovlivňuje i další složku kontroly společnosti – náboženský podtext Světového státu. Pojmenování Bůh nahradilo slovo Ford. Vzniká tak forma totalitárního jazyka, který má svůj základ v křesťanství. Boha ovšem nahrazuje zpodobnění Henryho Forda jako božské entity. Tím vznikají frázové výrazy „Ford pán“, „Ó Forde“, „Jeho Fordstvo“, „Ford ví“, „Bezfordství“ aj. [Huxley 1970: 28, 32, 110]. Druhou složkou totalitárního jazyka jsou naučené hypnopedické poučky. Výsledkem jsou fráze, které jsou považovány za všeobecně platné a jsou nekriticky přijímány. Dále tato forma náboženství pracuje s propracovaným symbolismem. Jak vysvětluje Mustafa Mond:

---

⁶⁸ Celý přepis výkladu Mustafy Mondy zní: „Vždycky je tu *soma*, aby utišila vaši zlost, aby vás smířila s nepřáteli, aby vás obdařila trpělivostí a shovívavostí. V minulosti se toho mohlo dosáhnout jen s vynaložením velkého úsilí a po letech tvrdé mravní výchovy. Teď spolknete dvě nebo tři půlgramové tabletky, a je to. Dnes může být každý cnostný. Můžete nosit přinejmenším polovinu své mravnosti při sobě v láhvičce. Křesťanství bez slz – to je *soma* [Huxley 1970: 170].“

„Všem křížům se uřízly vršky a předělaly se na T⁶⁹. Bývalo zde také cosi, čemu se říkalo Bůh... Nyní máme Světový stát. A oslavy Fordova dne, Hymny souladu a Pobožnosti souladu“ [Huxley 1970: 44-45]. Nové náboženství používá množství rituálů, jako je například Pobožnost souladu. Jedná se o povinné *somové* dýchánky⁷⁰ s cílem většího stmelení skupiny (resp. společnosti).

Soma zasahuje i do oblasti propagandy režimu. Ovládnutí lidí je s nástrojem, který otupuje jejich mysl, jednodušší. Sféru propagandy doplňují pocitová kina, noviny, hypnopedie apod. Propaganda režimu je na velmi vysoké úrovni, jedinec je indoktrinován okamžitě po narození.

Posledním aspektem kontroly společnosti je dokonalé odstranění předchozí kultury. Obecně předchozí kultura zakazovala hypnopedii (neslučitelné s liberální myšlenkou) a zakazovala kastovní systém, který byl neslučitelný s demokracií [Huxley 1970: 40]. To jsou dvě základní složky, na kterých se ustanovuje Světový stát. Stará kultura také obsahovala příliš citu, nebyla promiskuitní, používala slova typu rodina, otec, matka, porod. Všechny tyto znaky jsou v ostrém rozporu s novou společností. Právě proto musela být stará kultura zničena, aby se nestala jádrem budoucího problému a nestability.

V následující tabulce jsou přehledně shrnuty všechny prvky totalitární společnosti Světového státu:

---

⁶⁹ T jako symbol Fordu modelu T, prvního masově vyráběného automobilu (1908). Od tohoto data se počítá letopočet Světového státu: Po Fordovi.

⁷⁰ Tyto dýchánky získávají charakter skupinového sexu, když účastníci před aktem hromadně zpívají: „Heče peče, Ford a špás, spoj se s dívkou hned naráz, chlapi, dívky v roztoužení, teď dojdete uvolnění“ [Huxley 1970: 66]. Původní anglický text je explicitnější: „Orgy-porgy, Ford and fun, Kiss the girls and make them One. Boys at One with girls at peace; Orgy-porgy gives release.“ Viz HUXLEY, A. (1932). *Brave New World*. Dostupné na: <http://www.huxley.net/bnw/index.html>, dne 24. 3. 2013.

HUXLEY BRAVE NEW WORLD	VZNIK STÁTU	Devítiletá válka (141 po F.), ustanovení nového režimu		
	IDEOLOGIE	Komunita-Identita-Stabilita (prvky kapitalismu a pokroku)		
	VŮDCE STÁTU	Kolektivní hlava státu (10 světových inspektorů)		
	OPOZICE	Neaktivní, koncentrována na ostrovech		
	KONTROLA SPOLEČNOSTI	Bezpečnostní složka	Policie	
			Hlas Rozumu, Hlas Shovívavosti	
		Umělá produkce lidí	Umělé oplodnění	
			Proces Bokanovského	
			Neopavlovská predestinace	
			Hypnopedie	
		Kastovní společnost	Alfy (šedá)	
			Bety (morušová)	
			Gamy (zelená)	
			Deltý (khaki)	
Epsilon (černá)				
Státní droga		<i>Soma</i>		
Státní náboženství		Ford jako náhrada Boha		
	den Pobožnosti souladu			
Sexualita	Promiskuita (antikoncepce)			
Propaganda	Kina (Pocitové filmy a reklamy)			
	Noviny, Hypnopedie, Soma			
Odstranění staré kultury	Příliš citu			
Totalitární jazyk	Vliv hypnopedie, náboženství			

Vypracováno dle: Huxley [1970].

3.2.3 Odras díla v reálné politice a dopad díla na reálnou politiku

Aldous Huxley svoji knihu *Konec civilizace* podrobil v roce 1958 hlubší analýze. Svoji esej s názvem *Brave New World Revisited*⁷¹ věnoval především tématu svobody a její omezení v soudobé společnosti. Sám byl překvapen, že se v určitých aspektech začíná jeho vize totalitární společnosti naplňovat. Naplňuje se však příliš rychle, kvůli rychlému pokroku, který společnost ve 20. století zaznamenala. Uznává, že problematika svobody a jejích nepřátel je značně široké téma, ve své knize *Konec civilizace* se dotkl řady problémů s tím spojených. Jeho výklad však byl v rámci beletrie limitován, názor vyjadřovaný v eseji *Brave New World Revisited* je širší a je zasazen do historických souvislostí totalitárních režimů období první poloviny 20. století, demokratické společnosti a jejích nepřátel, pokroku a rozvoje lidské civilizace. V západních společnostech (s tradicí demokratické vlády) si svobody lidé užívají, ale pomalu se tento „luxus“ začíná vytrácet. Ve zbytku světa se již vytratil. Huxley dodává, že jeho výklad problematiky svobody by měl být dán do kontextu se současnou situací potlačeného Maďarského povstání, s vodíkovou bombou, výdajů na zbrojení jednotlivých států a do: „kontextu nekonečných řad uniformovaných hochů, bílých, černých, hnědých, žlutých pochodujících poslušně vstříc společnému hrobu“⁷².

Huxley často operuje s Orwellovou knihou 1984⁷³. Svět se v posledních letech výrazně změnil a jistým způsobem obral knihu 1984 o „zrůdnou autentičnost“ – tyrani jsou smrtelní (smrt Stalina v r. 1953) a svět se vydal směrem pokroku vědy a techniky. Podle Huxleyho je tedy současný svět více nakloněn variantě, kterou popisuje *Konec civilizace*, než té, kterou ve své knize ukázal George Orwell. Kniha 1984 popisuje kontrolu společnosti skrz trest. To je méně efektivní než kontrola společnosti pomocí odměny – vláda teroru funguje hůře než vláda nenásilné manipulace prostředím, myšlenek a pocitů (*Konec civilizace*). SSSR se podle Huxleyho začalo po Stalinově smrti měnit. Prvky z 1984 začíná kombinovat a doplňuje je o některé prvky, které jsou symbolické pro vyšší kasty z románu *Konec civilizace*.

Prvním prvkem, který Huxley analyzuje je extrémní nárůst obyvatel země za poslední století. Kontrolu nad počtem narozených dětí je nemožné aplikovat, světový

---

⁷¹ HUXLEY, A. (1958). *Brave New World Revisited*. Dostupné na: <http://www.huxley.net/bnw-revisited/index.html>, dne 10. 3. 2013.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Orwell během psaní své knihy 1984 znal knihu A. Huxleyho. Viz ORWELL (1946). Review of „We“ by E. I. Zamjatin.

konsenzus ohledně této věci by bylo těžké nastavit. S vysokým počtem obyvatel roste chudoba v některých regionech, není zde dostatek zboží na osobu. Přelidnění tak vede k: „ekonomické nejistotě a sociálním nepokojům. Nepokoje a nejistota vedou k větší kontrole centrální vládou a nárůstu její moci“⁷⁴. To platí jak pro komunistické země, tak pro země v současnosti demokratické. Ty mohou některé prvky totalitárních režimů postupně přejímat. USA se zatím přelidnění netýká. Svoboda však nemůže vzkvétat v zemi, která je na pokraji válečného konfliktu: „Permanentní krize ospravedlňuje permanentní kontrolu všech a všeho úřady centrální vlády“⁷⁵.

Druhým probíraným tématem je kvalita vzdělanosti a fyzické síly jedinců – pokud vzdělanost společnosti a fyzická síla jedinců klesá, jak si může společnost udržet tradici individuální svobody a demokratické vlády? Tento problém se týká všech společností, tj. i bohatých, industrializovaných a demokratických.

Moderní technologie, důležitý prvek v knize *Konec civilizace*, vedou ke koncentraci ekonomické a politické moci. Kontrola společnosti se rozvíjí jak v totalitárních režimech (bezohledně) tak v demokraciích (kultivovaně a nenápadně). Huxley tuto tezi podkládá myšlenkou Ericha Fromma: „Současná západní společnost navzdory materiálnímu, intelektuálnímu a politickému pokroku málo napomáhá duševnímu zdraví jedince, podkopává jeho vnitřní bezpečnost, štěstí, důvod a schopnost milovat. Mění jedince v robota, který platí za svůj lidský neúspěch duševní poruchou“⁷⁶.

Dalším důležitým prvkem je propaganda ve společnosti. V soudobé západní společnosti je propaganda podpořena rozvojem masmédií (noviny, časopisy, rádio, televize, kino). Ty způsobují rozptýlení (zábavu) pro občany. Toto rozptýlení hraje v knize *Konec civilizace* velkou roli (různé sporty, pocitová kina, den Pobožnosti souladu apod.). Rozptýlení funguje jako politický nástroj – občané nemají čas zabývat se reálnou společenskou a politickou situací. Stejně jako náboženství, i zábava se může stát „opiem lidstva“. Tedy rozptýlením, které ohrožuje svobodu. Propaganda v diktaturách se od propagandy v demokraciích liší, jak Huxley ukazuje v další kapitole.

V demokraciích se objevuje také prvek hypnopedických pouček – tvoří ho reklamy, které využívají různé rozpoznatelné symboly a zpívané reklamy („slova se budou sama opakovat pokaždé, když si na melodii vzpomene či ji uslyší“)⁷⁷. Děti jsou

---

⁷⁴ HUXLEY, A. (1958). *Brave New World Revisited*. Dostupné na: <http://www.huxley.net/bnw-revisited/index.html>, dne 10. 3. 2013.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ Tamtéž.

vychovávají reklamou, snadno ji podlehnou, protože schopnost kriticky hodnotit u nich není rozvinuta. Huxley rozvíjí i další prvky spojené s konzumním prostředím jako je například podvědomé přesvědčování, kdy je jedinec vystavován podprahovým vzkazům („Pijte Coca-Colu“, „Zapalte si Camel“). Jedinec netušeně vnímá tyto vzkazy a chová se podle nich. Ostatně i prvky hypnopedie vycházejí z představy podprahového učení během spánku. Huxley se s reálnou hypnopedií setkal v roce 1957, když v americkém nápravném zařízení proběhl pokus s vězni, kteří měli pod polštářem reproduktor a ve spánku jim hlas našeptával „principy morálního života“. O úspěšnosti tohoto pokusu se dá spekulovat, Huxleymu se ovšem potvrdila domněnka, že svět spěje k jeho „ideální“ společnosti.

Posledním zkoumaným prvkem je „chemické přesvědčování“, neboli využívání drog ke kontrole společnosti. Pokrok ve farmacii, biochemii a neurologii představuje možný pokrok i pro kontrolu společnosti pomocí určitých stimulantů. Svět se tak může vydat vstříc kontrole pomocí *somy*, jak ve svém díle sám poukázal Huxley. Ten však k drogám neměl negativní vztah⁷⁸.

Huxley esej končí otázkou, co můžeme udělat, abychom zabránili cestě k nesvobodě? Hlavním prvkem je dle Huxleyho vzdělávat se o svobodě, více než je tomu v současnosti. Svoboda je ohrožena (z různých směrů, různými způsoby) a vzdělávání o svobodě je „naléhavě nutné“.

Aldous Huxley se jak ve své původní knize *Konec civilizace*, tak v eseji *Brave New World Revisited* dotkl řady témat, která aktuálně sužovala západní společnosti. V jeho myšlenkách a názorech se dá nalézt velmi podobný postoj, který zastávali neo-marxističtí myslitelé frankfurtské školy. Jak již je z výkladu patrné, Huxley byl seznámen s filozofií Ericha Fromma, tedy myšlenek vycházející z marxistické tradice, které jsou kombinovány s psychoanalýzou. Velmi podobný postoj jako Huxley zastával i další zástupce frankfurtské školy – Herbert Marcuse⁷⁹. Ten ve své nejznámější knize *Jednorozměrný člověk* (1964, česky 1991) popisuje fungování kapitalistické společnosti, která je bezkonfliktní, pohodlná, demokratická, ale zároveň je nesvobodná. Autonomie jedince je potlačena, jeho potřeby jsou uspokojovány společností, která si

---

⁷⁸ Huxley byl nadšený fanoušek LSD a přístupu „rozšíření vědomí“ (Consciousness expansion): „(pokud se) Brány vnímání otevrou použitím chemické látky jako je meskalin či LSD, svět se jeví ve zcela novém světle“ [Michals 2002: 49].

⁷⁹ Více viz MACHART, F. (2011). *Neomarxismus a kulturní změny v USA během vietnamské války – vliv Herberta Marcuseho*. Bakalářská práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. Vedoucí práce: PhDr. Přemysl Rosůlek, Ph.D.

uchovává vysoký životní standard. Proto je potlačeno i právo na politickou opozici, protože když ve společnosti stoupá životní standard, nesouhlas se systémem se stává nesmyslným. Jazykový svět tohoto systému je omezen a: „... je plný hypotéz, které se samy potvrzují a které se, neustále a monopolisticky opakovány, mění v hypnotické definice či diktáty“ [Marcuse 1991: 40]. Marcuse ve své kritice soudobé kapitalistické společnosti naráží na podobné problémy, na které poukázal již Aldous Huxley v roce 1932 (pokrok, kritika konzumního způsobu života, svoboda a její omezení, vliv médií a kultury apod.). Marcuse ve své práci operuje s myšlenkami převzatými z dystopického románu 1984 George Orwella (totalitární jazyk v kapitalistické společnosti). Sama jeho filozofie však má blíže k vizi, kterou nastínil Aldous Huxley.

60. léta 20. století přinesla Huxleyemu popularitu mezi mladou generací, jeho díla se stala „povinnou četbou“ pro rebelující studenty [Anderson 1996: 252-253], experimenty s drogami jej zařadili po bok spisovatelů jako například T. Leary, A. Ginsberg, W. Burroughs, pro které požití LSD či meskalinu znamenalo „otevření brány vnímání“⁸⁰ jiného světa [Braunstein 2002: 253].

Aldous Huxley umírá v roce 1963, poté co roky zápasí s rakovinou hrtanu.⁸¹

---

⁸⁰ Titul známé knihy A. Huxleyho „Doors of Perception“ (1954), po které byla následně pojmenována slavná skupina The Doors.

⁸¹ Aldous Huxley se ani na smrtelné posteli nevzdal svého požitku z drog. Umírá po aplikaci LSD. Viz Open Culture: Aldous Huxley's Most Beautiful, LSD-Assisted Death: A Letter from His Widow. Dostupné na: http://www.openculture.com/2012/10/aldous_huxleys_most_beautiful_lsd-assisted_death_a_letter_from_his_widow.html, dne 10. 3. 2013.

3.3 Kritika sovětského komunismu: George Orwell – 1984 (1949)

George Orwell ve své knize 1984 (vydána 1949) představuje totalitární svět roku 1984, kde se celá země dělí mezi tři superstáty – Oceánii, Eurasii a Eastasii. Děj je zasazen do Londýna, jenž je hlavním městem Územní oblasti jedna, třetí nejlidnatější provincie Oceánie [Orwell 2009: 8]. Společnost Oceánie řídí Strana v čele s Velkým bratrem, která představuje veškerý státní aparát. Pomocí obrazovek a mikrofonů kontroluje společnost, její propaganda je rozvinutá do té míry, že může upravovat minulost. Společnost pod totální kontrolou nemá žádný potenciál, jak by se mohla moci Strany zbavit. Žije v nekonečné iluzi dobra Strany a ve strachu z permanentní války mezi mocnostmi.

George Orwell napsal román 1984 po alegorickém románu Farma zvířat (1945). Již zde se dotkl řady aktuálních témat⁸² – především pak kritiky ruské revoluce, sovětského komunismu a kritiky Stalinova kultu osobnosti⁸³. V románu 1984 ve své kritice pokračoval⁸⁴.

Hlavní postavou díla 1984 je Winston Smith, člen Vnější Strany, zaměstnanec Ministerstva pravdy (oddělení záznamů), který upravuje staré novinové záznamy, aby korespondovaly⁸⁵ se současností [Orwell 2009: 39]. Kdysi byl ženatý, nyní neví, kde se jeho žena nachází – neměli děti, tak jim Strana doporučila odloučení. Winstonovi ale nechybí, nikdy ji neměl rád, kvůli indoktrinaci Stranou jí přezdíval: „lidský gramofon“ [Orwell 2009: 62]. Důležitou postavu tvoří v románu O'Brien, člen vnitřní Strany (vyšší kruh stranické hierarchie), Winstonův spolupracovník z Ministerstva pravdy. Winston je přesvědčen, že O'Brien není „pravověrný“, není oddaným členem Strany. Někdy by si s ním chtěl promluvit o samotě - všudypřítomné obrazovky, mikrofony, policejní hlídky a Ideopolicie⁸⁶ ho od toho odrazují.

---

⁸² Viz BBC. George Orwell's „Animal Farm“ – Historical Context. Dostupné na: <http://www.bbc.co.uk/learningzone/clips/george-orwells-animal-farm-historical-context-pt-1-3/8177.html>, dne 21. 3. 2013.

⁸³ DAVISON, P. (2000). George Orwell: Animal Farm: A Fairy Story: A Note on the Text. Dostupné na: http://www.orwell.ru/library/novels/Animal_Farm/english/eint_pd, dne 21. 3. 2013.

⁸⁴ Kniha 1984 obsahuje značné množství odkazů na sovětský režim. Primárně se ale zabývá tématem svobody jedince ve společnosti a jeho kontroly ze strany státního aparátu. Výklad, že se jedná především o kritiku SSSR, nemusí být jednoznačný (objevuje se zde např. i kritika pokroku a modernity apod.). Odkazy na SSSR, ale převládají. Vše je to také umocněno dobou, ve které kniha vznikla a jak se v některých aspektech dokázala promítnout do reality.

⁸⁵ Režim Oceánie falzifikuje minulost dle hesla: „Kdo ovládá přítomnost, ovládá minulost; kdo ovládá minulost, ovládá budoucnost“ [Orwell 2009: 219].

⁸⁶ Ta bojuje proti lidem, kteří spáchají tzv. *thoughtcrime* – zločin proti Straně, třeba jen myšlenkou.

Opravdového nepřítele Strany představuje Emanuel Goldstein. V minulosti byl jednou z vedoucích osobností strany, téměř na úrovni Velkého bratra. Zapojil se však do kontrarevoluční činnosti, byl odsouzen k smrti, ale podařilo se mu uniknout [Orwell 2009: 15]. Goldstein je mýtickou postavou, neví se, zdali opravdu existuje. Propaganda Strany ho však využívá pro každodenní Dvě minuty nenávisti. Rituál, při kterém občané Oceánie ventilují svojí agresivitu směrem k postavě Goldsteina, renegáta, který zradil Stranu [Orwell 2009: 19]. Goldstein stojí v čele podzemního opozičního hnutí Bratrstvo. Jeho existence však není potvrzena ani vyvrácena [Orwell 2009: 20].

3.3.1 Rozbor díla

Winston Smith si koupí v *prolétské* čtvrti (nejnižší kasty společnosti) deník. Do něj začíná vpisovat svůj postoj ke Straně a Velkému bratrovi („Pryč s Velkým bratrem!“ [Orwell 2009: 21]). Vlastnit takovou věc je už samo o sobě kompromitující, psát takové věci se rovná ideozločinu. Winston se vyhýbá zájmu kamer, když zjistí, že obrazovka v jeho bytě nezabírá jedno „slepé“ místo. V něm si může dělat, co chce a ví, že nebude natáčen. Na jeho pracovišti probíhá vše jako dříve, s dohledem Strany mění bezmyšlenkovitě záznamy z minulosti, které nekorespondují se současnou situací. [Orwell 2009: 38-46]. Tyto úpravy se týkají jak různých dat, která nekorespondují se současností (počet kusů výroby apod.), tak i zastaralých slov, která nesplňují náležitosti *newspeaku*⁸⁷. Během Dvou minut nenávisti a další dny během oběda si Winston všímá mladé dívky – je to typická přívrženkyň Strany, členka Antisexuální ligy mládeže. Winston má obavy, zda ho nesleduje. Nepočítá, že by byla členkou Ideopolicie, pravděpodobně se jedná o amatérského špicla. Ti bývají o to nebezpečnější [Orwell 2009: 58].

Winstonova protistátní činnost, kterou začal psaním deníku, a apatie vůči Straně jej zavede opět do čtvrti *proléttů*. Chce zde zjistit, co si lidé pamatují o minulosti, kterou Strana dokáže obratně měnit. Jde do místní hospody, kde potkává starce a ptá se ho, zdali byl život před revolucí lepší než dnes. Stařec si pamatuje jen určité detaily ze svého života, nedokáže mu odpovědět. Winston zjišťuje následující: „...když selhala paměť a psané záznamy byly zfalšovány, nezbylo než přijmout tvrzení Strany, že zlepšila podmínky lidského života, protože neexistovalo a nikdy nebude existovat

---

⁸⁷ *Newspeak* je jazyk Oceánie, který je stále aktualizován. Cílem je zbavit se všech nepotřebných slov. Viz, když je slovo dobrý, slovo špatný už je nadbytečné. Může se používat slovo nedobry či naopak veledobry místo skvělý [Orwell 2009: 49].

měřítka, jímž by se to dalo ověřit“ [Orwell 2009: 84]. Cestou domů jde kolem starožitnictví, ve kterém si koupil deník. Zde se seznamuje s majitelem obchodu panem Charringtonem, který mu ukazuje i věci ve druhém patře – ten tvoří pokoj bez obrazovky (tzn. pokoj, který by byl ideálním útočištěm, kam může uniknout od Strany a jejího dozoru [Orwell 2009: 86-87]). Cestou ze starožitnictví opět potkává dívku z práce, Winstonovi je jasné, že je sledován [Orwell 2009: 90]. O několik dní později dívku potkává opět v práci. Dívka na chodbě zakopne a Winston jí instinktivně pomůže. Dívka mu potají dá papírek se vzkazem: „Miluji tě“ [Orwell 2009: 99]. To mění situaci a Winston přemítá, jak se s dívkou sejít, aniž by budil nechtěnou pozornost. Během krátkého setkání v jídelně se domluví na místě setkání [Orwell 2009: 103]. Druhé setkání probíhá krátce, dívka mu dá instrukce, kde se sejdou a nebudou rušeni. Winston jede na samotu za Londýn, dívka (Julie) má vytypované místo, které by mělo být bez přítomnosti kamer a mikrofonů. Zde se pomilují [Orwell 2009: 105]. Setkávají se v dalších týdnech tak často, jak to jde, ale najít bezpečné místo je složité. A na žádné místo nechodí dvakrát po sobě, kvůli bezpečnosti [Orwell 2009: 115-122]. Winston se rozhodne pronajmout si pokoj u pana Charringtona nad starožitnictví. Nachází s Julií své útočiště, kde tráví volný čas – milují se, Julie učí Winstona, jak by se měl chovat, aby ho Strana nepodezřívala, dopřávají si luxus z černého trhu – pravá káva, cukr apod. [Orwell 2009: 123-131].

Ve Winstonově práci dochází ke změnám. Jeho spolupracovník Syme (odborník na *newspeak*) zmizí, ale nikdo ho nepostrádá. Jako by nikdy neexistoval [Orwell 2009: 132]. Konečně se také setkává s O'Brienem, který si s ním začne povídat o posledním vydání slovníku *newspeaku*. Udělá při tom taktní narážku na odborníka na *newspeak*, jehož jméno si už nepamatuje (Syme, již vyporizovaný *nečlověk*). O'Brien se tím dopouští ideozločinu a podpoří tím Winstonovu myšlenku, že nebude tak pravověrným zastáncem strany, jak to na první pohled vypadá. O'Brien nakonec nabídne, aby za ním Winston přišel domů, kde může nahlédnout do posledního vydání slovníku *newspeaku*. Winston souhlasí [Orwell 2009: 140-141].

Winston se vypraví s Julií za O'Brienem do čtvrti Vnitřní Strany. Překvapí ho, že O'Brien může ve svém bytě vypnout obrazovku. To je privilegium členů Vnitřní Strany [Orwell 2009: 150]. Winston se O'Brienovi vyznává ze všeho, co s Julií dělají, poví mu o jejich úkrytu nad starožitnictvím. O'Brien naopak potvrzuje Winstonovu domněnku, že je členem Bratrstva. Potvrzuje i existenci Emanuela Goldsteina [Orwell 2009: 152]. Vypraví jim, jak funguje Bratrstvo, které je složeno ze souboru buněk – člen zná kvůli

bezpečnosti pouze pár dalších členů. Dodá jim Knihu, kde je vysvětleno fungování současného světa [Orwell 2009: 157]. Winston v práci prožívá pár perných dnů – Strana oznámí, že Oceánie je ve válce s Eastasií a Eurasie je spojencem [Orwell 2009: 160]. Vždycky tomu tak bylo, Winston proto musí po několik dní falzifikovat záznamy, které tvrdí, že Oceánie je ve válce s Eurasíí a Eastasie je spojencem. Winston se po namáhavé práci uchyluje do starožitnictví, kde společně s Julií čtou Knihu Emanuela Goldsteina – Teorie a praxe oligarchického kolektivismu [Orwell 2009: 163]. Kniha mu neodhaluje nové věci, spíše mu utřídila chápání společnosti. Ví, že sám je mrtev, budoucnost patří *proletům* [Orwell 2009: 191-194]. Náhle se zpoza obrazu na zdi ozve hlas, za obrazem je schovaná obrazovka, celou dobu je Strana sledovala. Ví že „jsou mrtví“, do domu vtrhnou ozbrojené jednotky a eliminují je. Jako poslední vchází do místnosti pan Charrington, Winstonovi dojde, že se poprvé v životě dívá na příslušníka Ideopolicie [Orwell 2009: 195-197].

Winston se probouzí na Ministerstvu lásky, neví jaká je denní doba, má hlad. V jeho cele se mění spoluvězni, potkává i známé tváře Ampleforth (zapomněl v básni změnit slovo Bůh) a Parsonse (ze spaní volal „Pryč s Velkým bratrem“ a dcera ho udala. On je na ni pyšný). Většina vězňů jde do místnosti 101 [Orwell 2009: 210]. V cele se objevuje i O'Brien. Celou dobu ale zastupoval Stranu, ne odboj [Orwell 2009: 211-212]. Winstona omráčí a následně ho mučí. Ten se doznává ke všemu, k čemu by se podle Strany měl doznat: „Přiznal se, že úkladně zavraždil významné členy Strany, rozšiřoval podvrtné pamflety, zpronevěřil státní peníze, prodal vojenská tajemství, páchal sabotáže všeho druhu. Přiznal se, že byl placený špion eastasijské vlády už v roce 1968. Přiznal se, že je věřící, obdivovatel kapitalismu a sexuální zvrhlík... Bylo jednodušší přiznat se ke všemu a kdekoho do toho zaplést. Navíc to v jistém smyslu bylo všechno pravda. Pravdou bylo, že je nepřitelem Strany, a Strana nedělá rozdíl mezi myšlenkou a činem“ [Orwell 2009: 215]. Po výslechu se probouzí upoután na lůžko, Winston je O'Brienem vyslýchán pomocí elektrického proudu. Winstonovi je tak systematicky upravována paměť, je mu vštěpováno, jak se má chovat a co má říkat⁸⁸. O'Brien chce Winstona reintegrovat do společnosti, reintegrace má tři fáze – učení, pochopení a přijetí [Orwell 2009: 231]. Winston se již učil mučením, teď musí pochopit, že Straně jde především o moc, je to civilizace založená na strachu, nenávisti, krutosti (opak utopí). Strana má totální kontrolu nad společností a odpor je marný

---

⁸⁸ „Když Strana řekne, že dvě a dvě nejsou čtyři ale pět, kolik to pak bude?“ [Orwell 2009: 221].

[Orwell 2009: 237-238]. Toto musí přijmout. O'Brien Winstonovi odpovídá na některé jeho otázky – sedm let Strana a Ideopolicie Winstona sledovaly, Julii už Strana dokázala zpět vrátit na víru ve Stranu, Velký bratr existuje, ale nikdy nezemře: „Velký bratr je ztělesnění Strany“ [Orwell 2009: 229]. Goldsteinova kniha je dílo Strany. Jen k otázce Bratrstva se O'Brien nevyjadřuje, bylo by to nebezpečné, kdyby o tom Winston věděl [Orwell 2009: 229, 243].

Po rozhovoru je Winston přesunut do nové cely, je o něj lépe postaráno. Sám již kapituloval a ví, že Strana je všemocná, akceptuje jak pravdu, tak i lež [Orwell 2009: 242-243]. Jediné, co se musí změnit, je Winstonův postoj k Velkému bratrovi, kterého nenávidí. Proto je přemístěn do místnosti 101, kde je na Winstona použita pro něj „nejhorší věc na světě“ – krysy [Orwell 2009: 248]. Klec mu připevní na hlavu, Winstona zlomí, když začne křičet, ať to udělají Julii. Tím Strana uspěla, když z Winstona dokázala odstranit cit [Orwell 2009: 252]. Julie také nedokázala vydržet mučení a navzájem se udali [Orwell 2009: 257]. Následně se vrací zpět ke svému životu. Má novou práci, popíjí gin v hospodě U Kaštanu a ví, že miluje Velkého bratra [Orwell 2009: 261].

3.3.2 Hlavní rysy totalitárního světa v díle

Totalitární stát v díle G. Orwella se jmenuje Oceánie. Společně s Eastasií a Eurasií tvoří tři světové státy, které soupeří o nadvládu. Tato rovnováha velmocí vede k situaci, kdy Oceánie vytvoří s jedním státem spojení a bojují společně proti druhému státu. Aliance se mění dle potřeby územních zisků apod. [Orwell 2009: 16, 160]. Tyto tři světové státy **vznikají** v 1. pol. 20. století, kdy Rusko pohlcuje Evropu (Eurasie) a Spojené státy přebírají kontrolu nad Velkou Británií (Oceánie). Eastasie se objevuje později po vzájemných bojích [Orwell 2009: 164]. V 50. letech probíhá jaderná válka mezi velmocemi. Další války probíhají omezeně (velmoci omezí konflikt, když se projeví potenciál jaderných zbraní [Orwell 2009: 167]). Od tohoto střetnutí probíhá nepřetržitý konflikt (permanentní válka).

Ideologií Oceánie je Angsoc [Orwell 2009: 8]. Ten vychází z teze, že *proléti* byli před revolucí utlačováni kapitalisty [Orwell 2009: 66]. Kapitalisté jsou pro Stranu a její ideologii největší nepřátelé. V nové společnosti by mělo být o *proléty* postaráno, společnost však není rovnostářská, vše je řízeno Stranou. Zde se naplňuje princip *doublethink*-u, schopnosti udržet v mysli dvě naprosto protichůdná vyjádření. Strana

hlásá, že před revolucí byli *proléti* utlačováni kapitalisty, ale sama Strana zároveň učí, že *proléti* jsou méněcenní a musí se udržovat v porobě jako zvířata [Orwell 2009: 66]. Ideologie ostatních světových států jsou funkčně podobné Oceánii a jejímu Angsoc-u. V Eurasii je to Neobolševismus, v Eastasii Uctívání smrti někdy překládáno jako Sebezapomnění [Orwell 2009: 173].

Hlavní postavení zaujímá v Oceánii **politická strana** označována jako Strana. Tu vede její **vůdce** - Velký bratr. Pravděpodobně se ale jedná pouze o konstrukt, který personifikuje kolektivní vedení strany⁸⁹. Strana vzniká někdy v rozmezí 40. let a rokem 1960. Dle vzpomínek Winston popisuje, že ve 40. letech byli ještě kapitalisté, v roce 1960 slyšel poprvé výraz Angsoc. Angsoc pravděpodobně existoval v *oldspeakové* formě jako: „Anglický socialismus“ [Orwell 2009: 36-37]. Strana představuje kompletní státní aparát. Ten se skládá ze čtyř ministerstev. Ministerstvo pravdy (v *newspeaku* Pramini) má na starosti informace, zábavu, školství a umění (reálně se stará o šíření státních lží). Ministerstvo míru (Mírmini) naplňuje jeden cíl – válku. Ministerstvo lásky (Lamini) se zabývá právem a pořádkem (reálně mučením). Ministerstvo hojnosti (Hojmini) má na starost hospodářské záležitosti (tzn. šíření hladu [Orwell 2009: 9, 190]). Strana (a *de facto* i celá společnost) je rozdělena na tři kasty (dvě stranické, jedna ležící mimo stranu). Nejvýše položenou vrstvou jsou členové Vnitřní Strany. Jedná se o úzký nomenklaturní vládnoucí okruh, který má určitá privilegia. Velkou část strany tvoří Vnější Strana. To jsou přívrženci Strany, kteří se nedostali do předních pozic Strany a vykonávají nejrůznější funkce [Orwell 2009: 111, 113]. Členové Strany jsou oděni do stejnokrojů – Vnitřní Strana používá černé kombinézy, Vnější Strana modré [Orwell 2009: 7, 57]. Nejpočetnější skupinou ve společnosti jsou *proléti*. Ti jsou na samém dně společnosti, nejsou členy Strany. Tvoří 85 % obyvatel Oceánie, podle Winstona se jedná o jedinou sílu, která je schopna zničit Stranu. Mají omezené postavení, ale na druhou stranu jsou relativně svobodní (např. mají povolené náboženské obřady). Policie si jich nevšímá, zasáhne jen v případě, že ohrožují společnost. Z důvodu relativní svobody do nich Winston vkládá největší naděje: „... jestliže vůbec je nějaká naděje... spočívá v prolétech“ [Orwell 2009: 65].

V Oceánii existuje **opozice vůči režimu**. Tato opozice (Bratrstvo) je však mýtického charakteru, nikde není popsáno její přesné fungování, či zdali vůbec existuje. V čele Bratrstva stojí Emanuel Goldstein, ale opět se pravděpodobně jedná o konstrukt

---

⁸⁹ Jak popisuje O'Brien Winstonovi: „Velký bratr je ztělesněním Strany“ [Orwell 2009: 229]. Ale nikdy nezemře.

Strany, která potřebovala vytvořit předobraz „špatného“ člověka, na kterém si lidé vybijí agresi. Režim může, skrze uměle vytvořené nepřátele, lépe ovládat společnost, potírat svobody apod. Sám O'Brien při Winstonově výslechu říká: „Čím bude Strana mocnější, tím méně bude tolerantní: čím slabší je opozice, tím tužší je despotismus“ [Orwell 2009: 237]. O'Brien při závěrečném výslechu existenci Bratrstva nepopírá.

Nejširším prvkem totalitární společnosti Oceánie je **kontrola společnosti**. Ta primárně probíhá skrz kontrolu soukromí. K té slouží všudypřítomné obrazovky, které jsou schopny zároveň vysílat a přijímat signál, a skryté mikrofony, které se mohou vyskytovat i na venkově, resp. samotách [Orwell 2009: 7,8]. Tyto nástroje kontroly využívají ozbrojené složky Oceánie – policejní hlídky a Ideopolicie. Policejní hlídky mají podřadné postavení, kontrolují společnost pomocí vrtulníků. Pravou hrozbu tvoří Ideopolicie, která monitoruje obrazovky a mikrofony [Orwell 2009: 8]. Ideopolicie bojuje proti *thoughtcrime*, tj. „zločin závadného myšlení“ [Orwell 2009: 21]. Osoba, která se proviní, je odvedena na Ministerstvo lásky, vyslýchána a většinou vaporizována – tím přestane existovat, veškeré záznamy o ní budou zničeny [Orwell 2009: 21].

Kromě ozbrojených složek udržuje společnost v neustálém strachu permanentní válka. Soupeř Oceánie se neustále mění, někdy Oceánie bojuje proti Eastasii, někdy proti Eurasii. Když bojuje s jednou zemí, je uzavřen mír s druhou zemí [Orwell 2009: 16]. Obyvatelé Londýna pocítují válečný konflikt na vlastní kůži, když na město dopadají nepřátelské rakety [Orwell 2009: 77]. Všichni tak žijí ve strachu a v nenávisti k nepřátelskému státu, což se hodí Straně a její politice totální kontroly.

Společností výrazně prostupuje totalitární jazyk. Úředním jazykem Oceánie je *newspeak*. Ten se stále aktualizuje a nahrazuje tak zastaralá slovní spojení [Orwell 2009: 9]. Příklady *newspeaku* je celá řada – od jmen ministerstev (*Pramini, Mírmini, Lamini, Hojmini*), přes pojmenování prvků soudobé společnosti⁹⁰. Oceánie často používá propagandistické přívlastky jako např. sídliště vítězství, gin vítězství, cigarety vítězství [Orwell 2009: 7, 10]; oslovení „Soudruhu“ [Orwell 2009: 23]; či celá hesla: „Válka je mír. Svoboda je otroctví. Nevědomost je síla“ [Orwell 2009: 9]; nebo: „Velký

---

⁹⁰ Například již zmiňovaný *thoughtcrime* – zločin závadného myšlení, *speakwrite* – stroj na psaní poznámek pomocí diktování, *doublethink* – ovládnutí skutečnosti, schopnost udržet si v hlavě dvě protichůdná vyjádření [Orwell 2009: 11, 12, 35, 188]. *Duckspeak* – slovo dvojího významu. Když je použito na protivníka, je to nadávka. Je-li použito na někoho, s kým souhlasíme, je to pochvala [Orwell 2009: 52]. *Facecrime* – tvářit se nenáležitě [Orwell 2009: 58]. *Crimestop* – ochranná hloupost, již malé děti se učí nechápat logické chyby apod. [Orwell 2009: 186]. *Blackwhite* – opět dva významy. Oponentovi tvrdit, že je něco tak, i když to odporuje logice (černá je bílá). Druhým významem je vyjádření loajality Straně – říkat nahlas, že černá je bílá [Orwell 2009: 187] apod.

bratr tě sleduje“ [Orwell 2009: 7]. *Newspeak* má i jinou důležitou funkci – redukuje myšlení. Pokud se zjednoduší jazyk, zjednoduší se i myšlení jedince. Jedinec nemůže klást odpor politické autoritě, protože pro to neexistuje konkrétní pojmenování. A co nevyjadřuje jazyk, to se stává neurčitým⁹¹.

Sexualita obyvatel Oceánie je výrazně omezována Stranou. Již v mládí jsou obyvatelé převychováni k asexuálnímu chování. Stranická organizace Antisexuální liga mládeže odkazuje na naprostý celibát pro obě pohlaví [Orwell 2009: 14, 61]. Členy Antisexuální ligy mládeže tvoří: „... nejbídnější přívrženkyně Strany, přežvýkavci hesel, amatérské donašečky, slídící po všem závadném“ [Orwell 2009: 14]. Strana se snaží vymýtit i prostituci, *prolétky* ji ale stejně provozují [Orwell 2009: 61]. Celkovým cílem Strany v oblasti sexuality je totální odstranění rozkoše, umrtvení pohlavního pudu. Nechtějí, aby vznikaly vztahy, které není možno kontrolovat. Manželství mezi členy Strany musí být schváleno komisí. Děti by měly být počaty pouze skrz umělé oplodnění a následně vychovávány veřejnými institucemi [Orwell 2009: 62].

V Oceánii funguje centrálně řízená ekonomika pomocí centrálního plánování. To je rozděleno do tříletek [Orwell 2009: 8]. Členové Strany mají zakázáno: „... podílet se na volném trhu“ [Orwell 2009: 11]. Z důvodu nedostatku zboží se tomu tak ale děje.

Mocným nástrojem kontroly společnosti je odstraňování staré kultury. V tomto případě se jedná o odstranění a falzifikaci minulosti. Například právě ekonomické výsledky jsou často falšovány, aby lépe odpovídaly realitě. Falšování minulosti (starých záznamů) má v kompetenci Ministerstvo pravdy, kde pracuje Winston Smith. Celá přeměna minulosti je dokonalá: „... neexistovaly písemné záznamy ani mluvené slovo, které by se zmiňovaly o jiném seskupení než o právě existujícím“ [Orwell 2009: 35]. Minulost byla: „... mrtvá, budoucnost nepředstavitelná“ [Orwell 2009: 28]. Vše se děje pod patronací hesla: „Kdo ovládá minulost, ovládá budoucnost: kdo ovládá přítomnost, ovládá minulost“ [Orwell 2009: 35].

Ovládání minulosti (odstraňování staré kultury) charakteristicky zasahuje do propagandy režimu. Ministerstvo pravdy je v čele propagandistické mašinerie, když mění veškeré záznamy (jak novinové, tak zvukové a obrazové), aby odpovídaly přítomnosti. Propagandu podporují všudypřítomné obrazovky, které donekonečna hlásají stranická hesla. Stejně tak fungují i kina a noviny [Orwell 2009: 13, 26].

---

⁹¹ Redukce jazyka a tudíž i myšlení je propojena s principy *doublethink* [Orwell 2009: 35], *crimestop* a *blackwhite*. Viz [Orwell 2009: 186-191].

Podstatnou roli propagandistické výchovy mládeže zastávají dvě organizace – Zvědové a Antisexuální liga mládeže. Ty přetváří malé děti a mládež v nezlomné zastánce Strany. Pokud člen těchto organizací udá své rodiče Ideopolicii za nějaký domnělý zločin (ideozločin, *facecrime* apod.), je označen za „dětského hrdinu“ [Orwell 2009: 24-26].

Propaganda má největší moc nad lidmi v rituálech, které občanům naplňují den. Pracovní dobu vyplňují Dvě minuty nenávisti, kdy se na obrazovce objeví Emanuel Goldstein. Straníci nechávají projevit své emoce a agresivně reagují na zobrazeného nepřítele lidu. Na konci se agresivita změní v uctívání Velkého bratra [Orwell 2009: 19]. Večer se naopak od straníků čeká, že půjdou do Společenského střediska, kde probíhá zábava řízená Stranou. Pokud člen Strany na tato setkání nedochází, stává se podezřelým [Orwell 2009: 75]. Někdy je den zpestřen Veřejnou popravou, kde se od straníků očekává stejné nadšení jako na večerní zábavě [Orwell 2009: 25-26]. Nejmonstróznějším rituálem je Týden nenávisti. Na ulicích se objeví průvody, vojenské přehlídky, vlajkové výzdoby, transparenty a plakáty, v kinech se hrají propagandistická díla a na veřejných místech se konají projevy. Vše s jedním cílem – oslavovat režim a nenávidět nepřátele režimu [Orwell 2009: 54, 159].

Následující tabulka shrnuje přehledně prvky režimu Oceánie:

ORWELL 1984	VZNIK STÁTU	Atomová válka, následná revoluce		
	IDEOLOGIE	Angsoc		
	VŮDCE STÁTU	Velký bratr		
	POLITICKÁ STRANA	Vnitřní Strana	Užší vedení	
		Vnější Strana	Zbytek Strany	
		Proléti	Mimo Stranu	
	OPOZICE	Bratrstvo (v čele Emanuel Goldstein)		
	KONTROLA SPOLEČNOSTI	Bezpečnostní složka	Policejní hlídky	Ideopolicie
			Kontrola soukromí	
		Permanentní válka	x Eastasii nebo Eurasii	
		Totalitární jazyk	viz Newspeak, Hesla	
		Sexualita	Umrtní pohlavního pudu	
		Řízená ekonomika	Tříletky	
		Odstranění staré kultury	Přetváření minulosti	
		Propaganda	Obrazovky	
Kina, Noviny			Rituály	
Mládežnické organizace				

Vypracováno dle: Orwell [2009].

3.3.3 Odras díla v reálné politice a dopad díla na reálnou politiku

George Orwell si byl vědom, že spisovatel zaujímá určitá politická stanoviska a tím ovlivňuje své čtenáře. Jak popsal v eseji *Why I Write*⁹², spisovatel má čtyři hlavní motivy pro psaní prózy. Jsou jimi: Čirý egoismus (vypadat chytře, být známý a obdivovaný po své smrti), estetické nadšení (touha sdílet zkušenosti s ostatními), historický impuls (snaha vidět věci tak, jak jsou. Nalézt fakta a uchovat je pro příští generace) a politický záměr.

⁹² ORWELL, G. (1946). *Why I Write*. In *Gangrel*. Summer 1946, London. Dostupné na: http://orwell.ru/library/essays/wiw/english/e_wiw, dne 23. 3. 2013.

Motiv politického záměru (politického v co nejširším smyslu) představuje snahu autora upravit chápání světa určitým směrem. Změnit ideje společnosti, za kterou by měli lidé bojovat. Jak tvrdí Orwell, žádná kniha není oproštěna od politického předsudku – názor, že umění nemá co dočinění s politikou, je samo o sobě politickým názorem.

Orwell (1946) ve své eseji tvrdí, že během jeho mládí u něj převažovaly motivy egoistické, estetické a historické nad motivem politickým. S věkem ale nabýval zkušeností, které v něm probudili duši „pamfletáře“. Mohla za to jeho pracovní zkušenost v Indické imperialistické policii v Barmě a následné vize chudoby a neúspěchu. Orwell začal nenávidět autority, pochopil existenci dělnické třídy a povahu britského imperialismu. Jeho politická orientace však stále nebyla pevně ukotvena. Jako zlom v psaní a směřování své tvorby chápe roky 1936-1937, kdy se zapojil do španělské občanské války v rámci Dělnické strany marxistického sjednocení (POUM, *Partido Obrero de Unificación Marxista* [Bloom 2004: 14]). Od té doby byla každá kniha, kterou napsal, přímo či nepřímo namířeno proti totalitarismu a naopak podporovala demokratický socialismus. Jeho snahou se stalo předělat politické dílo do formy umění. *Farma zvířat* je prvním pokusem o spojení politického a uměleckého motivu. Jak přiznal v roce 1946, chystal se napsat další knihu, která by splňovala tyto předpoklady. Kniha *1984* (1949) představuje spojení všech jeho vyjmenovaných motivů – egoistického, estetického, historického a v neposlední řadě politického.

Inspiraci pro knihu *1984* našel Orwell pravděpodobně také u dvou dalších dystopických spisovatelů – Jevgenije Zamjatina a Aldouse Huxleyho. Orwell byl v době napsání *1984* (1949) obeznámen s dílem Zamjatina (*My*, 1920) a s dílem Huxleyho (1932). Jak přiznává v recenzi na Zamjatinovu knihu *My*⁹³, na první pohled ho zaujala podobnost mezi romány *My* a *Brave New World* - obě knihy se zabývají rebelií proti racionalizovanému, mechanizovanému světu. Obě knihy jsou přibližně stejně datovány (600 let od data napsání) a v totalitárních státech panuje podobná atmosféra – je zde minimální politické uvědomění a velký vliv novodobých biologických a psychologických teorií. Ale ani Orwell se nevyhnul určité podobnosti jak s prvky z *Brave New World*, tak s prvky z románu *My*.

Stejně jako Zamjatin i Orwell vychází z prvku, kde hlavní hrdina píše deník a promítá do něj svou skepsi ohledně společnosti, ve které žije. Stejně tak fungování

---

⁹³ ORWELL, G. (1946). Review of „We“ by E. I. Zamjatin. In *Tribune*. January 4, 1946. London. Dostupné na: http://orwell.ru/library/reviews/zamyatin/english/e_zamy, dne 23. 3. 2013.

společnosti je v některých případech identické – odposlouchávání pomocí skrytých mikrofonů, Starověký dům (My) a starožitnictví (1984) jako útočiště před totalitární společností, podobné rituály veřejných poprav... I některé postavy mají podobné charakteristiky – Julie (1984) a S-4711 (My) jako navenek pravověrní zastánci režimu, jejichž chování je pouze přetvářkou, Ampleforth (1984) a R-13 (My) jako básníci ve službách režimu. Stejně tak i konec nese určitou podobnost. A to jak v případě 1984, My tak i v knize *Brave New World* – jedinec je poražen, jeho odpor byl marný a totalitární režim vyhrává. Ve všech knihách se nachází rozhovor s vrcholným představitelem režimu, který explicitně zmiňuje, proč režim dělá to, co dělá – viz rozhovor s Dobroditelem (My), s Mustafou Mondem (*Brave New World*) či s O'Brienem (1984). Společnost z *Brave New World* má podobné aspekty jako 1984 v otázce umělé „výroby“ a výchovy dětí⁹⁴, či v zábavě⁹⁵, která je řízena Stranou (resp. Světovým státem). Individualismus je v obou státních útvarech brán jako výstřednost – v románu 1984 se pro to používá *newspeakové* slovo *ownlife* [Orwell 2009: 75]. Také postavy z 1984 a z *Brave New World* nesou jisté podobnosti – např. Syme (1984) je výstřední inteligent, který se stará o *newspeak*. Winston se domnívá, že ho jednou jeho inteligence zabije (bude vaporizován), což se později děje [Orwell 2009: 51, 132]. V *Brave New World* je podobná postava s nadprůměrnou inteligencí - Helmholtz Watson. Ten je, na rozdíl od Symeho, pouze přesunut na ostrov, kam režim odváží výstřední jedince.

V určitých aspektech je kniha 1984 inspirována jak dílem My tak knihou *Brave New World*. Každá z těchto knih však měla rozdílnou inspiraci pro své napsání – a v případě 1984 to byl Orwellem popsán boj proti totalitarismu a inspirace prvky ze Sovětského svazu.⁹⁶

Například osud Emanuela Goldsteina je velmi podobný Lvůvi Trockému (původním jménem Lev Davidovič Bronštajn). Goldsteina, v minulosti jednu

---

⁹⁴ V *Brave New World* je umělá „výroba“ a výchova dětí dovedena k dokonalosti. V díle 1984 se toho snaží Strana stále docílit: „Všechny děti měly být počaty umělým oplodněním (v *newspeaku* se to nazývalo *artiseem*) a pak vychovávány ve veřejných institucích [Orwell 2009: 62].

⁹⁵ Tato „zábava“ má v obou dílech také odlišnou charakteristiku. V díle *Brave New World* jde o bezduchou zábavu, kterou občané vyhledávají a opravdu je těší. O politiku a věci veřejné občané nemají zájem, jediným jejich problémem je *překážkový golf*. V díle 1984 je společná zábava vynucená, jde o projev loajálnosti k režimu - kdo se neobjeví delší dobu ve Společenském středisku, stává se podezřelým [Orwell 2009: 75].

⁹⁶ Orwell se nemusel nutně inspirovat pouze politikou SSSR. Mohla zde být inspirace nacistickým Německem apod. Prvky propagandy a kontroly společnosti měly podobný charakter jak v SSSR, tak i v Německu za druhé světové války. Proto je dobré poznamenat, že se G. Orwell inspiroval totalitárními režimy obecně.

z vedoucích osob strany, spojuje s Trockým osud, kdy uprchli ze své země kvůli kontrarevoluční činnosti. Byli označeni za nepřítel státu a žili ve vyhnanství [Jandourek 2012: 241]. Velký bratr, který je popsán jako: „Tvář s černým knírem“ [Orwell 2009: 8], která se objevuje na plakátech, mincích, známkách apod., může být narážkou na kult Stalinovy či Hitlerovy osobnosti. V románu 1984 hraje role Velkého bratra spíše personifikaci Strany, sám Velký bratr pravděpodobně neexistuje. Jeho vizuální stránka a užití této vizualizace je ale do jisté míry inspirované reálnými totalitáristy. Inspiraci pro fungování Strany v díle 1984 nacházel Orwell v sovětských Velkých čistkách v 30. letech. Winstonovi se v práci dostane do rukou přímý důkaz o falzifikaci minulosti. V 60. letech probíhají čistky a původní vůdci revoluce jsou vymazáni z historie. V roce 1970 již zbyl pouze Velký bratr, ostatní jsou obvinění zrádci a kontrarevolucionáři. Winstonův důkaz spočívá ve fotografii tří domnělých zrádců, jak jsou na schůzi Strany v New Yorku. Ve stejný den, dle informací Strany, byli na Sibiři, kde dodávali vojenská tajemství euroasiskému vedení [Orwell 2009: 70-72]. Právě Stalinovy Velké čistky ve 30. letech v SSSR představovaly podobný, velmi účinný nástroj, jak se zbavit politických rivalů a nepohodlných osob [Gottlieb 2001: 85]. Kniha 1984 obsahuje i další narážky na politiku SSSR – praxi NKVD (Ideopolicie), mládežnické pionýrské organizace (jejichž stejnokroj připomíná stejnokroje Zvěďů), praxi přetváření historie (knihy, novinové články, fotografie), propagandistické rituály (průvody, vyvěšování vlajek...), totalitární jazyk (oslovování, stranická hesla) a další.

George Orwell během svého života napsal řadu politicky zaměřených esejí. Politicky nejaktivnější období⁹⁷ měl od 40. let dále (jak bylo vysvětleno na začátku této kapitoly). Zabýval se například svobodou slova a myšlení v nesvobodném prostředí (*The Prevention of Literature*), kde již popisuje fungování totalitárního státu: „Historie se z pohledu totalitarismu musí vytvořit, ne učit. Totalitární stát je v podstatě teokracie a jeho vládní třída, aby si uchovala své vládnoucí pozice, musí myslet neomylně. Ale v praxi není nikdo neomylný. Často je nutné přetvořit minulé události tak, aby bylo vidět, že tato či ona chyba nikdy nebyla udělána. Že tento a onen fiktivní triumf se opravdu stal“⁹⁸. V této eseji vyřkl myšlenku, která se stala základem pro společnost v knize 1984 – minulost a její falzifikace v totalitárním režimu. Další vlivnou esej (*You and the Atomic Bomb*) napsal již roku 1945, dva měsíce poté, co na Hirošimu a

⁹⁷ Pokud budeme chápat psaní literatury jako „nepolitickou politiku“. Literatura (resp. její autor) zastává určitý politický postoj, který se snaží pomocí literatury šířit dále.

⁹⁸ ORWELL, G. (1946). *The Prevention of Literature*. In *Polemic*. No. 2, 1946. London. Dostupné na: http://www.orwell.ru/library/essays/prevention/english/e_plit, dne 23. 3. 2013.

Nagasaki dopadly jaderné bomby. V eseji varoval před použitím a výrobou jaderných zbraní, jež může vést ke: „... stavu, kde stát je nepodmanitelný a v permanentním stavu „studené války“ se svými sousedy... Znamenalo by to konec rozsáhlých válek za cenu „míru, který by nebyl mírem“ prodlouženým na dobu neurčitou“⁹⁹. Orwell zde poprvé použil výraz „studená válka“ a *de facto* popsal stav, který trval po více než 40 let.

Politické znalosti a koncepty, které použil v esejích 40. let¹⁰⁰, zužitkoval při psaní svého díla 1984 (1949). Rok poté umírá¹⁰¹. Politický vliv si kniha 1984 udržovala až doposud. Do běžného jazyka se dostal přívlastek *orwellovský*, vyjadřující nesvobodné až totalitární vlastnosti, myšlenky či skutečnosti.

---

⁹⁹ ORWELL, G. (1945). You and the Atomic Bomb. In *Tribune*. October 19, 1945. London. Dostupné na: http://orwell.ru/library/articles/ABomb/english/e_abomb, dne 23. 3. 2013.

¹⁰⁰ George Orwell's Essays and Articles. Dostupné na: http://orwell.ru/library/articles/index_en, dne 23. 3. 2013.

¹⁰¹ KREIS, G. (2000). A chronology of the life and literary career of George Orwell, 1903-1950. Dostupné na: http://orwell.ru/bio/english/oc_kreis, dne 23. 3. 2013.

3.4 Teokratické totalitární zřízení: Margaret Atwood – Příběh služebnice (1985)

Kniha Margaret Atwood Příběh služebnice byla napsána roku 1985. Následně získala řadu ocenění v oblasti science fiction¹⁰². Tato kanadská spisovatelka představuje svět, ve kterém převládají silné teokratické prvky a část žen, tzv. služebnic, slouží vyšším vrstvám k plození dětí. Samotné služebnice jsou pouze nástrojem, ve společnosti mají minimální práva. Vše se odehrává pod záštitou nového státního zřízení – republiky Gileád (území USA), která se řídí pokroucenou ideologií, jejímž základem je Starý zákon. Příběh služebnice je psán *ich*-formou, vše popisuje nejmenovaná vypravěčka (služebnice) formou deníkových záznamů¹⁰³. Kniha je výkladem značně komplikovaná, vypravěčka popisuje jak fungování republiky Gileád, tak retrospektivně popisuje svůj život před změnou systému. Celý příběh je doplněn o velmi hutnou atmosféru a množství příběhových odboček – pro větší přehlednost je příběh v kapitole Rozbor díla zjednodušen a chronologicky seřazen na tři části - od vyprávění před Gileádem, přes výcvik služebnic, po vlastní republiku Gileád a práci služebnice.

3.4.1 Rozbor díla

Nejmenovaná vypravěčka příběhu popisuje dobu před Gileádem. Touto společností byly pravděpodobně Spojené státy americké 80. let 20. století.¹⁰⁴ Jednalo se o společnost velmi otevřenou, ve které se postupně uvolňovaly zábrany. Jedinec zde měl: „... moc ... nad vlastním životem“ [Atwood 2008: 33]. Vypravěčka byla vychovávána matkou, která byla po většinu svého života radiální feministkou. Dále ji ovlivnila její svobodomyšlnější přítelkyně Moira (spolubydlící z kolejí, lesba, feministka [Atwood 2008: 63, 184, 191]) a její přítel Luke – ten byl nejprve ženatý, ale svoji ženu kvůli vypravěčce opustil. Měli spolu dítě - holčičku [Atwood 2008: 62, 84]. Změna společnosti je velmi pozvolná. Život plyne obdobným způsobem, jen se objevuje větší počet vražd, později se i vypravěčka setkává se zfanatizovanou ženou, která se jí

---

¹⁰² Byla to například první kniha oceněná cenou A. C. Clarkea (rok 1987), jednou z nejprestižnějších cen v oblasti sci-fi ve Velké Británii. Viz Arthur C. Clarke Award: Award Winners. Dostupné na <http://www.clarkeaward.com/previous-awards/winners/>, dne 18. 2. 2013.

¹⁰³ Komplikovanost příběhové linie dokresluje poslední kapitola, která ukazuje, že služebnice veškerý svůj příběh zaznamenala na magnetofonové pásky retrospektivně [Atwood 2008: 323].

¹⁰⁴ V knize se nevyskytuje žádná datace či přesnější geografické vymezení jak gileádské společnosti tak společnosti před ní. S největší pravděpodobností se ale jedná o Spojené státy americké 80. let 20. století (tedy doby, kdy byla kniha napsána). Obecněji datuje republiku Gileád fiktivní přednáška v poslední kapitole knihy s názvem: „Írán a Gileád: Dvě monoteokracie na sklonku dvacátého století – pohled prostřednictvím deníků“.

v obchodním domě pokusí ukrást dceru [Atwood 2008: 67, 73]. Vše vrcholí převratem, kdy je prezident i většina Kongresu zastřelena. Armáda vyhláší výjimečný stav a vláda země je paralyzována. Šíří se zpráva, že za útokem stojí muslimští fanatici. Pozastavuje se platnost ústavy. Lidé to přijali bez protestů – všichni měli strach, mysleli si, že takto to bude lepší pro celou zem. Veřejnosti bylo sděleno, že proběhnou nové volby. Jejich příprava ale pár dní potrvá, proto vše fungovalo dále jako předtím [Atwood 2008: 187]. Nejprve se začal omezovat tisk, některé noviny přestaly vycházet, jiné byly cenzurovány. Všude po ulicích jsou rozmístěny zátaras, kde se musí každý identifikovat novým průkazem. Vše z důvodu státní bezpečnosti. Následně probíhalo rušení erotických obchodů, ale i to zůstalo bez většího povšimnutí (nikdo nebyl proti). Vše vyvrcholilo až s přijetím nového zákona, který říkal, že ženy nemohou vlastnit majetek. Bankovní konta žen byla zmrazena, ženy byly hromadně propouštěny z práce [Atwood 2008: 189-192]. Ve společnosti propukly demonstrace, ty ale následně ustaly, když je nová armáda začala násilně potírat [Atwood 2008: 193]. Vypravěčka se rozhodne, že s Lukem a s jejich dcerou odjedou ze země, dokud to je ještě možné. Před odjezdem se pokoušejí kontaktovat matku, její byt naleznou v dezolátním stavu – byla odvezena do pracovních kolonií [Atwood 2008: 270-271]. Opatří si tedy falešné pasy a vydávají se na hranice (jako jedni z mála mají ještě auto, ostatní je museli prodat), po cestách jsou kontroly kvůli probíhající válce. Na hranicích ale nejde vše podle plánu, někdo je udal. Luke se pokouší ujet polní cestou, poté vystupují z auta a utíkají pěšky. Luke je postřelen (pravděpodobně zabit), jejich dcera je odvedena a předána lidem: „kteří jsou způsobilí“ [Atwood 2008: 49]. Vypravěčka je odvedena do výcvikového centra služebnic, kde se stává jednou z nich [Atwood 2008: 85-86, 94-94, 114-115, 207, 240-241]. Ženy byly do výcvikového střediska odváděny z následujících důvodů: „Režim si hned zkraje vytvořil zásobu takových žen jednoduše tím, že prohlásil veškerá druhá manželství a nemanželské svazky za cizoložství, zatkl příslušné ženy a pod záminkou, že jsou mravně nezpůsobilé, jim odebral děti, které již měly, a poskytl je k adopci bezdětným párům z horních vrstev, které chtěly získat potomky jakýmkoli způsobem... Vysoce postavení muži si tak mohli vybírat z řad žen, jež prokázaly rozmnožovací schopnost tím, že už porodily alespoň jedno zdravé dítě, což byla nepochybně žádoucí vlastnost v době prudce klesající porodnosti¹⁰⁵“ [Atwood 2008: 324].

---

¹⁰⁵ Fiktivní přednáška o Gileádu na konci díla se pokouší vysvětlit příčiny prudce klesající porodnosti:

Ve výcvikovém středisku Ráchel a Ley poznává vypravěčka svůj budoucí život služebnice. Služebnice jsou zde uniformovány do červeného stejnokroje, který je celé zahaluje (a také proto se výcvikovému středisku přezdívá Červené středisko). Zde je *tety* vyučují, jak být tou nejlepší služebnicí. Hlavní přednášející je zde teta Lydie, která je vyučuje o nevkusnosti oblečení z minulosti, jejich nově nabyté svobodě od něčeho¹⁰⁶, jejich budoucímu vztahu k manželkám, pouští jim pornografické filmy, feministické protesty (značně cenzurované), ukazuje jim strmé grafy poklesu porodnosti. Důležitou roli hrají ve výcviku tzv. Svědectví, kde se jednotlivé služebnice zpovídají ze svých traumat s muži. Při této terapii všechny služebnice jednohlasně odsuzují své chování během minulého režimu a označují se za strůjce všech traumat, která jim muži způsobili. Má to v nich vyvolat nedůvěřivost k mužům a větší cudnost – tím jako budoucí služebnice musí oplývat [Atwood 2008: 34, 56, 65, 81-82, 107, 130].

Ve výcvikovém centru potkává vypravěčka svoji bývalou přítelkyni Moiru. Nejprve spolu nekomunikují, vědí, že je to nebezpečné. Později naleznou metodu, jak spolu bezpečně mluvit. Moira chce utéct, poprvé se jí to nepovede a je za to potrestána. Po druhé je již úspěšnější [Atwood 2008: 81-82, 139-144].

Po výcviku je služebnice přemístěna do rodiny. Po nějakém čase, kdy je pokus o těhotenství neúspěšný, je opět přemístěna. Služebnice pokračuje ve vyprávění ve svém třetím umístění. Kromě velitele, který je v hierarchii systému vysoko [Atwood 2008: 225], se zde nachází velitelova manželka – před Gileádem si říkala Serena Joy a měla v televizi pořad „Hodina evangelia pro malé dušičky“, kde se vyprávěly příběhy z bible, a zpívaly se náboženské písně. Poté veřejně přednášela a přežila pár pokusů o atentát [Atwood 2008: 24, 55-56]. Domácnost doplňují dvě služky (marty) Rita, Cora a velitelův řidič Nick [Atwood 2008: 17, 18]. Služebnice dostávají jméno po svém „majiteli“ tedy velitelovi domácnosti – vypravěčka přijímá jméno Fredova. Život služebnice je rutinním. Většinu času pobývá ve svém pokoji, ve kterém odstranili

---

„Důvody tohoto poklesu dnes nejsou zcela zřejmé. Klesající reprodukční schopnost jistě částečně souvisela s širokou dostupností nejrůznějších druhů antikoncepčních prostředků i dosažitelností interrupce v období těsně před nástupem gileádského režimu. Neplodnost byla tedy do jisté míry záměrná, což by vysvětlovalo rozdílné statistické údaje mezi bělošskými a nebělošskými etniky; neobjasňuje to však neplodnost. Nemusím vám připomínat, že lidstvo v té době čelilo syfilidě kmene R a epidemii AIDS, které po svém rozšíření mezi běžnou populací vyřadily mnoho mladých, pohlavně aktivních lidí z reprodukčního cyklu. Stále častěji docházelo k spontánním potratům, rodily se mrtvé či deformované děti, kterýžto trend se přičítá nejrůznějším haváriím jaderných elektráren a sabotážím, jež byly pro tu dobu typické, ale také únikům ze skladů chemických a biologických zbraní a legálních či ilegálních skládek toxického odpadu... [Atwood 2008: 324-325].

¹⁰⁶ „... v dobách anarchie existovala svoboda k něčemu. Teď jste získali svobodu od něčeho. Nepodceňujte ji“ [Atwood 2008: 33].

všechny věci, které by mohly sloužit jako nástroj k sebevraždě (lustr, sklo...): „Vše na co se dá přivázat lano“ [Atwood 2008: 15]. Ráno chodí služebnice nakupovat, marty jim dají potravinové lístky a služebnice (vždy po dvojicích) chodí do centra Gileádu¹⁰⁷. Po dvojicích chodí kvůli bezpečnosti, ale také to funguje jako hlídací mechanismus (jedna služebnice může donášet na druhou, pokud dělá něco nepřístojného). Vypravěčky partnerka pro nákupy se jmenuje Glenova. Jejich komunikace probíhá pouze v rámci předem naučených frází chválicí režim či v neutrálním rozhovoru. Po nákupech se obvykle vracejí kolem Zdi (ta obklopuje kampus bývalé univerzity). Na ní jsou vyvěšena mrtvá těla po mužských a ženských likvidacích (popravy nepřizpůsobivých občanů [Atwood 2008: 28-41]).

Jednou za čas se v domácnosti odehrává Obřad. Celá domácnost se sejde, velitel předčítá z bible. Sami si v ní číst nemohou, může jim být pouze předčítáno. Další část Obřadu se odehrává v ložnici velitele – služebnice leží na zádech, za ní s rozkročenými nohama Serena Joy (to má symbolizovat jednotu těla), zatímco velitel souloží se služebnicí. Celý Obřad se odehrává s rituální přesností [Atwood 2008: 99-104]. Stejným rituálem jako je milostný akt, je i akt porodu – do domu rodičky jsou svezeny všechny služebnice i manželky z okolí. Manželka pak sedí za rodící služebnicí, služebnice hromadně povzbuzují rodící služebnici, manželky povzbuzují manželku, jako kdyby to byla právě ona, která je těhotná. Odměnou pro služebnici je to, že nikdy nebude prohlášena za *neženu* (říkalo se tak feministkám) a nikdy nebude odvezena do kolonií [Atwood 2008: 125-136].

Z rutinního života Fredova jednoho dne dostane zpráva od velitele (poslaná po svém řidičovi Nickovi), aby ho večer navštívila v jeho pracovně. Kontakt služebnice s velitelem je mimo Obřad zakázán, Fredova ovšem nemá na výběr. Večer jde za velitelem do pracovny. Velitel ji ovšem překvapí tím, že si s ní chce zahrát Scrabble. Přiznává se služebnici, že si s manželkou nerozumí. Služebnice si za odměnu může u velitele listovat ve starých časopisech pro ženy, které byly již dávno zničeny. Mezi Fredovou a velitelem tak vzniká dohoda, vidí se tajně několikrát týdně, o jejich sezení ví jen řidič Nick, který je tajným prostředníkem mezi nimi [Atwood 2008: 147-151, 166, 170].

---

¹⁰⁷ Toto místo je popsáno jako: „... srdce Gileádu, kam válka nemůže proniknout jinak než na televizní obrazovce“ [Atwood 2008: 32]. Není zřejmé, jestli má toto město název, centrum je však neměnné: „Nevíme jistě, kde přesně (*Gileád*) končí, protože hranice se mění podle jednotlivých útoků a protiútoků; toto je však jeho nehybné centrum. Republika Gileád nezná hranic, říkávala teta Lydie. Gileád je ve vašem nitru“ [Atwood 2008: 32].

Dalšího dne na nákupech se sblíží s druhou služebnicí – Glenovou. Ta se jí přizná, že je součástí opozice *Mayday* („Májový den“ je i krycí slovo, aby se jednotliví členové navzájem poznali). Ví o Fredově, že se schází s velitelem, dává jí tedy úkol, aby se o velitelovi pokusila zjistit co nejvíce [Atwood 2008: 177-184, 239]. Situace se pro Fredovu začíná komplikovat, když ji velitel jednoho večera vezme do klubu U Jezábely. Fredova se musí nalíčit a vzít si na sebe plášť manželky, aby mohli nerušeně projet silničními kontrolami. Sama si nemůže dovolit velitele neuposlechnout. U Jezábely potkává svoji přítelkyni Moiru, která ji řekne, že ji nakonec při útěku ze střediska a následného pokusu o přejezd hranic chytili. Dali ji na vybranou – buďto pracovní kolonie nebo pracovat jako prostitutka U Jezábely. Nakonec ji v klubu velitel odvede do pokoje a poprvé souloží s Fredovou bez přítomnosti manželky [Atwood 2008: 248-273].

Při jednom návratu z nákupů potkává služebnice manželku velitele. Ta se jí svěřila s obavou, že možná za nemožnost počít dítě nemůže ona-služebnice, ale velitel. Navrhuje služebnici, aby šla za řidičem a pokusila se o dítě s ním, velitel se nic nedozví. Nakonec jsou návštěvy u Nicka častější a to i bez vědomí manželky [Atwood 2008: 218-221, 281, 286]. Služebnice začíná být víc a víc apatická vůči svému okolí, poznává, že je pouze jen nádobou. Situaci zhorší fakt, že Glenova je nahrazena jinou služebnicí, která není součástí odboje. Při pokusu kontaktovat novou Glenovu slovy „*Mayday*“ zjistí Fredova, že: „...není s nimi, ale ví o nich“ [Atwood 2008: 303-304].

Příběh se uzavírá, když manželka objeví na svém plášti stopy po rtěnce. Manželce je jasné, že si služebnice jezdila užívat s velitelem k Jezábele (stejně jako předchozí služebnice). Služebnice přemýšlí o sebevraždě, ale dříve než se o ni stačí pokusit, přijedou si pro ni Oči (tajná policie). Nick jí ale před tím informuje, že se jedná o opozici *Mayday* a že ji jedou zachránit. Příběh končí, když služebnici odváží v dodávce Očí a ona neví, co ji čeká [Atwood 2008: 306, 314-315].

Kniha je uzavřena fiktivní přednáškou o republice Gileád z roku 2195. Zde se rozebírá pravost nahrávek (30 magnetofonových kazet), které byly nalezeny na území Maine a které jsou známy pod jménem Příběh služebnice [Atwood 2008: 317-332]. Tato část rozebírá detailněji aspekty republiky Gileád a upřesňuje některé informace z Příběhu služebnice.

3.4.2 Hlavní rysy totalitárního světa v díle

Totalitárním státem je v díle Margaret Atwood republika Gileád. **Vznik** tohoto útvaru se odvíjí od ozbrojeného státního převratu, který cílí na prezidenta a kongres¹⁰⁸. Následuje ozbrojený konflikt (blíže nespecifikován) a permanentní válka [Atwood 2008: 95, 187]. Změna společnosti ale probíhá pozvolně (jak již bylo popsáno v předchozí kapitole).

Ideologií tohoto teokratického státu je defektní forma křesťanství, která má základ ve Starém zákoně¹⁰⁹. Ideologie je bez názvu, jediná zmínka v knize ji označuje obecně za: „oficiální doktrín(u)“ [Atwood 2008: 253].

V čele republiky Gileád nestojí jeden konkrétní vládce. Republika odvíjí svoji vládu z hierarchické struktury jednotlivých velitelů, na vrcholu se pravděpodobně nachází **kolektivní orgán velitelů**. Oficiální ideologii a strukturu Gileádu na počátku režimu určovaly tzv. Instituty synů Jákobových. Synové Jákobovi by tedy mohli být oficiálním názvem pro vládnoucí struktury [Atwood 2008: 326-327]. Výklad je zde ale mlhavý.¹¹⁰

Opozici vůči gileádské republice můžeme rozdělit na dvě části – je zde polovojenská organizace *Mayday* [Atwood 2008: 216, 326, 330]. Ta úzce spolupracuje s organizací Úniková cesta pro ženy, která tvořila záchrannou síť [Atwood 2008: 330]. Tuto část opozice můžeme označit za nelegální organizace. Druhým prvkem opozice jsou pak nelegální sekty. Jsou to většinou zastánci náboženských skupin, které odmítli konvertovat na oficiální víru a které jsou v Gileádu za svoji víru perzekuováni. V knize jsou zmíněny skupiny katolíků, baptisté, kvakeři, Synové Jákobovi (židé). Židům se dostalo zvláštního zacházení, když mohli konvertovat či emigrovat do Izraele [Atwood 2008: 214, 328]. Na území Gileádu ale nemohl nikdo praktikovat jiné náboženství než oficiální státní věrouku. Další skupinu tvořily jeptišky a řeholnice, které mohly konvertovat a stát se tak služebnicí. Pokud tak neučinily, čekaly je pracovní kolonie [Atwood 2008: 236].

Kontrola společnosti zahrnuje velké množství prvků. Významným znakem totalitární společnosti jsou bezpečnostní složky Gileádu. Ty tvoří tři skupiny – nejnižší ve struktuře společnosti (z hlediska bezpečnosti) se nacházejí strážci. Ti nejsou

¹⁰⁸ Pravděpodobně prezidenta USA a Kongres Spojených států amerických.

¹⁰⁹ ATWOOD, M. (2012). Haunted by the Handmaid's tale. In *The Guardian*. January 20, 2012. Dostupné na: <http://www.guardian.co.uk/books/2012/jan/20/handmaids-tale-margaret-atwood>, dne 19. 2. 2013.

¹¹⁰ Situaci komplikuje fakt, že označení Synové Jákobovi se používá pro židovské etnikum, které bylo přesídleno, či muselo konvertovat. Viz dále [Atwood 2008: 214].

opravdovými vojáky, ve společnosti plní funkci výpomoci (převážně manželkám velitelů), kontrolují a hlídají obyvatele (zátarasy apod.). Jedná se většinou o hloupé lidi, postižené, starší či naopak o nezkušené mladíky. Jsou uniformováni v zelené barvě [Atwood 2008: 29]. Druhou skupinu tvoří Andělé – vojáci Gileádu. Andělé většinou bojují na frontě, jedná se o mladé muže. Po návratu z fronty se mohou oženit s dcerou velitele, na rozdíl od strážců mají větší možnosti v kariérním postupu. Nejvyšším postem v oblasti bezpečnostních složek je pozice velitele, ti jsou oděni do černé barvy, mají možnost používat automobily a dopřávají si na rozdíl od dalších složek bezpečnosti luxus. Všichni velitelé si nejsou rovni, funguje zde hierarchická struktura vlády [Atwood 2008: 30, 225]. Mimo strukturu strážci – andělé – velitelé se nachází tajná služba Oči (nebo Oči Hospodinovy). Ta má ve znaku okřídlené oko, jedná se o přirozenou autoritu ve společnosti, agenti očí jsou přítomni skoro všude. Spadají pravděpodobně pod nejvyšší struktury velitelů (někteří velitelé tedy o aktivitě očí nemusejí vědět). Jejich funkcí je i vykonávání prohlídek a tlumočení pro turisty [Atwood 2008: 31, 37]. Bezpečnostní složky doplňuje instituce kolonií. To jsou pracovní tábory, kam se posílají nežádoucí osoby. Většinou se zde zabývají odklizením mrtvých těl ve spalovnách (mrtvoly po bitvě, z ghatt). V jiných koloniích se pracuje s toxickým materiálem, jiné kolonie jsou naopak mírnější podoby – práce na plantážích apod. Většinu pracovníků tvoří ženy (bývalé služebnice, staré ženy, nenapravitelné případy). Muži jsou většinou hned popraveni, ale minimální množství jich pracuje v koloniích (většinou tzv. „zrádci pohlaví“ – homosexuálové [Atwood 2008: 267]).

Další třídy tvoří manželky velitelů (modrá barva oblečení), jejich dcery či synové (bílá barva), vdovy po velitelích (černá barva), tety (hnědá barva), marty (bledě zelená barva), služebnice (červená barva). Nižší sociální vrstvy pak tvoří *ekonomanželky* (ženy chudších mužů, červeno – modro – zelený oděv). Nejnižší se ve společnosti vyskytují vězni v koloniích, pro které je typická šedá barva [Atwood 2008: 30, 32, 267]. Všechny sociální třídy jsou viditelně odlišeny jedna od druhé. Domácnost velitele většinou tvoří jeho manželka, marty, případně děti. Pokud je manželka neplodná, velitelovi je přidělena služebnice. Tzn., že se služebnice nevyskytují ve všech domácnostech [Atwood 2008: 56].

Kromě bělošské majority je v knize zmínka o dvou etnikách. Prvním z nich jsou již zmínění židé (Synové Jákobovi). Druhé etnikum tvoří černoši (Děti Chámovy). Ti byli, stejně jako židé, přemístěni. Cílem jejich přemístění je nehostinné prostředí Národní domoviny 1 v bývalé Severní Dakotě [Atwood 2008: 94].

Ve společnosti funguje rozsáhlá kontrola soukromí. Probíhá většinou pomocí donášení (do toho se zapojují všechny třídy společnosti). Důležitou roli zde hrají skryté mikrofony, které usnadňují práci Očím [Atwood 2008: 181].

Kontrola sexuality je zavedena kvůli klesající křivce porodnosti. K zvrácení této situace má přispět fungování služebnic v rodinách, které nemohou počít dítě. Služebnice slouží pouze jako nástroj pro početí dítěte. Jsou umísťovány na omezený čas do různých rodin. Pokud se jim nepovede otěhotnět v určitém čase, jsou přemístěny do jiné domácnosti. Pokud ale nesplní po několikáté svůj úkol, čekají je pracovní kolonie. Služebnice však slouží pouze rodinám, kde je velitel. Domácnosti z nižší sociální třídy nemají na služebnice nárok [Atwood 2008: 23, 56, 324-325]. Druhým prvkem kontroly sexuality je potírání homosexuálů (označených jako „zrádci pohlaví“). Ti jsou popraveni či převezeni do pracovních kolonií [Atwood 2008: 267].

Gileád bojuje permanentní válku. Tím společnost zůstává ve strachu, vláda má tak volnější ruce v kontrole společnosti. Soupeřem Gileádu jsou Libertánci, není blíže specifikováno, co se pod tímto pojmem myslí. Hranice Gileádu se tak neustále mění, vlastní centrum Gileádu ale zůstává válkou nedotčeno [Atwood 2008: 32, 34].

V Gileádu funguje forma řízené ekonomiky. Ta má svůj základ v neexistenci fyzicky existujících peněz. Jídlo je na přiděl pomocí lístků. Dále je zde černý trh, protože ten: „... bude existovat vždycky, vždycky se dá něco vyměňovat“ [Atwood 2008: 22].

Celou společností pak prostupuje totalitární jazyk. Ten má svůj základ v biblických výjevech. Většinou se jedná o naučené fráze, které vyměnily starší formy pozdravů, jako byl například „Dobrý den“. V Gileádu se služebnice oslovují frází „Požehnaný buď plod“ na nějž se odpovídá: „Nechť ho Pán otevře“ [Atwood 2008: 28]. Jazyk minulé společnosti nahradily fráze, které se automaticky opakují¹¹¹.

S tím je spojeno i systematické odstraňování minulé kultury. Nejenom jazykové fráze byly nahrazeny. Celé chápání společnosti, která byla vědecky orientovaná a sexuálně otevřená nahradila společnost nábožensky dogmatická, kde se tradiční rodinné vazby rozpadají.

Posledním neméně důležitým znakem je propracovaná propaganda systému. Základ propagandy tvoří vysílání televize, které ukazuje pouze válečná vítězství a

---

¹¹¹ Jedná se například o spojení oslavující Boha („Pán nám seslal pěkné počasí“), obecné archaické fráze („Budiž nám to ponaučením“, „Budiž chvála“) či výraz „Pod Jeho okem“ jako pozdrav při loučení [Atwood 2008: 54, 302, 303].

úspěchy Gileádu. Problémy společnosti nejsou zohledněny [Atwood 2008: 93]. Důležité postavení ve výchově služebnic má Červené středisko, kde se služebnice učí jejich nové roli ve společnosti a je jim vštěpována poslušnost k systému. Hlavní roli propagandy hrají náboženská témata. Ve společnosti například funguje obchod Duchovní svitky, který slouží jako tiskárna modliteb. Objednaná modlitba je projevem zbožnosti a loajálnosti vůči režimu. Manželky velitelů tyto automatické tiskárny hojně využívají, pomáhá to manželům v jejich kariérním postupu [Atwood 2008: 179-180]. Samotným prvkem náboženské propagandy jsou rituály. Dva rituály jsou nejdůležitější pro služebnice – Obřad, kde se provádí sexuální akt, a Rituál zrození – porod dítěte [Atwood 2008: 103-104, 134-136]. Dalšími podstatnými rituály ve společnosti jsou Modlitební sezení pro ženy (zde se konají svatby andělů a potomků velitelů) a Modlitební sezení pro muže (koná se zde oslava vojenských vítězství). Podobný průběh mají i Ženské likvidace – to je poprava nepřizpůsobivých žen (z jakékoliv třídy), které se jakýmkoliv způsobem provinily proti společnosti. Součástí Ženských likvidací je i kolektivní poprava, kde služebnice ubíjí muže, který se provinil znásilněním ženy (vyjadřuje to oddanost k režimu, která je ovšem vynucená). Na mužských likvidacích jsou popraveni naopak muži. Většinou se jedná o doktory a vědce (je to označeno za něco bezbožného, hlavně v případech, kdy doktoři prováděli potraty), dále se tímto způsobem režim vypořádává se zástupci z náboženských sekt a se „zradou pohlaví“ – odsouzenými homosexuály. Všichni odsouzení jsou pro výstrahu vyvěšeni na zdi fotbalového stadionu [Atwood 2008: 41-42, 53, 229-239, 291-295]. V Červeném středisku pro služebnice má důležité postavení rituál Svědectví. Ten vrcholí skupinovým obviňováním služebnice, která se zpovídá ze svých hříchů s muži během minulého režimu (viz část Rozbor díla).

Následující tabulka shrnuje prvky totalitární společnosti republiky Gileád:

ATWOOD PŘÍBĚH SLUŽEBNICE	VZNIK STÁTU	Státní převrat, válka	
	IDEOLOGIE	Defektní forma křesťanství (základ ve Starém zákoně)	
	VŮDCE STÁTU	Kolektivní hlava státu, hierarchická struktura velitelů	
	OPOZICE	Nelegální organizace	May Day
			Úniková cesta pro ženy
		Nelegální sekty	Katolíci
			Kvakeři
			Baptisti
	Synové Jákobovi (Židé)		
	KONTROLA SPOLEČNOSTI	Bezpečnostní složka	Strážci
			Andělé (armáda)
			Velitelé
			Oči Hospodinovy (tajná služba)
			Kolonie
		Třídní dělení	Manželky velitelů
			Dcery/Synové velitelů
			Tety
			Marty
			Služebnice
			Vdovy
<i>Ekonomanželky</i>			
Vězni			
Kontrola soukromí		Mikrofony, donášení	
Sexualita		Úpadek porodnosti, Služebnice	
		Potírání homosexuality	
Rasové zákony		Synové Jákobovi (Židé)	
		Děti Chámovy (Černoši)	
Permanentní válka		x Libertánům	
Řízená ekonomika	Přídělový systém - lístky		
	Černý trh		
Totalitární jazyk	Náboženský podtext		
Odstranění staré kultury	Vědecká, sexuálně otevřená společnost, změna klasického chápání rodiny		
Propaganda	TV, Červené středisko, Duchovní svitky		
	Rituály		

Vypracováno dle: Atwood [2008].

3.4.3 Odras díla v reálné politice a dopad díla na reálnou politiku

V Příběhu služebnice můžeme nalézt množství odkazů na minulé (převážně netotalitární) společnosti. Hlavní inspirací pro totalitární zřízení jsou biblické odkazy, které jsou ale dezinterpretovány pro potřeby totalitarismu. Samotný název Příběh služebnice odkazuje explicitně [Atwood 2008: 321] na Canterburské povídky Goeffreyho Chaucera.¹¹²

Biblická jména hrají v knize výraznou úlohu. Většinou přesněji popisují charakteristiku dané instituce. Například název totalitárního zřízení – republika Gileád odkazuje na oblast v Palestině, pohoří Gileád¹¹³, které se rozpíná mezi řekou Jarmuk a moabskou vysočinou [Novotný 1956: 182]. Tato oblast byla proslulá lékařskými balzámy (pryskyřicemi)¹¹⁴. Republika Gileád má tedy symbolizovat místo, které zvrátí nepříznivou křivku porodnosti a „uzdraví“ všechny nemocné svým balzámem. Na Gileád jako místo uzdravení odkazuje i pasáž z výcvikového střediska služebnic, kde jsou služebnice po modlitbě o nehodných nádobách nuceni zpívat píseň „V Gileádu je balzám“ [Atwood 2008: 234].

Myšlenka služebnic, které ve společnosti fungují jako nástroje pro plození potomků vyšší třídy, vychází z knihy Genesis:

„Když Ráchel viděla, že Jákobovi neprodila děti, záviděla své sestře a řekla Jákobovi: Dej mi děti, nebo zemřu! Jákob vzplál proti Ráchel hněvem a řekl: Což jsem na místě Boha, který ti odepřel plod lůna? Odpověděla: Zde je má služebnice Bilha. Vejdi k ní, aby porodila na má kolena, a tak i já budu mít od ní dítě. Dala mu tedy svou služku Bilhu za ženu a Jákob k ní vešel.“

Genesis 30: 1-4.¹¹⁵

Obdobnou citací začíná i kniha Příběh služebnice, zde je uveden Český studijní překlad bible. Ten se drží označení Bilhy, jako služebnice.¹¹⁶ Na tuto část knihy Genesis

---

¹¹² Canterburské povídky zahrnují množství příběhů, které si jednotlivé postavy vyprávějí během pouti do Canterbury. Povídky tak nesou jméno svého vypravěče (Povídka rytířova, Povídka šafářova apod.). Podle českého překladu názvů jednotlivých kapitol i celé knihy (Canterbury Tales) by pak přesnějším překladem titulu Příběh služebnice (Handmaid's Tale) byl název Povídka služebnice [Chaucer 1953].

¹¹³ Překlad Bible kralické používá označení Galád [Novotný 1956: 182].

¹¹⁴ Viz Jeremiáš 8: 22 („Copak už není balzám v Gileádu? Což tam lékaře nemají? Tak proč se rána mého lidu nemůže zacelit?“) nebo Jeremiáš 46: 11 („Vyprav se do Gileádu pro balzám, panno, dcero egyptská! Nadarmo si léky hromadíš – žádný tě nemůže uzdravit.“).

¹¹⁵ Genesis 30: 1-4. Český studijní překlad. Dostupné na: <http://www.obohu.cz/bible/index.php?styl=CSP&kap=30&k=Gn>, dne 20. 2. 2013.

také odkazuje pojmenování střediska, které slouží k výchově služebnic. To se nazývá Středisko Ráchel a Ley – tedy dvou sester, které se ucházely o lásku Jákoba. Ráchel nemohla dát Jákobovi potomky, proto mu světila svoji služebnici Bilhu. Později ani Lea nemohla otěhotnět, dala Jákobovi svoji služebnici Zilpu (Genesis 29: 31-35; Genesis 30: 1-24). Z Genesis 30: 17 pak vychází celá filozofie využívání služebnic. Bůh se nakonec nad Leou slitoval a dopřál jí vlastního potomka za to, že Jákobovi nabídla svoji služebnici. I další instituce se drží biblického označení – například klub U Jezábely (viz 1. a 2. Kniha královská), či funkce marty (Lukáš 10: 38-42).

Specificky jsou také pojmenovány dvě minority – židé (Synové Jakobovi) a černoši (Děti Chámovy). Označení židů jako Synů Jákobových vychází ze skutečnosti, že Jákob spolu se svými manželkami Leou a Ráchel (a také služebnicemi Bilhou a Zilpou) zplodil dvanáct synů, ze kterých vzešlo dvanáct kmenů Izraele. Toto je také patrně základem pro neobjasnění vládnoucí třídy, kdy si strůjci Gileádu říkali Synové Jákobovi. Mohlo, ale i nemuselo se jednat o židy - název pouze odkazoval k jejich sounáležitosti ke starozákonní mytologii (jako etničtí židé by museli konvertovat či migrovat). Etnikum pojmenované jako Děti Chámovy svým názvem odkazuje na pasáž z knihy Genesis – Noe se opije a leží obnažen ve svém stanu. Takto ho najde jeho syn Chám, ten to řekne svým dvěma bratrům, kteří Noa zakryjí. Probudivší Noe se rozzlobí na svého nejmladšího syna Cháma, který jej viděl opilého a odhaleného a potrestá Cháma tak, že jeho syna Kenaana nechá sloužit jako otroka pro své bratry (Genesis 9: 20-27). Odkaz na černošské etnikum vychází z etymologického rozboru jména Chám, což znamená v hebrejštině horký nebo černý¹¹⁷. Bible ale explicitně nikde nemluví o Chámovi a jeho potomcích jako o lidech s jinou barvou kůže. Margaret Atwood se pravděpodobně pouze inspirovala biblickou narážkou na otroctví a následnou debatou o Chámovi jako praotci všech černošů. Příběh služebnice zde není explicitní, nemůžeme tedy s jistotou říci, jestli se pod pojmem Děti Chámovy skrývá odkaz na afroamerickou populaci. Že se jedná o černošské etnikum, nejvíce podporuje kontext, do kterého

---

¹¹⁶ Český ekumenický překlad bible uvádí místo slova „služebnice“ výraz „otrokyně“. Bible kralická uvádí výraz „děvka“. (Genesis 30: 3. Bible kralická. Dostupné na: <http://www.etf.cuni.cz/~rovnanim/bible/k/Gn30.php>, dne 20. 2. 2013. Genesis 30: 3. Český ekumenický překlad. Dostupné na: http://www.biblenet.cz/app/b?book=Gen&no=30&_sourcePage=_pTWeAft5QorRHmSlxpiHw%3D%3D&_fp=ifCEqvlMOt-SGJ1oyD5g7Q%3D%3D, dne 20. 2. 2013.)

¹¹⁷ Etymologický rozbor jména Chám je ale podle Goldenberga [2003: 149-152] značně problematický. Podle něj jméno Chám neodkazuje na slova horký nebo černý. Jeho původ je nejasný. Situaci komplikují i některé rané úvahy nad touto pasáží z bible. Ty uváděly, že tři synové Noa po potopě zalidnili svět – a každý z těchto synů měl reprezentovat jinou rasu (resp. barvu kůže). To pravděpodobně není pravda.

Atwood Děti Chámovy postavila – probíhá jejich přesídlení do oblasti Národní Domovina 1 [Atwood 2008: 94]. To odkazuje na vládu apartheidu v JAR a politiku *bantustanů* (specificky je zde použito slovo domovina, anglicky *homeland*, což je synonymní pojem k výrazu *bantustan*).

Zajímavou dezinformaci pak tvoří heslo, které služebnice musely ve Středisku Ráchel a Ley odříkat po jídle: „Od každé podle jejích schopností, každému podle jeho potřeb“ [Atwood 2008: 128]. Tato citace má vyjadřovat vztah služebnice a velitele. Tety služebnicím tvrdily, že jde o citaci z bible (Skutky apoštolů). Jde ale o parafrázi na Marxovu pasáž z Kritiky gothajského programu: „Každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb“¹¹⁸, kde popisuje komunistickou společnost. V bibli jsou některé pasáže vyjadřující podobný solidární vztah¹¹⁹. Původní vztah z Příběhu služebnice ale vyjadřuje podřazenost služebnice vůči zájmům velitele. S původním výrazem, který Marx zpopularizoval, a biblickými odkazy, jež odkazují na solidárnost ve společnosti, nemá významově mnoho společného. Zde jde spíše o autorčin záměr odkázat na komunistické totalitární režimy, které se schovávaly za Marxovo heslo.

Příběh služebnice také odkazuje na množství společensko-kulturních prvků moderní doby. Množství narážek v knize směřuje k druhé světové válce. Například všechny služebnice jsou nedobrovolně tetované. Tetování tvoří čtyři cifry a oko [Atwood 2008: 75]. Podobnost s nacistickým koncentračním táborem Osvětim je zde patrná, i když v Osvětimi byla metodika očíslování komplikovanější¹²⁰. Druhou narážkou na využívání koncentračních táborů je pasáž z knihy, kde služebnice vzpomíná na dokument, který sledovala jako malá – byl o koncentračním táboře, kde jeho velitel se svoji milenkou bydleli nedaleko tábora s pecemi [Atwood 2008: 157]. Pasáž v knize je založena na vztahu velitele koncentračního tábora a jeho milenky, která je do něj platonicky zamilovaná a odmítá, že by byl její přítel monstrum. Pravděpodobně se jednalo o Amona Götha (velitele koncentračního tábora Płaszów) a jeho milenkou Ruth Irene Kalder. Dokument, který je zde prezentován, je film Schindler

---

¹¹⁸ MARX, K. (1875). Kritika gothajského programu. Dostupné na:

<http://www.marxists.org/archive/marx/works/1875/gotha/ch01.htm>, dne 20. 2. 2013.

¹¹⁹ „Učedníci tedy rozhodli, že každý podle své možnosti pošle pomoc bratrům v Judsku.“ (Skutky 11: 29); „Jednomu dal pět hřiven, dalšímu dvě a dalšímu jednu, každému podle jeho schopností, a odešel na cestu.“ (Matouš 25: 15).

¹²⁰ Rosenthal, G.: The Evolution of Tattooing in the Auschwitz Concentration Camp Complex. Dostupné na: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/tattoos1.html>, dne 21. 2. 2013.

(1983) režiséra Jona Blaira¹²¹. Tuto domněnku podporuje úryvek z knihy, kde se o neznámé milence velitele koncentračního tábora píše: „Několik dní po natočení tohoto rozhovoru spáchala sebevraždu“ [Atwood 2008: 158]. R. I. Kalder opravdu pár dní po rozhovoru spáchala sebevraždu.¹²² I další narážka na druhou světovou válku v Příběhu služebnice vychází z filmového dokumentu. Služebnice vzpomíná na dokument, kde byly ženám na náměstí veřejně oholeny vlasy. Patrně se jednalo o poválečnou Evropu (mohlo se jednat o různou zemi - Francie, Belgie, Nizozemí aj.), kde takto byly trestány ženy, které kolaborovaly s nacistickým režimem. Trest, který spočívá v oholení hlavy, můžeme nalézt již u germánských kmenů, které tak trestali ženy za cizoložství. Tuto skutečnost již popsal Tacitus. Na počátku moderní Francie označovali holením vlasů prostitutky. Holení hlav ženám, jako trest se používalo i během první světové války, třetí říše či během španělské občanské války [Koreman 1999: 109-111].

Atwood používá i další odkazy z poválečného období – jako je například rozdělení sféry vlivu [Atwood 2008: 327], rozvoj feministického hnutí v USA [Atwood 2008: 48, 130], rozvoj pornografie [Atwood 2008: 130], problematiku antikoncepce [Atwood 2008: 325] či problematiku znečištění životního prostředí [Atwood 2008: 122].

Sama Margaret Atwood uvádí jako inspiraci pro svoje dílo tři zdroje. Je to její záliba v dystopické literatuře (explicitně jmenuje díla G. Orwella, A. Huxleyho, R. Bradburyho), studium Ameriky 17. a 18. století (puritánskou Novou Anglii a její postoje k ženám) a v neposlední řadě zájem o analýzu fungování totalitárních režimů¹²³.

Roku 1990 byl Příběh služebnice zfilmován německým režisérem V. Schlöndorffem.¹²⁴

Příběh služebnice se také dočkal kontroverze, která stále trvá. American Library Association tento román zařadila mezi 100 nejvíce napadaných knih mezi lety 1990 až

---

¹²¹ IMDB. Schindler: The Documentary. Dostupné na: <http://www.imdb.com/title/tt0180981/>, dne 21. 2. 2013.

¹²² GRITTEN, D. (1994). The 'Schindler' Everyone Forgot About--Until Now: A decade ago, Jon Blair's documentary won a British Academy Award. In *L.A. Times*. February 27, 1994. Dostupné na: http://articles.latimes.com/1994-02-27/entertainment/ca-27649_1_jon-blair, dne 21. 2. 2013.

¹²³ ATWOOD, M. (2013). My hero: George Orwell by Margaret Atwood. In *The Guardian*. January 18, 2013. Dostupné na: <http://www.guardian.co.uk/books/2013/jan/18/my-hero-george-orwell-atwood>, dne 22. 2. 2013.

ATWOOD, M. (2012). Haunted by the Handmaid's tale. In *The Guardian*. January 20, 2012. Dostupné na: <http://www.guardian.co.uk/books/2012/jan/20/handmaids-tale-margaret-atwood>, dne 19. 2. 2013.

¹²⁴ IMDB. The Handmaid's Tale. Dostupné na: http://www.imdb.com/title/tt0099731/?ref =sr_1, dne 22. 2. 2013.

1999.¹²⁵ Příběh služebnice často čelí protestům ze strany rodičů, kteří si nepřejí, aby na amerických středních školách jejich děti tuto knihu četly. Protesty proti knize neutichají, v roce 2009 byla zaznamenána stížnost na zařazení této knihy do výuky, ze strany rodiče.¹²⁶ V roce 2012 se na záměr zařadit tuto knihu do výuky snesla kritika v Severní Karolíně.¹²⁷

Margaret Atwood se ve své knize dotýká řady témat, která byla ve své době aktuální. Jak dokládají protesty v USA proti knize, témata na která Atwood cílí, jsou stále choulostivá a převážně v konzervativní společnosti mohou způsobovat kontroverzi.

---

¹²⁵ American Library Association. 100 most frequently challenged books: 1990-1999. Dostupné na: http://www.ala.org/advocacy/banned/frequentlychallenged/challengedbydecade/1990_1999, dne 22. 2. 2013.

¹²⁶ RUSHOWY, K. (2009). Atwood novel too brutal, sexist for school: Parent. In *The Star*. January 16, 2009. Dostupné na: http://www.thestar.com/life/parent/2009/01/16/atwood_novel_too_brutal_sexist_for_school_parent.html, 22. 2. 2013.

¹²⁷ ABUBEY, F. (2012). Parents Protest 'The Handmaid's Tale' Because It 'Denigrates christianity'. In *WFMY News 2*. October 25, 2012. Dostupné na: <http://www.digtriad.com/news/local/article/251389/57/Hundreds-Sign-Petition-Against-Book-In-GCS>, dne 22. 2. 2013.

3.5 Totalitarismus v grafické novele: Alan Moore, David Lloyd – V jako vendeta (1981-1988)

V jako vendeta, grafický román složený ze tří knih, byl napsán mezi lety 1981-1988. Na jeho tvorbě se podílela dvojice autorů – Alan Moore (scénář) a David Lloyd (kresba). Nicméně Moore [2005: 275-276] označuje toto dílo za společné a některé důležité scénáristické nápady připisuje Davidu Lloydovi. V jako vendeta vycházela nejprve v 80. letech na pokračování v britském časopisu Warriror. Posléze se dočkala kompletní vázané podoby a různých jazykových mutací. Komiks se zásadně liší od ostatních svoji grafickou podobou. Nepoužívá vyjadřování zvukových efektů a stejně tak se v něm nenachází bubliny s myšleným textem. I přesto (a možná právě proto) si kniha udržuje vysokou literární úroveň.

Děj knihy je zasazen do Velké Británie 80. a 90. let 20. století. Autoři předpokládali, že v parlamentních volbách v roce 1983 utrpí konzervativní strana velkou porážku, nová vláda – vláda Labouristů – splní sliby o demilitarizaci Velké Británie (odstranění amerických raket z britských ostrovů). Následná jaderná válka mezi velmocemi by se Velké Británii vyhnula, jaderná zima, tedy klimatické změny v důsledku výbuchu jaderných zbraní, však nikoliv. Velká Británie by propadla do nepokoju. Z nich by pak vzešla nová fašistická vláda se silným vůdcem, která by dokázala obnovit pořádek v zemi. Ovšem za cenu výrazného omezení lidské svobody.

3.5.1 Rozbor díla

Děj knihy V jako vendeta [Moore, Lloyd 2005] se odehrává v Londýně roku 1997. Od roku 1992 ve Velké Británii vládne fašistická strana, která si říká Nordický oheň. Hlavní postavou knihy je maskovaný hrdina¹²⁸, který si říká V. Ten bojuje proti totalitární společnosti guerillovou válkou (již na začátku knihy vyhazuje po vzoru Guye Fawkse do povětří budovu parlamentu). Na počátku také zachraňuje dívku jménem Eva Hammond před agenty Prstu (tajná policie). Eva se stává hostem V v jeho Stínové galerii. To je místo, kde V bydlí a kde přechovává veškeré umění, které se nový režim rozhodl zničit. Dalšími důležitými postavami je velitel politické strany Nordický oheň – Adam Susan, a velitel Nosu (detektivní oddělení) – Eric Finch. Ve společnosti mají důležitou roli kromě institucí Nosu (detektivní oddělení) a Prstu (tajná policie, velitel Mandel), instituce Oka (kamerový systém, velitel Heyer), Uší (odposlechy telefonních

---

¹²⁸ Využívající masku s podobiznou Guye Fawkse.

linek, velitel Etheridge) a Úst (spravují rádio s názvem Hlas osudu, které se stará o propagandu, velitel Dascomb).

Eric Finch tedy vede vyšetřování případu, při kterém byli zabití agenti Prstu a byla vyhozena budova parlamentu. V ale mezitím cílí na další osoby, které jsou napojeny na vrcholné pozice fašistického režimu. Nejprve unese Lewise Prothera (v rádiu mluví Hlas osudu). Lewis Prothero nejdříve pracoval v larkhillském přesídlovacím táboře (koncentrační tábor), kde byl V vězněm. Prothero se následkem únosu zblázní, což znamená obrovskou ránu pro propagandu režimu. Druhým cílem je biskup Lilliman. S Evinou pomocí jej V zabije.

Vyšetřovatelům dochází, že všechny útoky jsou propojené, za vším stojí pravděpodobně vendeta neznámého člověka, který byl vězněn v koncentračním táboře Larkhill. Nachází posledního přeživšího z personálu koncentračního tábora – doktorku Deliu Surridge, kterou ovšem V najde dříve. Z jejího deníku vyplývá, že V byl vězněm v cele číslo pět (V) a jako jediný vykazoval rezistenci vůči pokusům s hormony, které prováděli na věznicích. Nakonec se mu však podařilo utéct.

V se následně přihlašuje k anarchistické ideologii¹²⁹ a vykazuje Evu ze svého domu (Eva se nechce podílet na vraždách). Sám V provádí útok na televizní stanici, kde nechává přehrát svoji pásku se vzkazem společnosti. Eva je později zajata Prstem a vyslýchána. Při výslechu a mučení ale vše zapírá, neudá V, i když je jí vyhrožováno smrtí. Následně je nečekaně propuštěna a zjišťuje, že se celou dobu nacházela ve Stínové galerii a ten, kdo ji mučil, byl V. Celá tato epizoda měla být testem a zároveň to Evě mělo otevřít oči. V tento test popisuje: „Nevsadil jsem tě do vězení... Jenom jsem ti ukázal mříže... Jsi ve vězení, Evi. Ve vězení ses narodila. Strávila jsi tam dlouhou dobu a už ani nevěříš, že venku je svět“ [Moore, Lloyd 2005: 170]. Celá tato procedura byla zároveň přípravou na nástupnictví Evy, jako nového V. Původní V následně provádí atentáty na ústředí Oka, Ucha Úst. Většina vedoucích oddělení je mrtvá, následuje tak vnitrostranický boj o moc. V toto všechno plánoval, v dalším z jeho plánů figuruje Vůdce, kterého zastřelí vdova po velitelovi Prstu, o kterou se režim nedokázal postarat. V následně připravuje Evu na to, že po něm převezme Stínovou galerii. Ukazuje ji i počítač Osud jímž dokázal infiltrovat celou vládu.

---

¹²⁹ To je v knize vyobrazeno jako dialog V se sochou Spravedlnosti. Spravedlnost je nyní v rukou vůdce, spravedlnost bez svobody nic neznamená. Vyznává se soše, že si našel novou milenkou, anarchii (to je spojení svobody a zároveň spravedlnosti). Scéna končí, když vyhazuje budovu soudu i se sochou Spravedlnosti do povětří [Moore, Lloyd 2005:39-41].

Vyšetřovatel Nosu Eric Finch nakonec zjistí, že V využívá ke svému útěku uzavřené stanice metra. Zde ho také vystopuje a postřelí. Plán, který V připravil, je tak naplněn. Když umírá, promlouvá k Evě. Anarchie má dvě tváře. Po starém V (Bořitel) má přijít nový V (Stavitel), který obnoví společnost. Novým stavitelem je Eva. Posledním přáním V je, aby mu Eva vystrojila vikingský pohřeb. Ten má symbolizovat metro, které je naložené výbušninou. Eva tedy posílá V metrem, které vybuchuje pod Downing Street – posledním symbolem staré vlády. Následně Eva, již jako nový V, promlouvá k lidem: „Od zrodu lidstva přebírá hrstka utlačovatelů odpovědnost za naše životy, místo abychom ji přebírali mi sami. Tím nám vzali naši moc. My jsme se jí svou nečinností vzdali. Věděli jsme, kam jejich cesta vede. K lágrům a válkám a na jatka. V anarchii je i jiná cesta. S anarchií ze sutin povstává nový život s obnovenou nadějí. Říkají, že anarchie je mrtvá, ale jak vidíte... zprávy o mé smrti byly přehnané“ [Moore, Lloyd 2005: 258]. Kniha končí optimisticky, když Eva glosuje: „Jak cílevědomá byla tvá vendeta, jak prospěšná. Téměř jako chirurgický zákrok... Tvoji nepřátelé si mysleli, že toužíš jen po pomstě na nich, ale tys mířil dál... Proklál jsi i jejich ideologii. Lidé stojí mezi troskami společnosti, troskami žaláře, který je měl všechny přežít. Dveře se otevřely. Mohou odejít, mohou ale i upadnout do sporů a tudíž do nových otroctví. Volba patří jim, jak to vždy musí být. Nepovedu je, ale pomůžu jim budovat. Nepomohla bych jim zabíjet, ale pomůžu jim tvořit. Věk zabijáků skončil. V našem lepším světě pro ně není místo“ [Moore, Lloyd 2005: 260].

3.5.2 Hlavní rysy totalitárního světa v díle

Totalitární stát se v díle V jako vendeta [Moore, Lloyd 2005] nachází na území Velké Británie. Jeho **vznik** můžeme datovat do roku 1992, kdy se moci ujímá fašistická skupina **Nordický oheň** s podporou velkých firem, které přežily chaos v zemi. Chaos v zemi byl způsoben jadernou válkou, která proběhla mezi mocnostmi (USA, Sovětský svaz). V Anglii došlo v důsledku jaderné války ke klimatickým změnám a masivním záplavám. Vláda nedokázala zareagovat a celá země se až do příchodu fašistických skupin, které nastolily pořádek, zmítala v chaosu. V čele Nordického ohně stojí **silný vůdce** – Adam Susan¹³⁰. V Anglii formálně existuje monarchie (je zde zmínka o

¹³⁰ Jak sám Susan v díle hodnotí situaci: „Vyvedl jsem milovanou zemi z divočiny dvacátého století. Věřím v přežití. Věřím v osud nordické rasy. Věřím ve fašismus. Ovšem, jsem fašista. Co má být? Fašismus je jen slovo. Slovo, jehož význam se ztratil ve žvanění slabochů a zrádců. Fašismus vymysleli Římané. Jeho symbolem byl svazek prutů. Jeden prut je lehké zlomit. Svazek však vydrží. Fašismus... síla v jednotě. Věřím v sílu. Věřím v jednotu. A pokud tato síla, tato jednota v cílech vyžaduje uniformitu myšlenek,

šestnáctileté královně Zaře), veškerou moc má ale v rukou vůdce a jeho strana. Není zde ovšem objasněno, zdali vláda Adama Susana znamená formu regentství. S největší pravděpodobností tomu tak není, vůdce je neomezen funkčním obdobím v závislosti na stáří královny. Vůdčí **ideologií**, kterou zastává jak vůdce Nordického ohně, tak celá strana, je forma fašismu.

Jedinou funkční **opozici** tvoří postava V. Jeho forma opozice je opozicí násilnou. Veškerými prostředky bojuje proti současné moci.

Rozvinutým prvkem ze strany státní moci je **kontrola společnosti**. Důležitou roli hrají ve společnosti bezpečnostní složky. Prst je forma tajné policie, doplňuje ji Nos – tým vyšetřovatelů, kteří řeší závažné zločiny. O rozsáhlou kontrolu soukromí se starají dvě další státní instituce. Jsou jimi Oko (kontrola společnosti pomocí kamerových systémů) a Uši (odposlechy telefonních linek). Ve společnosti je také omezena sexuální svoboda – především homosexuální páry jsou zavírány a většinou končí ve vězení či v přesídlovacích táborech (forma koncentračních táborů). Ty plní důležitou funkci i v případech naplňování fungujících rasových zákonů. Menšiny (explicitně židé, černoši, Pákistánci) jsou na počátku režimu zavíráni a hromadně odvázeni do koncentračních táborů¹³¹. To se týká pravděpodobně všech kromě bílé rasy (režim se definuje pod slovy „Jedna rasa“). Režim se také postarala o důkladné odstranění veškeré staré kultury (která byla většinou provázána s menšinami). V udržuje díla, která systém nedokázal zničit, ve své Stínové galerii. Nachází se zde i jistá forma přidělového systému na maso. Tento systém ale nefunguje permanentně, pouze pokud je nedostatek masa. Ve společnosti se vyskytující totalitární jazyk není příliš propracovaný. Vládnoucí skupina používá pozdrav: „Anglie vládne“. Totalitární jazyk prostupuje i do náboženských kázání, které přejímají fašistické prvky (viz dále). Propaganda režimu je institucionálně zakotvena Ústy, tedy organizací, která se stará o radiové vysílání. Důležitou osobou v Ústech je Hlas Osudu, neboli moderátor, který mu propůjčil svůj hlas¹³². Kromě rozhlasového vysílání funguje v Anglii též televizní vysílání (televize s názvem NTV – pravděpodobně zkratka Norsefire TV). Zde se v pár kapitolách objevuje televizní seriál

---

slov a skutků, budiž tak. Nechci slyšet řeči o volnosti, nechci slyšet řeči o svobodě jednotlivce. To je samý přepych a já na přepych nevěřím. Válka udělala s přepychem krátký proces. Válka udělala krátký proces se svobodou“ [Moore, Lloyd 2005: 37].

¹³¹ Když V pouští Evě nahrávku Martha and The Vandelass a vyptává se ji, jestli zná nahrávací společnost Motown. Její neznalost glosuje slovy: „Některé kultury vyhladili důkladněji než jiné“ [Moore, Lloyd 2005: 19]. Dále na koncentrační tábory odkazuje zpívaná pasáž (Ten krutý kabaret): „Každý každého tu šidí. Ale nejsou tady negři, ani teplouši a židi. Jo, je to sráčů karneval“ [Moore, Lloyd 2005: 92-93].

¹³² Když se kvůli zásahu V moderátor Hlasu Osudu zblázní, představuje to propagandu režimu obrovský zásah.

s árijským hrdinou Stormem Saxonem, který představuje ideálního zástupce státní ideologie¹³³. Poslední prvek v propagandě tvoří provázání státní ideologie a náboženství. Náboženství se dostává pod vliv státu. Kostelní mše se tak stávají více politickou propagandou než bohoslužbou¹³⁴

Všechny prvky totalitární společnosti jsou přehledně shrnuty v následující tabulce:

MOORE LLOYD V JAKO VENDETA	VZNIK STÁTU	Jaderná válka, následný chaos v zemi	
	IDEOLOGIE	Fašismus	
	VŮDCE STÁTU	Adam Susan	
	POLITICKÁ STRANA	Nordický oheň	
	OPOZICE	Omezena na jedince (V), násilná opozice	
	KONTROLA SPOLEČNOSTI	Bezpečnostní složka	Prst
			Nos
		Kontrola soukromí	Oko
			Uši
		Sexualita	Homosexualita mimo zákon (koncentrační tábory)
		Rasové zákony	Koncentrační tábory (černoši, židé, Pákistánci)
		Řízená ekonomika	Přídělové lístky
		Totalitární jazyk	Omezený - "Anglie vládne"
Odstranění staré kultury		Likvidace kulturních děl (uchovávání děl ve Stínové galerii)	
Propaganda	Ústa (Hlas Osudu)		
	Televizní vysílání (NTV, seriál Storm Saxon)		
	Klerofašistické prvky		

Vypracováno dle: Moore, Lloyd [2005].

¹³³ Storm Saxon představuje dokonalého árijce, který bojuje proti černošům vyobrazených se všemi předsudky: „Ti černí řezníci se příliš dlouho roztahovali po libosti! Znásilňují naše ženy, pálí naše domy, kradou náš majetek... Ale s tím je konec Heidi! Protože ode dneška se jim Storm Saxon postaví na odpor!“; ... „Ale! Nebýt to ten slavná Storm Saxon?“; ... „Chcípňte, vy černá lidožravá špína“ [Moore, Lloyd 2005: 107-108].

¹³⁴ Bohoslužba probíhá slovy: „Jedna rasa, jedna víra, jedna naděje v tebe, kdo jsi nás miloval v bolestech našich, kdo jsi nedopustil, abychom padli příliš hluboko, takže můžeme opět povstat... Jedna rasa, jeden národ sjednocený v lásce k tobě“ [Moore, Lloyd 2005: 44-45].

3.5.3 Odras díla v reálné politice a dopad díla na reálnou politiku

David Lloyd a Alan Moore vycházeli během psaní díla především z politické situace Velké Británie 80. let. Jak uvádí Moore v předmluvě (1988) *V jako vendeta*, některé jejich předpoklady se ukázaly jako mylné. Jde v první řadě o skepsi v otázce přežití jaderné války. Moore se s odstupem času nedomnívá, že by šlo jadernou válkou (byť omezenou) přežít. Jako naivní Moore také označuje svoji představu vlády fašismu ve Velké Británii – společně s Lloydem se domnívali, že jaderná válka by mohla zemi dovést k fašistické diktatuře (která by nastolila pořádek v zemi zmítané chaosem).

Následující řádky však vyjadřují Mooreovu skepsi ohledně demokratické společnosti pod vládou britské Konzervativní strany: „Většina historického pozadí pro tento příběh vychází z předpokladu porážky konzervativců ve všeobecných volbách roku 1982, což vám prostě a jasně ukazuje, jak úspěšní jsme byli my dva v rolích slepých mládenců. Teď je rok 1988. Margaret Thatcherová zahajuje třetí období ve funkci a mluví sebevědomě o tom, že Konzervativní strana dovede v nepřerušném sledu vládnutí zemi až do příštího století. Moji nejmladší dceři je sedm a bulvár se rozepisuje o možnosti vytvořit koncentráky pro lidi s AIDS. Nové protidemonstrační jednotky mají tmavá hledí přileb, jejich koně taky tak, jejich auta mají nahoře otočné videokamery. Vláda vyjádřila touhu vymýtit homosexualitu, dokonce i jako abstraktní pojem, a člověk může jen hádat, proti které menšině se začnou vytvářet zákony příště. Přemýšlím o tom, že seberu celou rodinu a brzy, někdy v příštích pár letech, z téhle země vypadneme. Vládne tu zima a zlé úmysly a mně se to tu už nelíbí“ [Moore, Lloyd 2005: 6]. Podobnou skepsi k britské společnosti vyjadřuje i David Lloyd ve svém úvodu. Příhodou z baru popisuje apatii Britů k dění ve společnosti. Kniha *V jako vendeta* je podle něj: „...určena pro lidi, kteří nevypínají zprávy“ [Moore, Lloyd 2005: 5]. Kritický postoj Alana Moorea k současné společnosti můžeme nalézt i v jeho dalších dílech (Strážci, Bažináč).

V jako vendeta obsahuje velké množství kulturních odkazů (literární díla – bible, čaroděj ze země Oz; hudbu apod.). Využívá také často symbolismu, kdy se v díle hojně vyskytuje písmeno V s odkazem na hlavního hrdinu. Zajímavým případem je také

odkaz na Milgramův experiment poslušnosti¹³⁵, který jedna z vedlejších rolí používá pro vyvinění se z nehumánních činů, které dělala v koncentračním táboře.

Z pohledu politiky nástupnictví na britský trůn je v knize zajímavá zmínka o neplnoleté královně Zaře. Ta odpovídá nejstarší vnučce královny Alžběty II. a prince Philipa Zaře Phillips. Zara Phillips je v současné době až 14. v pořadí nástupnictví na britský trůn¹³⁶.

Reference na soudobou britskou politiku doplňuje odkaz hlavní a jediné politické strany v díle – Nordický oheň (*Norsefire*). Právě zkratka této politické strany NF odkazuje na reálnou britskou politickou stranu Národní frontu, která se svojí ideologií Nordickému ohni výrazně přibližuje¹³⁷. Druhý odkaz pomocí zkratky názvu tvoří televizní seriál *Storm Saxon*, který v hlavní roli představuje stejnojmenného árijského hrdinu. Zkratka jeho jména SS odkazuje na německé jednotky *Schutzstaffel*.

Patrně nejznámějším odkazem z knihy V jako vendeta je maska hlavního hrdiny, která vychází z postavy Guye Fawkese. Ten byl v roce 1605 jedním z hlavních aktérů v tzv. Spiknutí střelného prachu. Skupina katolických šlechticů plánovala spáchat atentát na anglického panovníka Jakuba I.. Tento atentát se měl odehrát přímo ve Westminsterském paláci, spiklenci umístili 36 sudů se střelným prachem přímo pod místo, kde se měl nacházet Jakub I. během parlamentního zasedání. Guy Fawkes hrál, díky svým zkušenostem se střelným prachem, klíčovou roli. Sám měl zažehnout doutnák. Spiknutí bylo ale včas odhaleno, Fawkes byl několik dní mučen. Nakonec se doznal a byl odsouzen za velezradu (trestem za velezradu bylo zapřažení za koně, následné pověšení a nakonec rozčtvrcení – Guy Fawkes při oběšení prudce seskočil ze šibenice, zlomil si vaz a tím se vyhnul konečnému rozřezání za živa). Fawkes představoval po dlouhou dobu ztělesnění katolického extrémismu, dodnes se jeho čin a neúspěšný pokus o atentát na britského panovníka oslavuje Nocí Guye Fawkese, při které se pálí ohně a odpalují ohňostroje¹³⁸. Jako referenci na Guye Fawkese na počátku

---

¹³⁵ MILGRAM, S. (1963). Behavioral Study of Obedience. In *Journal of Abnormal and Social Psychology*. Vol. 67, s. 371-378. Dostupné na: http://www.wadsworth.com/psychology_d/templates/student_resources/0155060678_rathus/ps/ps01.html, dne 2. 3. 2013.

¹³⁶ The Official Website of the British Monarchy: Succession. Dostupné na: <http://www.royal.gov.uk/ThecurrentRoyalFamily/Successionandprecedence/Succession/Overview.aspx>, dne 2. 3. 2013.

¹³⁷ National Front. Dostupné na: <http://www.national-front.org.uk/>, dne 2. 3. 2013.

¹³⁸ BBC. History: Guy Fawkes. Dostupné na: http://www.bbc.co.uk/history/people/guy_fawkes, dne 2. 3. 2013.

knihy *V jako vendeta* hlavní hrdina *V* maskovaný za Guye Fawkse provede úspěšný atentát, při kterém vyhodí do povětří Westminsterský palác.

Masku Guye Fawkse, přejatou později hnutím *Anonymous*, však, více než původní kniha, proslavil stejnojmenný film na motiv *V jako vendeta* (2005)¹³⁹. Ten ale výrazně mění odkaz původního díla. Již se nejedná o souboj anarchie vs. fašismus. Anglická společnost je zde zobrazena jako relativně fungující kapitalismus a ideově je zde spíše souboj mezi konzervativními hodnotami proti liberálním hodnotám otevřenější společnosti. Moore se od díla distancoval, na adresu jeho scénáře pak prohlásil, že se jedná o odpad. Všechna práva na dílo náležela DC Comics, Moore tak mohl jen nechat vyškrtnout své jméno z titulku¹⁴⁰ (což učinil jak u filmu *V jako vendeta* tak později i u filmu *Watchmen*). O filmu se vyjádřil slovy: „Připadalo mi, že dva absolutní extrémy byly anarchie a fašismus. To byla jedna z námitek, kterou jsem vytýkal filmu. Ze scénáře, který jsem četl, se zdá, že jde o přepracování extrémů do podoby současného amerického neo-konzervatismu proti současnému americkému liberalismu. Nebyla zde nikde žádná zmínka o anarchii. Fašismus byl kompletně odstraněn“¹⁴¹. Tuto myšlenku dále rozvíjí v jiném rozhovoru: „*V jako vendeta* byla speciálně o věcech jako je fašismus a anarchie. Tato slova, fašismus a anarchie, se ve filmu nikde neobjevila. Zápletka byla změněna do podobenství z Bushovy éry lidmi, kteří jsou příliš bojácní na to, aby zasadili politickou satiru do své vlastní země. V mém původním příběhu byla omezená jaderná válka, která izolovala Británii, způsobila chaos, následně se zhroutil vláda a objevila se fašistická totalitární diktatura. Ve filmu máte zlověstnou skupinu pravicových postav – ne fašistů, ale víte o nich, že jsou zlí – a ti v utajení vyrábí biologické zbraně, aby mohli nasimulovat obří teroristický útok a tím by všechny občany dostali na svoji stranu. Je to zmařená, frustrující a pravděpodobně bezmocná americká liberální fantazie někoho, kdo se s americkými liberálními hodnotami postaví státu řízenému neo-konzervativci. O tom *V jako vendeta* není. Ta je o fašismu, o anarchii, o Anglii. Záměr filmu není takový, jaký byl záměr knihy, kterou jsem napsal“¹⁴².

---

¹³⁹ ČSFD: *V jako vendeta* (2005). Dostupné na: <http://www.csfd.cz/film/194884-v-jako-vendeta/>, dne 2. 3. 2013.

¹⁴⁰ Vineyard, J.: Alan Moore: The Last Angry Man. Dostupné na: http://www.mtv.com/shared/movies/interviews/m/moore_alan_060315/, dne 2. 3. 2013.

¹⁴¹ JORDISON, S. (2011). *V for Vendetta: Reading the Film*. In *The Guardian*. November 21, 2011. Dostupné na: <http://www.guardian.co.uk/books/2011/nov/21/v-for-vendetta-film>, dne 2. 3. 2013.

¹⁴² Vineyard, J.: Alan Moore: The Last Angry Man. Dostupné na: http://www.mtv.com/shared/movies/interviews/m/moore_alan_060315/, dne 2. 3. 2013.

I tak má ale *V jako vendeta* výrazný podíl na současné vizuální podobě hnutí *Anonymous*. Maska Guye Fawkes se stala symbolem protestujících vůči establishmentu, společenské a ekonomické nerovnosti a omezování svobod (internetové svobody, svoboda shromažďování apod.). Využívaná je jak samotným hnutím *Anonymous*, tak i například protestujícími hnutí *Occupy*. Právě hnutí *Occupy* se stalo bodem sváru mezi Alanem Moorem a jiným velikánem komiksu – Frankem Millerem (300, série Sin City, Návrat temného rytíře apod.). Miller na svém blogu odsoudil počínání hnutí *Occupy*, když jej označil za: „spolek nevychovců, zlodějů a násilníků, neposlušným davem krmeným nostalgií po éře Woodstocku a zkaženou falešnou spravedlností“¹⁴³. Označil hnutí *Occupy* za anarchii, její zastánce za rozmazlené spratky. Dále popisuje: „Amerika je ve válce proti nemilosrdnému nepříteli. Možná jste, mezi záchvaty sebelítosti... slyšeli termíny jako Al-Káida a islamismus. A tento můj nepřítel – ne váš – musí potlačovat smích, jestli ne se hlasitě smát, když vidí vaše ješitné, dětské, sebedestruktivní představení“¹⁴⁴. Alan Moore se vyjádřil k příspěvku Franka Millera v rozhovoru pro vydavatelství Honest Publishing. Označil jeho práci na komiksu Sin City za misogynní, dílo 300 za divoce ahistorické, homofobní a zavádějící. Prohlásil, že: „... já a Frank Miller máme diametrálně odlišný názor na spoustu věcí, stejně tak jako na hnutí Occupy... Hnutí Occupy jsou jen obyčejní lidé přivlastňující si práva, která vždy byla jejich. Nenapadá mě jediný důvod, proč bychom měli sledovat bez odporu masivní redukci našich životních standardů (pravděpodobně po příští generace), když lidé, kteří nás do toho dostali, za to byli oceněni... (Hnutí Occupy) je oprávněný hukot morálního rozhořčení a vypadá to, že je veden velmi inteligentním, nenásilným způsobem... Jsem si jist, že pokud by byl odpor veden skupinou mladých, sociopatických strážců zákona s batmanovským makeupem na jejich tváři, Frank Miller by za nimi stál“¹⁴⁵.

Moore se následně veřejně přihlásil k podpoře hnutí *Occupy* (v průběhu roku 2012), navštívil jejich tábor v Londýně a následně pro jejich podporu nahrál píseň *The*

---

¹⁴³ Miller, F. (2011). Anarchy. Dostupné na: <http://frankmillerink.com/2011/11/anarchy>, dne 2. 3. 2013.

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ The Honest Publishing. The Honest Alan Moore Interview – Part 2: The Occupy Movement, Frank Miller, and Politics. Dostupné na: <http://www.honestpublishing.com/news/the-honest-alan-moore-interview-part-2-the-occupy-movement-frank-miller-and-politics/>, dne 2. 3. 2013.

*Decline of English Murder*¹⁴⁶ jejíž název odkazuje na stejnojmennou esej George Orwella¹⁴⁷.

Odkaz Alana Moorea a Davida Lloyda v knize *V jako vendeta* je tak stále aktuální¹⁴⁸, i když místy dostává značně odlišný politický podtext.

---

¹⁴⁶ MINSKER, E. (2012). Listen: Alan Moore (Watchmen, V for Vendetta), Releases Song in Support of Occupy Wall Street. In *Pitchfork*. November 4, 2012. Dostupné na: <http://pitchfork.com/news/48465-listen-alan-moore-watchmen-v-for-vendetta-releases-song-in-support-of-occupy-wall-street/>, dne 2. 3. 2013.

¹⁴⁷ ORWELL, G. (1946). Decline of the English Murder. In *Tribune*. February 15, 1946, London. Dostupné na: http://orwell.ru/library/articles/decline/english/e_doem, dne 23. 3. 2013.

¹⁴⁸ Nejaktuálnější zpráva například hovoří o zákazu dovozu plastových masek Guye Fawkesa do Bahrajnu, který nařídil místní ministr průmyslu a obchodu Hassan Fakhro. Viz MUSTON, S. (2013). Anti-protest: Bahrain bans import of plastic Guy Fawkes masks. In *Independent*. February 25, 2013. Dostupné na: <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/antiprotest-bahrain-bans-import-of-plastic-guy-fawkes-masks-8510615.html>, dne 2. 3. 2013.

4 ZÁVĚREČNÁ ANALÝZA

4.1 Moderní dystopie jako ideální typ totalitarismu?

V úvodu této práce byla nastíněna základní premisa pro tento výzkum. Giovanni Sartori definuje totalitarismus a demokracii jako ideální typy, které zaujímají na ose totalitarismus – demokracie krajní pozice. Reálný politický systém se těmito ideálními typům může pouze přiblížit. Plní ale utopie a anti-utopie stejné pozice této osy? Můžeme brát analyzovaná dystopická literární díla jako ideální typy totalitarismů? Odpověď na tuto otázku není jednoznačná. Před závěrečnou analýzou jednotlivých prvků totalitárních systémů v dystopiích by se však tato otázka měla prodiskutovat.

Pokud se podíváme na analyzovaná dystopická díla jako celky, zjistíme, že se obecně zabývají odporem jedince vůči anti-utopické¹⁴⁹ společnosti. V díle *My* je to D-503, který začíná pochybovat o kvalitách společnosti, v níž žije. V románu *Brave New World* je divoch John postaven před kontrast jeho dosavadního života v rezervaci, který porovnává s životem v civilizovaném moderním světě, jenž zotročuje jedince. Kniha 1984 pojednává o životě Winstona Smithe, který postupně procítá z apatie vůči Straně a jejím manipulačním technikám. Naopak kniha Příběh služebnice popisuje život před a po nástupu teokratického režimu a postupnou sílící apatii nepojmenované Služebnice. A nakonec grafický román *V* jako vendeta ukazuje boj maskovaného *V*, který proměnil svojí vendetu v boj proti systému.

Jsou tyto popsané systémy ideálními typy totalitarismu? Nejvíce se myšlenka ideálního typu systému blíží společnosti z knih *My*, *Brave New World* a 1984. Tyto systémy vykazují mimořádnou moc nad obyvateli, kontrola společnosti je na nejvyšší úrovni. Jedinci, kteří se rozhodnou proti systému vystoupit, hrají marný boj. Systémy Jednotného státu, Světového státu a Oceánie nedosahují dokonalosti, protože umožňují jedinci „myslet kacířsky“ – jedinec je kvůli určitému podnětu osvícen, vidí zřůdnost totalitární společnosti. Tento boj však nemůže vyhrát. Společnost má natolik velké kapacity, že dokáže jedince reintegrovat zpět do společnosti (případně eliminovat hrozbu, že by své myšlenky šířil dále). V románu *My* je D-503, který ví, že Jednotný stát vyhraje. V díle 1984 sedí Winston Smith v hospodě U kaštanu a miluje Velkého

---

¹⁴⁹ Tato společnost je z počátku chápána jako společnost dokonalá. Chápání jedince, který tuto společnost bere jako dokonalou, se může postupně změnit. Začne vidět její slabiny a z dokonalé dobré společnosti (utopie) se rázem stává dokonalé špatná společnost (anti-utopie). Sama společnost se vždy prezentuje jako ta nejlepší na světě, ztělesnění síly a dokonalosti. Zákonitě - odpor proti dokonalé společnosti je iracionální.

bratra. *Brave New World* končí rezignací divocha Johna, který se oběsí. Ostatní nepřizpůsobiví jedinci jsou převezeni na ostrovy, kde mohou dožít izolovaně od společnosti a neohrožují chod Světového státu. Systémy z knih *My*, *Brave New World* a 1984 tak můžeme označit za téměř dokonalé dystopické systémy – systémy, které jsou téměř ideálními modely totalitarismu. Tedy systémy, které jsou stabilní a které si bez větších problémů dokáží poradit s odporem. Jejich stabilita a trvání se jeví jako ničím neohrožena.

Proti těmto systémům stojí další dva systémy – republika Gileád a fašistická Anglie v područí Nordického ohně. Republika Gileád se rozpadne. Tento rozpad není detailněji popsán, na konci knihy již ale figuruje jiný systém¹⁵⁰. Systém v knize V jako vendeta je na pokraji zhroutení, když vláda nedokáže zastavit jedince (V), který se rozhodne systém zničit. Tyto systémy se vyznačují nižší stabilitou než systémy z děl *My*, *Brave New World* a 1984. Tím pádem se více vzdalují od ideálního konce osy. Jsou „méně ideálními“ typy totalitarismu, nedosahují takových kvalit jako Jednotný stát, Světový stát a Oceánie.

Moderní dystopie představují systémy, které se výrazně blíží ideálnímu modelu totalitarismu. Označit je za ideál by bylo chybné. I jednotlivé systémy se výrazně odlišují svými kvalitami a stabilitou. Co je však důležité poznamenat – systémy v dystopii jsou systémy totalitárními, které se více blíží (někdy více, někdy méně) ideálnímu typu totalitarismu než totalitární režimy, které se reálně vyskytují ve světě. Anti-utopická díla nám, pokud přijmeme tuto premisu, rozšiřují reálně omezené spektrum totalitárních režimů.

Před závěrečnou komparací zbývá prodiskutovat jeden sporný prvek mezi teorií a praxí – tím je teror v knize A. Huxleyho (*Brave New World*).

---

¹⁵⁰ Viz fiktivní přednáška o republice Gileád na konci díla.

4.2 Problematika teroru v románu A. Huxleyho (*Brave New World*)

Pokud chceme porovnávat jednotlivé dystopie a teorie totalitarismu, záhy narazíme na problematiku teroru a jeho ne/přítomnost v knize *Brave New World*. Pokud by přítomnost tohoto prvku byla vyhodnocena negativně, výrazně by se tím zkrasila závěrečná analýza. Správné je tedy položit si úvodem otázku: Nachází se teror v knize *Brave New World*?

Režim Světového státu Aldouse Huxleyho nepředstavuje systém, kde panuje masový permanentní teror. Tuto charakteristiku můžeme vyloučit. Lidé, kteří se do tohoto systému rodí, jsou dosazeni do kasty a indoktrinováni hypnopedií. Jejich život je životem pohodlným, plným zábavy a potěšení. K tomu jim slouží i droga *soma*, otevřená sexualita celé společnosti a drogově-sexuální rituály. Od člověka se očekává, že se bude chovat promiskuitně, že bude brát *somu* a žít v kolektivu. Individualismus je nepřístojnost. Systém tedy nevykazuje ani náznakem, že by používal otevřený teror. To ovšem neznamená, že teror v této společnosti neexistuje.

Když se na konci knihy divoch John pokusí o rebélii, systém zareaguje akutně a drasticky. Helmholtz s Bernardem, tedy ti, kteří Johnovi pomáhali v jeho rebélii, jsou vykázáni na ostrov, kde budou žít společně s dalšími nepřizpůsobivými občany. Pokud někdo zasáhne do každodenního běhu Světového státu, je potrestán. Můžeme tedy hovořit o výběrovém teroru. To dokazuje i situace, kdy se jedinec vymaní ze státní indoktrinace (viz případy Helmholtze a Bernarda). Jedinec začíná působit individualisticky, společnost se mu straní a je považován za výstředního. V jeho chování však nepřevládá strach z následků – neví, čeho by se měl bát. Místo teroru můžeme mluvit o apatii. Když se však Bernard zodpovídá ze svých činů před světovým inspektorem Mustafou Mondem, zachvátí ho panika a strach z toho, že bude deportován na Island (viz [Huxley 1970: 162]).

Nejlépe na otázku teroru v díle *Brave New World* odpovídají teoretické koncepty G. Sartoriho a J. J. Linze. Linz ve své teorii popisuje teror, který se projeví jen v některých fázích totalitarismu. I totalitarismus může být bez násilí (v jedné ze svých fází). Podobný názor zastává i G. Sartori, který považuje teror v totalitarismu za proměnlivý prvek. Dle něj totalitarismus: „pracují s enormně vysokými sankcemi a brutálním potlačováním čehokoliv, co se nedá zvládnout ideologickým přesvědčováním“ [Sartori 1993: 200]. Tento výrok by ještě lépe odpovídal situaci popsané v knize *Brave New World*.

Jak je v Huxleyho knize vysvětleno, i režim Světového státu si prošel vývojem, kde se využíval aktivně teror. Světoví inspektoři si však uvědomili, že teror k ničemu nevede¹⁵¹ (viz část Hlavní rysy totalitárního světa v díle).

Lze klasifikovat systém Světového státu jako systém využívající teror? Tento systém, ve fázi jaká je v knize popsána, nevyužívá permanentní masový teror. Využívá teror individuální a výběrový. Některé koncepty by tomuto stavu odpovídaly více (Linz, Sartori) některé méně (Arendt). Z těchto důvodů nebude tento prvek v závěrečné analýze hodnocen. V pravdivostních tabulkách jej nahradí neutrální označení X.

Nyní můžeme přistoupit k závěrečné komparaci teorií totalitarismu, které vzešly z reálných režimů, s totalitárními režimy z dystopií.

---

¹⁵¹ „Vrchní inspektoři (si) uvědomili, že násilí k ničemu nevede. Pomalejší, ale neskonale bezpečnější metody ektogeneze, neopavlovské predestinace a hypnopedie... Intenzivní propaganda proti rození živých mláďat... spojená s kampaní proti minulosti“ [Huxley 1970: 43].

4.3 Komparace teorií totalitarismu se znaky moderní dystopie

Závěrečná komparace teorií totalitárních systémů a znaků moderních dystopií proběhne pomocí pravdivostních tabulek, které jsou poupraveny pro potřeby této práce. Každý teoretický koncept totalitarismu bude „testován“ pomocí antiutopické literatury. Prvek z teorie bude porovnán se všemi pěti dystopickými romány¹⁵². Pokud se daný teoretický prvek projevuje v románu, na příslušnou pozici v pravdivostní tabulce je dosazena číslovka 1 vyjadřující výskyt prvku (1=ANO). Pokud se prvek v románu nevyskytuje, na příslušnou pozici je doplněna číslovka 0 vyjadřující absenci prvku (0=NE)¹⁵³. Výsledkem je celkem pět pravdivostních tabulek (za každou analyzovanou teorii totalitarismu jedna pravdivostní tabulka). Tyto tabulky jsou uvedeny za slovním zhodnocením výskytu teorie v dystopické literatuře. V každé tabulce se vyskytuje proměnná CELKOVĚ, která zde zastupuje konjunkci všech hodnot. Proměnná CELKOVĚ může nabývat hodnoty 1 pouze v případě, dosahují-li všechny prvky daného řádku hodnoty 1.¹⁵⁴

Prvním analyzovaným teoretickým konceptem je teorie totalitarismu Sigmunda Neumanna. Tato teorie je také teorií nejobjemnější. Neumann začíná svoji analýzu totalitarismu znakem vůdce. Vůdce se nachází, jak v díle Zamjatina (Dobroditel), Orwella (Velký bratr¹⁵⁵), tak Moorea a Lloyda (Adam Susan). Všichni tito vůdci splňují i další Neumannovy charakteristiky – jsou demagogy, mistry stroje, marginálními muži (odtaženými od dění ve společnosti) a kondotiéry. Prvek jednoho vůdce se nenachází v díle Margaret Atwood a Aldouse Huxleyho. Obě tyto knihy operují s kolektivní hlavou státu (deset Světových inspektorů v případě Huxleyho a nepojmenovaný užší kolektivní orgán v případě Atwood). Při detailnějším pohledu na problematiku vůdcovství se však objevuje nejednoznačnost - u Huxleyho výraznou roli imaginárního vůdcovství představuje zbožštělý Ford, u Atwood plní tuto roli nejvyšší autority křesťanský Bůh, jehož charakter je deformován režimem. Přítomnost kolektivní hlavy státu však odporuje myšlence jednoho vůdce. I když i kolektivní hlava státu dosahuje charakteristik *personal leadership* (demagog, mistr stroje, marginální muž, kondotiér).

---

¹⁵² Komparace je zjednodušena již vypracovanými tabulkami s prvky teorií totalitarismu a s prvky z dystopické literatury.

¹⁵³ Jediným nehodnoceným prvkem je teror v díle A. Huxleyho, který je všude vyhodnocen neutrálním X. Viz předchozí kapitola.

¹⁵⁴ Zapsáno ve výrokové logice: ZAMJATIN & HUXLEY & ORWELL & ATWOOD & MOORE, LLOYD = CELKOVĚ.

¹⁵⁵ Otázkou je, zdali Velký bratr skutečně existuje, či jde pouze o personifikaci Strany. Více pravděpodobné je, že v Oceánii je hlavním aktérem politická strana.

Tento prvek proto vyhodnotíme celkově negativně¹⁵⁶ s poznámkou, že Neumannova charakteristika *personal leadership* zůstává ve všech dystopiích (tedy i v románech s kolektivní hlavou státu) naplněna. Jasnější situace nastává u prvku politických zástupců. Vedoucí struktury v románech nejsou rozebrány do té míry, abychom mohli jasně určit politické zástupce vůdců (či kolektivu vůdců). Tento aspekt je u všech knih hodnocen negativně.

Masová společnost – tato podmínka se bez výjimky naplňuje, autonomní skupiny jsou přetvořeny v dav, který má minimální snahu měnit *status quo*. Reálně jsou ve společnosti zvýhodňovány určité vrstvy. Společnost je hierarchická, navenek si však zachovává svoji masovost. Společnost vystupuje jako jeden muž proti společnému nepříteli, sleduje společný cíl a oddává se chvále vlastního zřízení. Toto můžeme vysledovat v díle *My* (boj proti iracionalitě, rituály Jednotného státu), *Brave New World* (společnost se silným třídním charakterem, všechny spojuje úcta k Fordovi, technologiím, *somě*), 1984 (oslavování Oceánie, pohrdání Goldsteinem a rituály s tím spojené), Příběh služebnice (oslava defektního křesťanství a republiky Gileád, jako blahodárného místa) a *V* jako vendeta (indoktrinace stranou, apatie vůči jakékoliv změně). Prvek masové společnosti je prvkem relativně nečitelným. Je to dáno tím, že masovosti v celé společnosti nelze dosáhnout jednoduchou cestou. Masová společnost vzniká působením mnoha dalších faktorů, jako je třeba indoktrinace, ritualizace společnosti (někdy až její fetišizace) apod. Proměnit společnost v jednolitou masu je však nemožné. Reálně se v totalitarismech (a i dystopie toto tvrzení potvrzují) objevují elitní vládnoucí vrstvy. Společnost je hierarchická, navenek si však udržuje masový charakter – zjednodušeně vyjádřeno tvrzením: „V jednotě je síla“. Masový charakter společnosti můžeme vysledovat ve všech antiutopických románech.

Dalším definičním znakem totalitarismu je dle Neumanna stát jedné strany. V analyzované literatuře se setkáme s jednou stranou pouze v dílech 1984 (Strana) a *V* jako vendeta (Nordický oheň). V ostatních dílech neexistuje politická strana, která by organizovala společnost.

Podobně je na tom i potřeba permanentní války jako nástroje dynamiky totalitárního systému. Permanentní válka se objevuje pouze v díle 1984 a Příběh

---

¹⁵⁶ Například J. J. Linz ve své teorii totalitarismu zmiňuje přítomnost jednoho vůdce či skupiny. Tento koncept odpovídá lépe zkoumané dystopické literatuře. Ve výsledné teorii se díky této podmínce neprojevují nepřesnosti, které by přinášela podmínka „pouze jednoho vůdce“.

služebnice. Ostatní systémy (*Brave New World*, *My*, *V jako vendeta*) jsou systémy bez vnějšího či vnitřního konfliktu, pro své přežití permanentní válku nevyžadují.

Širokým znakem totalitárních systémů je pro Neumanna kontrola mas. Byrokracie je pro kontrolu mas důležitá, což potvrzuje i přítomnost tohoto prvku v anti-utopiích. Veškerá administrativa je podrobena jediné politické vůli, prvky, které jsou v rozporu, musí být odstraněny. To odpovídá i byrokratizaci v románu *My* (růžové lístky, potvrzení od lékaře...), *Brave New World* (povolení k vycestování do kolonie...), 1984 (sňatky schválené stranou...), *Příběh služebnice* (kontroly, povolení ke vstupu, rotace služebnic...), *V jako vendeta* (vůle Nordického ohně, rasové zákony...). Stejně pozitivně můžeme ohodnotit i další prvky kontroly mas, jako jsou – kontrola nad rodinou¹⁵⁷, systém teroru vycházející z práce tajné policie¹⁵⁸, ovládnutí a kontrola ozbrojených složek¹⁵⁹ a propaganda¹⁶⁰, která ve všech románech využívá i technik (repetice, zjednodušení, personifikace politiky, zákon psychologické situace) a nástrojů (mluvené slovo, symboly), které popsal Neumann.

Naopak kontrola ekonomiky a vzdělávání se v dílech vyskytuje omezeně. Ekonomika je kontrolována v 1984 (tříletky), omezenou míru kontroly ekonomiky vykazuje i dílo *Příběh služebnice* a *V jako vendeta* (systém přidělových lístků na potraviny). V díle *Brave New World* se řídí výroba i spotřeba státní mocí. Fordovská pásová výroba se týká i lidí. V románu *My* lze identifikovat státem kontrolovaný podnik vyrábějící vesmírnou loď. Je velká pravděpodobnost, že i zde by stát kontroloval ekonomiku. Dystopie se na detailnější popis fungování ekonomiky nezaměřují, celkově nemůžeme s jistotou určit, že všechna díla mají centrálně kontrolovanou ekonomiku. Většinou se v dystopických dílech vyskytuje i přítomnost černého trhu (1984, *Příběh služebnice*, *V jako vendeta*), který totální státní kontrolu nad ekonomikou narušuje.

Vzdělávání je detailněji rozebráno pouze v 1984 (mládežnické organizace), *Brave New World* (hypnopedie) a omezeně v *Příběhu služebnice* (výcvik služebnic) a *My* (zmínka viz [Zamjatin 1990: 41]).

Poledním prvkem kontroly mas je omezování církve. To můžeme nalézt ve všech románech (omezování či její absenci). Církev výrazně chybí v díle 1984, kde je

---

¹⁵⁷ Ve všech románech je kontrola nad rodinou dosažena indoktrinací a rozvinutou propagandou státu, případně je rodina kompletně odstraněna jako pojem (*Brave New World*).

¹⁵⁸ Viz *Strážci* (*My*), *Policie* (*Brave New World*), *Ideopolicie* (1984), *Oči* (*Příběh služebnice*), *Prst*, *Nos*, *Okno*, *Uši* (*V jako vendeta*). O teroru v knize *Brave New World* viz předchozí kapitola.

¹⁵⁹ Nezávislost či cizí kontrola nad ozbrojenými složkami je v každém dystopickém systému nežádoucí.

¹⁶⁰ Propaganda jednotlivých režimů v dystopiích je detailně popsána v kapitolách, které zkoumají hlavní rysy totalitárního světa v díle.

její existence vyloučena¹⁶¹. Strana je *de facto* církví se zbožštělým vůdcem (Velký bratr). Absence jakékoliv církve je i v díle My. Zde by církev plnila iracionální roli, tzn. pro režim nepřipustnou. Vůdce společnosti – Dobroditele, identifikují *číslo* Jednotného státu jako „nového Jehovu v aeru“ (viz [Zamjatin 1990: 156]). V *Brave New World* církev absentuje, její roli nahrazuje zbožštělý Ford a různé drogově-sexuální rituály. Výskyt církve, ale omezený (pod státní kontrolou) nalezneme v knihách Příběh služebnice a V jako vendeta. Tento prvek tak můžeme ohodnotit pozitivně.

Pravdivostní tabulka prvků z komparace dystopie a teorie totalitarismu S. Neumanna přehledně shrne závěry:

S. NEUMANN - PERMANENT REVOLUTION: TOTALITARIANISM IN THE AGE OF INTERNATIONAL CIVIL WAR			ZAMJATIN	HUXLEY	ORWELL	ATWOOD	MOORE, LLOYD	CELKOVĚ	
VŮDCE			1	0	1	0	1	0	
POLITIČTÍ ZÁSTUPCI			0	0	0	0	0	0	
VZNIK MASOVÉ SPOLEČNOSTI			1	1	1	1	1	1	
STÁT JEDNÉ STRANY			0	0	1	0	1	0	
KONTROLA MAS	Byrokracie		1	1	1	1	1	1	
	Ekonomika		1?	1?	0?	0?	0?	0?	
	Omezování církve		1	1	1	1	1	1	
	Rodina		1	1	1	1	1	1	
	Vzdělávání		1	1	1	1	0	0	
	Teror (tajná policie)		1 (1)	X (1)	1 (1)	1 (1)	1 (1)	1 (1)	
	Kontrola nad ozbrojenými složkami		1	1	1	1	1	1	
	Propaganda	Techniky	Repetice	1	1	1	1	1	1
			Zjednodušení	1	1	1	1	1	1
			Personifikace politiky	1	1	1	1	1	1
Zákon psychologické situace			1	1	1	1	1	1	
Nástroje	Mluvené slovo	1	1	1	1	1	1		
	Symboly	1	1	1	1	1	1		
PERMANENTNÍ VÁLKA			0	0	1	1	0	0	

Vypracováno dle: Neumann [1965], Zamjatin [1990], Huxley [1970], Orwell [2009], Atwood [2008], Moore, Lloyd [2005].

Druhým teoretickým konceptem totalitarismu je přístup Hannah Arendt. I Arendt vychází z některých prvků, které jsou výrazně podobné teorii S. Neumanna. Jejich pravdivost byla již ověřena – jedná se o prvky masové společnosti, propagandy,

¹⁶¹ Pouze *proléti* mohou praktikovat náboženské rituály. O církvi zde není zmínka.

teroru a tajné policie. Všechny tyto prvky byly ohodnoceny pozitivně. Nepravdivě byla ohodnocena přítomnost vůdce.

Arendt místo pojmu jedné politické strany operuje s výrazem masové hnutí, které nahrazuje politické strany, či diktaturu jedné strany. Masové hnutí je vhodnější termín pro vládnoucí organizace v dílech *My*, *Brave New World* či *Příběh služebnice*. Opět je zde ale kontrast politických stran, které se nacházejí v dílech 1984 a *V jako vendeta*. Tento prvek je tedy také ambivalentní. Podobně jako Neumann, i Arendt blíže analyzuje hierarchii institucí. Po prvku vůdce, který byl i se všemi předešlými poznámkami ohodnocen negativně, jsou zde další čtyři skupiny hlásící se k masovému hnutí – důvěrný kruh zasvěcenců, elita, členstvo, sympatizující. Jejich výskyt napříč dystopiemi je ohodnocen různě¹⁶². Stejně tak prvek zahraniční politiky orientovaný na ovládnutí světa je hodnocen negativně. Podobně jako Neumannův prvek permanentní války, zahraniční politiku orientovanou na ovládnutí světa můžeme nalézt v dílech 1984 a *Příběh služebnice*¹⁶³. V díle *Brave New World* je celý svět de facto sjednocen (prvek je i proto ohodnocen 1). V knize *My* jde o jednotný stát ještě dále – jeho hlavním cílem je podmanění vesmíru. Naopak režim v díle *V jako vendeta* nemá větší ambice, než kontrolu území ostrovní Anglie. Teorie Hannah Arendt přináší i dva nové prvky, které se vyskytují ve všech zkoumaných románech. Jsou jimi role ideologie¹⁶⁴ měnící lidskou přirozenost a vznik nových politických institucí¹⁶⁵ (a destrukce společenských, právních a politických tradic země).

---

¹⁶² Pro lepší pochopení mnou zvoleného hodnocení opět odkazuji na rozbor jednotlivých děl.

¹⁶³ Zde ale není vůbec jasné, zdali systémy nevyužívají permanentní války pro své potřeby „hybné síly“, jak to uváděl Neumann. Ovládnutím světa by tato dynamika zmizela. Popis války v románech 1984 a *Příběh služebnice* se více blíží pojetí permanentní války.

¹⁶⁴ *My* (racionální jednotná státní věda), *Brave New World* (komunita-identita-stabilita, prvky kapitalismu a pokroku), 1984 (Angsoc), *Příběh služebnice* (defektní forma křesťanství se základem ve Starém zákoně), *V jako vendeta* (fašismus).

¹⁶⁵ Všechny analyzované dystopie se vyznačují pohrdáním a neúctou k minulosti obecně. Společenské, právní a politické tradice minulého systému jsou odmítnuty, vzniká úplně nový systém.

H. ARENDT - THE ORIGINS OF TOTALITARIANISM			ZAMJATIN	HUXLEY	ORWELL	ATWOOD	MOORE, LLOYD	CELKOVĚ
IDEOLOGIE			1	1	1	1	1	1
MASOVÁ SPOLEČNOST			1	1	1	1	1	1
MASOVÉ HNUTÍ	Hierarchie institucí	Vůdce	1	0	1	0	1	0
		Důvěrný kruh zasvěcenců	0	0	1	1	1	0
		Elita	0	1	1	1	1	0
		Členstvo	0	1	1	1	1	0
		Sympatizující	0	0	0	0	1	0
		VZNIK NOVÝCH POLITICKÝCH INSTITUCÍ	1	1	1	1	1	1
PROPAGANDA			1	1	1	1	1	
TEROR			1	X	1	1	1	
TAJNÁ POLICIE			1	1	1	1	1	
ZAHRANIČNÍ POLITIKA ZAMĚŘENÁ NA OVLÁDNUTÍ SVĚTA			1	1	1?	1?	0	0

Vypracováno dle: Arendt [1996], Zamjatin [1990], Huxley [1970], Orwell [2009], Atwood [2008], Moore, Lloyd [2005].

Třetí teoretický koncept Friedricha a Brzezińskiego má také shodné prvky s koncepty předchozími. Pozitivně můžeme ohodnotit přítomnost prvku ideologie, systému teroru (ať již fyzického či psychického), tajnou policii. Nepotvrdila se přítomnost jednoho vůdce ve všech románech. Prvek kontroly prostředků masové komunikace je v podstatě shodný s již probíranou propagandou dystopických systémů. Všechna dystopická díla se vyznačují tím, že vládnoucí skupina má monopol na prostředky masové komunikace, jakákoliv alternativa je nežádoucí. Podobně je na tom i prvek monopolu na zbraně a armádu. Vládnoucí skupina se vyznačuje tímto monopolem, konkurence je v tomto směru nepřijatelná (viz S. Neumann – kontrola ozbrojených složek)

Opět se zde nachází prvek masové strany, který je v jednotlivých dílech různě naplněn. Stejně tak je i naplněna různě centrálně řízená ekonomika. Zajímavá je zmínka o teroru a jeho nástroji pro výkon – kromě tajné policie, která ve všech případech potvrdila svoji přítomnost, se zde nachází prvek stranické kontroly teroru. Takto definovaný nemůže být naplněn (viz problematika politické strany v dystopiích). Pokud

by se nástrojem teroru stala, místo stranické kontroly, kontrola státní, prvek by nabyt všude pozitivních hodnot. Stranická kontrola je přítomna pouze v díle 1984 a V jako vendeta. V knihách *My* a *Příběh služebnice* je kontrola vykonávána státními institucemi (odposlechy, tajná policie spolu s terorem apod.). V díle *Brave New World* je kontrola vykonávána již od samotného narození – lidé se rodí do předurčených rolí, okamžitě po narození jsou vychováni hypnopedickými poučkami, jejich život se stává pohodlným, zábavným, kolektivním. Závadné myšlenky jsou povětšinou otupeny drogou *soma*. Teror je v této společnosti pojmem neznámým. Ovšem jen do té chvíle, co jedinec poruší nařízenou konformitu. Státní kontrola funguje dokonale – jedinec je eliminován (převezen na ostrov, kde neohrožuje stabilitu Světového státu).

FRIEDRICH, BRZEZIŃSKI - TOTALITARIAN DICTATORSHIP AND AUTOCRACY			ZAMJATIN	HUXLEY	ORWELL	ATWOOD	MOORE, LLOYD	CELKOVĚ
IDEOLOGIE			1	1	1	1	1	1
MASOVÁ STRANA			0	0	1	0	1	0
		Vůdce	1	0	1	0	1	0
			1	X	1	1	1	1
SYSTÉM TERORU	Nástroje	Stranická kontrola	0	0	1	0	1	0
		Tajná policie	1	1	1	1	1	1
KONTROLA PROSTŘEDKŮ MASOVÉ KOMUNIKACE			1	1	1	1	1	1
MONOPOL NA ZBRANĚ A ARMÁDU			1	1	1	1	1	1
CENTRÁLNĚ ŘÍZENÁ EKONOMIKA			1?	1?	0?	0?	0?	0?

Vypracováno dle: Friedrich, Brzeziński [1965], Zamjatin [1990], Huxley [1970], Orwell [2009], Atwood [2008], Moore, Lloyd [2005].

Znaky z teorie G. Sartoriho se vyskytují ve všech dystopických dílech. Jsou zde již probrané prvky ideologie¹⁶⁶ a režimu, jenž je založený na strachu¹⁶⁷. Sartori do jisté míry odkazuje na masovost společnosti vlastností totálního rozšíření totalitární politiky, tj. politického ovládnutí všeho. Posledním znakem je podmíněnost totalitarismu moderními technologiemi. Tento prvek se zajisté musí v analyzovaných dystopiích projevit už kvůli tomu, že analyzovaná díla můžeme zařadit do žánru *science fiction*.

¹⁶⁶ Prvek ideologie je navíc posilněn tvrzením, že se jedná až o politické náboženství. Ideologie v anti-utopických dílech nese značné množství náboženských znaků.

¹⁶⁷ Jak již bylo naznačeno, výskyt tohoto prvku v díle *Brave New World* není tak zřejmý. Systém je zde pohodlný, plný umělé zábavy. Lidé neznají strach. Ten se ale projevuje u jedinců, kteří jsou vytrženi z indoktrinace společností. Viz předchozí kapitola.

G. SARTORI - THE THEORY OF DEMOCRACY REVISITED	ZAMJATIN	HUXLEY	ORWELL	ATWOOD	MOORE, LLOYD	CELKOVĚ
MODERNÍ TECHNOLOGIE	1	1	1	1	1	1
IDEOLOGIE	1	1	1	1	1	1
TOTÁLNÍ ROZŠÍŘENÍ TOTALITÁRNÍ POLITIKY	1	1	1	1	1	1
REŽIM ZALOŽENÝ NA STRACHU	1	X	1	1	1	1

Vypracováno dle: Sartori [1993], Zamjatin [1990], Huxley [1970], Orwell [2009], Atwood [2008], Moore, Lloyd [2005].

Posledním teoretickým konceptem totalitarismu je teorie J. J. Linze. Ten také představuje již rozebrané a potvrzené prvky ideologie, destrukce (či omezení) institucí, organizací a zájmových skupin spojených s minulým režimem a problematiku vůdce. Linz do vůdcovského aspektu totalitarismu přidává důležitý prvek, že moc je v rukách vůdce či skupiny. Toto platí pro všechna zkoumaná díla, nemusíme již brát v potaz výhrady zmíněné u teorií S. Neumanna, H. Arendt, C. J. Friedricha a Z. K. Brzezińskiego. Prvkem, který se opět nepodařilo plně uznat, je přítomnost masové strany.

J. J. LINZ - TOTALITARIAN AND AUTHORITARIAN REGIMES	ZAMJATIN	HUXLEY	ORWELL	ATWOOD	MOORE, LLOYD	CELKOVĚ
IDEOLOGIE	1	1	1	1	1	1
MASOVÁ STRANA	0	0	1	0	1	0
MOC V RUKÁCH VŮDCE ČI SKUPINY	1	1	1	1	1	1
DESTRUKCE (ČI OMEZENÍ) INSTITUCÍ, ORGANIZACÍ A ZÁJMOVÝCH SKUPIN SPOJENÝCH S MINULÝM REŽIMEM	1	1	1	1	1	1

Vypracováno dle: Linz [2000], Zamjatin [1990], Huxley [1970], Orwell [2009], Atwood [2008], Moore, Lloyd [2005].

Nyní můžeme přistoupit k samotné analýze prvků, které se vyskytují v dystopické literatuře a byly zmíněny i v teoretických konceptech sociálních vědců. Proto budou vybrány všechny prvky, které bez výjimky potvrdily ve všech románech svoji přítomnost. Jedná se tedy o všechny prvky, které dosáhly celkového hodnocení 1 v upravených pravdivostních tabulkách.

Prvním takovým prvkem je **vůdce**. Nutno říci, že totalitární systém je možno identifikovat přítomností **jednoho vůdce či skupiny**, aby mohl být tento prvek beze zbytku naplněn. Tuto skutečnost upravuje teorie J. J. Linze. Dalším důležitým prvkem

je vznik **masové společnosti**. Sartori jej definuje pod obecnější kategorií „totální rozšíření totalitární politiky“. Do tohoto tvrzení spadá i rozsáhlá **kontrola mas** (viz Neumann a byrokratická kontrola, kontrola rodiny, omezování církve a funkce tajné policie, potažmo kontrola nad ozbrojenými složkami). **Tajná policie** je prvkem, který se vyskytuje i v dalších analýzách totalitární společnosti (Neumann, Arendt, Friedrich, Brzeziński). Jednou z funkcí tajné policie je i **šíření teroru**. Vůči teroru v totalitarismu se částečně vymezuje Sartori, který tvrdí, že teror je v totalitarismu časově omezen (totalitarismus je ale dle něj stále režim založený na strachu). Naopak Linz nebere teror jako nutnou podmínku totalitarismu (teror se dle něj může, ale nemusí v totalitarismu vyskytovat).

Ideologie je také brána řadou autorů¹⁶⁸ jako podmínka totalitarismu. Autoři se shodují, že ideologie prostupuje celou společností, omezeně vykládá skutečnost, přesvědčuje jedince o existenci pravdivější reality a mění jeho přirozenost (Arendt), ideologie zahrnuje všechny aspekty lidské existence (Friedrich, Brzeziński), bere na sebe formu politického náboženství (Sartori) a je základem pro legitimitu režimu, vykládá historické účely a sociální skutečnosti (Linz). Je ovšem jediná a autonomní. Stejně tak i **propaganda** je podstatným faktorem totalitarismu. Analýza beletrie potvrdila přítomnost nástrojů a techniky propagandy, které ve své práci představil S. Neumann. Friedrich s Brzezińskim zahrnují propagandu pod obecnou kategorii kontrola prostředků masové komunikace, stejně tak i u Sartoriho je možné zahrnout propagandu pod podmínku totalitarismu, jako režimu, který je podmíněn moderními technologiemi.

Neméně důležitým prvkem, který v komparaci s dystopiemi potvrzuje svoji přítomnost v definici totalitarismu, je **vznik nových politických institucí** totalitární společnosti (Arendt) resp. destrukce (či omezení) institucí, organizací a zájmových skupin spojených s minulým režimem (Linz).

Prvek, který se podařilo potvrdit, ale je prvkem diskutabilním, je **monopol na zbraně a armádu**. Jak podotkl Sartori: „Monopol vlády na ozbrojené složky není určující vlastností (protože se týká i demokracií)“ [Sartori 1993: 197].

Následující tabulka shrnuje propojenost definičních prvků totalitarismu, které se potvrdily v dystopické literatuře.

---

¹⁶⁸ Ze zde zkoumaných teorií ideologií nezkoumá Neumann.

NEUMANN		ARENDT	FRIEDRICH, BRZEZIŃSKI	SARTORI	LINZ
Vůdce		Vůdce	Vůdce		Vůdce (či skupina)
Vznik masové společnosti		Masová společnost			
Kontrola mas	Byrokracie			Totální rozšíření totalitární politiky	
	Rodina				
	Církev				
	Tajná policie	Tajná policie	Tajná policie		
	Kontrola nad ozbrojenými složkami		Monopol na zbraně a armádu		
Propaganda	Repetice	Propaganda	Kontrola prostředků masové komunikace	Moderní technologie (technologická podmíněnost rozšiřování a pronikání moci)	
	Zjednodušení				
	Personifikace politiky				
	Zákon psychologické situace				
	Mluvené slovo				
	Symboly				
		Ideologie	Ideologie	Ideologie	Ideologie
		Vznik nových politických institucí			Destrukce (či omezení) institucí, organizací a zájmových skupin spojených s minulým režimem
Teror (viz kontrola mas - tajná policie)		Teror	Teror	Režim založený na strachu (časově omezený teror)	

Pokud se podíváme na tyto prvky z pohledu dystopií, od reálných totalitárních režimů se často zásadně odlišují. Prvky jsou v dystopiích stabilnější než v reálných systémech. Například **vůdce** v dystopiích (1984, My) je vůdcem zbožštělým. Jeho pozici nedokáže ohrozit žádný konkurenční boj. Pozice vůdce či kolektivu vůdců bývá neotřesitelná. Stabilita totalitárních režimů v dystopiích je dána **masovou společností**. To umožňuje lepší pronikání totalitární moci k jedincům. Režim ovlivňuje vzdělávání jedinců, případně dokonce „tvoří“ jedince a jeho osud (*Brave New World*). Režimy v dystopiích staví vysoko **kontrolu mas**. Tato kontrola mas je propojena

s **propagandou** (indoktrinací), prací **tajné policie**, **destrukcí rodiny** případně **církve** (tj. vše, co by režim ohrožovalo). Reálné politické režimy nikdy nedosáhly takové míry kontroly mas, jako je to zobrazeno v dystopiích. Jejich cílem bývá vytvořit „nového člověka“. Většinou na to ovšem nemají dostatečné kapacity.

Teror v dystopiích nebývá viditelným prvkem. Na rozdíl od reálných totalitárních systémů, které využívají teror pro upevnění své pozice, dystopické režimy se díky své stabilitě nemusí uchýlovat k teroru. Teror není všudypřítomný, resp. indoktrinovaní jedinci jej nedokáží identifikovat. Například v díle *Brave New World* je svět absolutně pohodlný, plný zábavy. Není to však svět svobodný, jedinci mají svůj osud předurčený, jejich mysl je vytvořena státem. Situace se mění, když jedinec procitne – objeví se v něm zásadní rozpor s ideologií režimu. Náhle je vystaven všudypřítomnému teroru, který byl skrytý jeho zraku. Začíná tak boj o jeho přežití, význačný prvek všech zkoumaných dystopií. Dystopické romány využívají k tomuto prohlédnutí většinou romantické zápletky. Jedinec poruší normy společnosti (většinou se jedná o formu kontroly sexuality, viz analýza *Společné znaky totalitarismu v dystopiích*). Tato romantická zápleтка je ústředním faktorem procitnutí v dílech 1984, *My* a *Brave New World*. V knize Příběh služebnice se vyskytuje také, pouze neplní charakter procitnutí. Stejně tak jsou určité náznaky v díle *V* jako vendeta.

Systémy v dystopiích neznají žádný vnitřní boj o moc, tzn., že jejich **ideologie** má dominantní pozici. Neexistují myšlenkové alternativy (jinověrnost). Stejně tak se v dystopiích nikde nevyskytují **staré politické instituce** – režim je odmítá a obecně pohrdá minulostí.

4.4 Společné znaky totalitarismu v dystopiích

Komparací beletrií se znaky z definic totalitarismu bylo zjištěno devět¹⁶⁹ prvků totalitarismu, které se objevují v moderních dystopiích. Vyskytují se však v beletrii prvky totalitarismu, které žádná zkoumaná teorie nezohledňuje?

Pokud se blíže podíváme na znaky jednotlivých dystopických světů, zjistíme určité opakující se podobnosti (resp. prvky, které jsou přítomny ve všech analyzovaných dystopiích). Prvním společným prvkem je podobnost v otázce **vzniku totalitárního státního zřízení**. Dystopické světy vznikají jako následek radikální situace, jakým

---

¹⁶⁹ Vůdce (či skupina vůdců), masová společnost, kontrola mas, tajná policie, teror, propaganda, ideologie, vznik nových politických institucí, monopol vlády na zbraně a armádu.

může být například válka či revoluce. V díle *My* vzniká jednotný stát po Dvoustleté válce (a navazujícím hladomoru), v *Brave New World* předcházela Světovému státu Devítiletá válka (r. 141 po F.) a následné nepokoje ve společnosti, v díle 1984 předchází jaderná válka etablování Oceánie, v Příběhu služebnice vzniká republika Gileád ozbrojeným státním převratem a následným blíže nespecifikovaným válečným konfliktem, v knize *V jako vendeta* vzniká totalitární společnost po jaderné válce a následném chaosu v zemi.

Druhým společným znakem systémů v dystopické literatuře je **potlačování opozice vůči režimu**¹⁷⁰. Tato opozice může být jak nenásilná (*Brave New World* – opozice koncentrovaná na ostrovech, odkud nemůže ovlivňovat dění ve Světovém státu; Příběh služebnice – nelegální sekty, částečně i nelegální organizace), tak násilná (*My* – MEFI, *V jako vendeta* – V a jeho msta) či dokonce imaginární (1984 – Bratrstvo, jehož existence není potvrzena ani vyvrácena).

Posledním prvkem je kontrola společnosti. Tu tvoří již zmíněné a teorií totalitarismu potvrzené prvky bezpečnostních složek (resp. tajné policie) a propagandy (která je v dystopiích široce zastoupena i různými nucenými rituály). Zatím nezmíněnými prvky, které se vyskytují ve všech analyzovaných dystopiích jsou **kontrola soukromí** (ta je zastoupena ve všech románech různými kamerami, odposlechy, případně obecně¹⁷¹ nulovým soukromím). Totalitarismy v dystopii se vyznačují **odstraněním staré (předešlé) kultury**¹⁷². Pohrdají minulými společnostmi, stará kultura pro ně nic neznamena (j) (*My* – iracionalita minulého světa; *Brave New World* – příliš citu, málo promiskuitní, zákaz hypnopedie; 1984 – nástroje přetváření minulosti; Příběh služebnice – pohrdání vědeckou, sexuálně otevřenou společností, změna klasického chápání rodiny; *V jako vendeta* – destrukce kulturních děl). Ve všech anti-utopiích se vyskytuje **kontrola sexuality**. Je otázkou, do jaké míry je to způsobeno „povinnou“ romantickou zápletkou, která bývá příznačná pro romány. Tuto otázku však ponecháme stranou. V díle *My* je kontrola sexuality způsobena povinnostmi vyplývající z *lex sexualis*, porodnost je omezena mateřskou a otcovskou normou. V díle *Brave New*

---

¹⁷⁰ Nutno podotknout, že potlačováním opozice se zabývají všechny teorie totalitarismu. Tento prvek může být zahrnut pod jinou kategorii – například kontrola mas (Neumann), tajná policie (Arendt, Friedrich, Brzeziński), totální rozšíření totalitární politiky (Sartori). Potlačování opozice vůči režimu by však nemělo být opomíjeno jako důsledek jiného nástroje totalitarismu.

¹⁷¹ Například v knize *Brave New World* nejsou popsána žádná odposlouchávací zařízení apod. Kontrola soukromí je zde zastoupena nucenou zábavou řízenou státem, potažmo vyplněním veškerého volného času. I sex a partnerství jsou věci veřejnými, každý ví o druhém vše, individualismus je výstředností.

¹⁷² Kultury v obecném slova smyslu.

World naopak sex neslouží vůbec jako nástroj pro plození dětí, plodné ženy povinně berou antikoncepci, sex je zde pouze zábavou a promiskuita se od jedinců vyžaduje. V díle 1984 je sexualita omezena sňatkem, které odsouhlasí Strana. Dlouhodobým cílem Strany je umrtvení pohlavního pudu. V díle *Příběh služebnice* je potírána homosexualita. Samotná podstata *Služebnic* spočívá v přetvoření člověka na nástroj, který bude sloužit k plození dětí. I v díle *V* jako *vendeta* je homosexualita postavena mimo zákon, stejně tak rasové zákony komplikují volnost v oblasti sexuality. Kontrola sexuality je v jednotlivých dílech vykonávána různě, využívá se široké spektrum omezení.

Analýzou dystopických světů a jejich shodných prvků bylo nalezeno dalších pět vlastností, kterými se může charakterizovat totalitární systém. Nyní proběhne pokus tyto prvky zasadit do reálně existujících totalitárních systémů. Otázkou je, zdali jsou tyto prvky oprávněnými podmínkami totalitárních systémů.

4.4.1 Komparace znaků dystopií s reálnými prvky totalitarismů

V této části proběhne komparace zjištěných prvků totalitarismu z dystopií (vznik totalitárního státního zřízení, potlačování opozice vůči režimu, kontrola soukromí, odstranění staré kultury, kontrola sexuality) s reálnými prvky totalitarismů. Tyto prvky byly zjištěny pouze pomocí analýzy anti-utopických děl (jedná se o prvky vyskytující se ve všech analyzovaných dílech). Otázkou je, zdali jsou tyto prvky určující pro totalitarismy. Zde tedy proběhne pokus, zařadit tyto prvky do reálně existujících totalitárních režimů.

Reálně existující totalitarismy budou zastoupeny stalinistickým Sovětským svazem (30. léta 20. století), nacistickým Německem a Pol Potovou Kampučíí¹⁷³. Tyto režimy jsou obecně přijímané jako režimy totalitární, splňují tedy velké nároky, které jsou na tento typ systému ukládány.

První charakteristikou je vznik totalitárního režimu. Tomuto vzniku musí předcházet radikální situace, která mění dosavadní zažitý systém. Může tím být válka, revoluce i například rozsáhlá přírodní katastrofa¹⁷⁴. Režim v SSSR má svůj základ

---

¹⁷³ Z důvodu omezeného prostoru je analýza redukována pouze na tato tři zřízení. Zajisté by se daly zkoumané prvky analyzovat na režimech v Severní Koreji (vláda Kim Ir-sena, Kim Čong-ila), potažmo Číny za kulturní revoluce Mao Ce-tunga, či Hodžovy Albánie. Již při základní znalosti fungování těchto režimů však můžeme určit některé prvky za platné (viz potlačování opozice, vznik totalitárního zřízení, odstranění staré kultury).

¹⁷⁴ Viz dílo *V* jako *vendeta*, kde sice probíhá jaderná válka. Starý režim se ale zmítá v chaosu kvůli klimatickým změnám způsobených jadernými výbuchy.

v první světové válce, Říjnové revoluci (1917) a v následné občanské válce (1917-1920), po které se k moci dostávají bolševici [Neumann 1965: 13-14]. Hybnou silou pro nacistické Německo se stala již první světová válka, tedy porážka Německa a následné vyrovnání ve Versailles, které bylo později úspěšně zneužíváno Hitlerem [Neumann 1965: 22]. Demokratická Kampučia má svůj základ v dekolonizaci z područí francouzské nadvlády. Král Norodom Sihanuk si udržuje moc do roku 1970, kdy se moci ujímá proamerická vláda Lon Nola. Tento převrat a následná nestabilita v zemi je ovlivněna probíhající válkou ve Vietnamu. Válka ve Vietnamu se přelévá přes kambodžské hranice, kde zasahovaly jednotky USA jak proti jednotkám Vietcongu, tak proti Rudým Khmerům. Rudí Khmerové získávají v zemi zmítané válkou značný vliv a podporu především vesnického obyvatelstva. V roce 1975 Lon Nol opouští Kambodžu a jednotky Rudých Khmerů dobývají hlavní město Phnom Penh [Haas 1991: 9-10]. Sihanuk o americké intervenci v oblasti jihovýchodní Asie prohlásil: „Demoralizovali Ameriku, přenechali Indočínu komunistům a vytvořili Rudé Khmery“ [Haas 1991: 10].

Tento stručný nástin ukazuje, že reálné **totalitární režimy vznikají z radikální, nestabilní situace**. Dokáží však tuto situaci přetavit ve svůj prospěch a tímto dát hybnou sílu svému režimu.

Druhým prvkem, který je do jisté míry provázán s prvkem předchozím, je odstranění staré kultury. I reálné totalitární režimy se vyznačují vysokou mírou pohrdání k předešlé kultuře. Režimy však neodstraňují veškerou kulturu, ale pouze tu, která je pro ně nebezpečná. Například v SSSR je v roce 1934 socialistický realismus prohlášen za oficiální formu sovětského umění [Lapidus 1965: 330]. Modernismus je: „... buržoazním formalismem..., který neslouží k pokrokovému sociálnímu účelu a který odráží cizí individualismus“ [Lapidus 1965: 331]. Sovětský režim odmítal veškerou nepřipustnou kulturu, která by mohla způsobit nestabilitu režimu, jako buržoazní – tedy něco *a priori* špatného, pejorativně zabarveno. V nacistickém Německu již v roce 1933 začal Joseph Goebbels sladovat kulturu s nacistickými cíli¹⁷⁵. Vláda organizovala masové pálení knih od autorů, kteří měli židovský původ či vystupovali proti režimu. Kultura byla režimem podřízena k dokonalosti – díla, která vznikala, byla silně ovlivněna propagandou a „árijským uměním“. Demokratická Kampučia představuje režim, který se radikálním způsobem vyrovnal s kulturou minulého režimu (a to s pojmem kultura v nejširším významu). Okamžitě po nástupu

---

¹⁷⁵ Holocaust Encyclopedia: Culture in the Third Reich: Overview. Dostupné na: <http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005207>, dne 30. 4. 2013.

k moci¹⁷⁶ byla města vylidněna – veškeré obyvatelstvo se muselo přesunout do zemědělských oblastí. Školy byly přebudovány na farmy nebo vězení. Běžný život se během pár dní kompletně přeměnil [Deth 2009: 28].

I reálné totalitární režimy vykazují silné **tendence k odstranění staré (předchozí) kultury**. Režimy ji často berou jako neslučitelnou s vlastními cíli, v jiných případech jako zárodek ohrožení jejich existence. Tento prvek je i do jisté míry provázán s prvkem propagandy v totalitarismu či s prvkem vzniku nových politických institucí totalitární společnosti (Arendt) resp. destrukce (či omezení) institucí, organizací a zájmových skupin spojených s minulým režimem (Linz).

Prvek **potlačování opozice vůči režimu** můžeme najít ve všech reálných totalitarismech. Jak v SSSR (30. léta), tak v nacistickém Německu či Demokratické Kampučii nenalezneme široce rozvinutou opozici vůči totalitární moci. Opozice se v totalitarismu může vyskytovat. Režim má však natolik velké kapacity, že dokáže opozici omezit, či dokonce zcela eliminovat. Žádný totalitární režim se sám naráz nezhroutil pouze působením opozice. Sovětský svaz se postupně „liberalizoval“ do podoby, kdy již nebyl totalitárním režimem, ale zachovával si prvky nedemokratického režimu, a vyvinul se až do podoby dnešní Ruské federace. Nacistické Německo bylo zničeno intervencí z vnějšku (1945 Spojenci), stejně tak jako Demokratická Kampučia (1979 Vietnamská armáda).

Předposledním prvkem k analýze je kontrola sexuality. V Sovětském svazu ve 30. letech prodělala kontrola porodnosti výrazné změny. Za carského Ruska byly potraty zakázány. Jak doktoři, tak ženy, které potratily, byli za své činy souzeni. Od dvacátých let se mohly potraty volně provádět v nemocnicích. V polovině 30. let se počet provedených potratů několikanásobně zvýšil. Roku 1936 Stalin zakazuje veškeré potraty s výjimkou, kdy by došlo k ohrožení matky či zdraví dítěte. Sovětský svaz se od konce 20. let potýkal s klesající křivkou porodnosti a Stalin chtěl zvrátit nepříznivý vývoj. Tomu měl napomoci i zákaz potratů. [Solomon 1996: 211-212]. Tento zákon byl však doplněn dalšími opatřeními: „... zákon (balík zákonů)... sliboval finanční pomoc ženám s velkými rodinami, alokoval část financí pro zbudování porodnic, jeslí a školek, rozvody bylo těžší sjednat a zvýšily se pokuty za neplacení alimentů. Doprovodný zákon zvýšil pokuty pro zaměstnavatele, kteří diskriminovali těhotné ženy (tím, že je vyhodili z práce, či odmítli přijmout). Navíc tajná direktiva národního komisariátu pro

---

¹⁷⁶ „Do konce listopadu 1976 pokračovaly masové čistky namířené proti všem, kteří odvozovali (třeba i minimálně) svůj sociální, ekonomický či politický status od předchozího režimu“ [Jackson 1978: 77]

zdraví nařídila stažení z prodeje všech antikoncepčních prostředků“ [Solomon 1996: 212].

V nacistickém Německu pokusy o kontrolu sexuality nejlépe dokládají Norimberské zákony (1935). Zákon o ochraně německé krve a německé cti omezuje sexuální styk následovně: „§ 1 (1) Sňatky mezi židy a státními příslušníky německé nebo druhově příbuzné krve jsou zakázány. Manželství uzavřená proti tomuto zákonu jsou neplatná, i když byla k obcházení zákona uzavřena v cizině... § 2 Mimomanželský styk mezi židy a státními příslušníky německé nebo druhově příbuzné krve je zakázán“ [Balík 1986: 343]. Již v roce 1933 byl přijat Zákon o sterilizaci, který umožňoval: „... nucenou sterilizaci kohokoliv, kdo trpěl geneticky podmíněnou chorobou. Mezi tyto choroby byly tehdy zařazeny schizofrenie, maniodepresivní psychózy, epilepsie, Huntingtonova chorea, slepota a hluchota a těžké případy alkoholismu. Odhaduje se, že celkový počet sterilizovaných dosáhl v Německu počtu až 400 000“ [Munzarová 2005: 28].

V Pol Potově režimu se kontrola sexuality promítla okamžitě. S nástupem režimu Rudých Khmerů se rozpadly tradiční rodinné vazby, které chtěl režim vymýtit [Deth 2009: 28]. Rodiny byly zničeny a jednotlivci převezeni do zemědělských pracovních táborů. V nich se museli jedinci držet přísných pravidel, jedním z nich byl i zákaz sexuálního styku [Jackson 1978: 78]. Lidé často čelili vynucenému manželství, které mělo sloužit k obrácení nepříznivého vývoje porodnosti¹⁷⁷. Sex mimo schválená manželství byl trestán smrtí [Scully, Kuoch, Miller 1995: 107].

I prvek **kontroly sexuality** se podařilo ověřit v reálných totalitárních režimech. I když bychom mohli částečně tento prvek zařadit i pod kontrolu mas (resp. rodiny).

Posledním prvkem k ověření je kontrola soukromí. Kontrola soukromí však v reálných totalitarismech nedosahuje takové úrovně jako v dystopických románech. K dokonalé kontrole soukromí (dokonalé do té míry, jak je popsána v románech) musí společnost vykazovat výrazný technický pokrok. Kontrola soukromí pomocí odposlechů, kamer, či alespoň kontrola soukromí pomocí organizování každodenního života je náročná na technické možnosti systému. Nejvíce se v tomto ohledu blíží kontrole soukromí režim Rudých Khmerů. Nacistické Německo a Sovětský svaz na tento stupeň kontroly neměly kapacity.

---

¹⁷⁷ Fitzpatrick, M. (2011). Heartache of Khmer Rouge forced marriage victims. In *AFP*. March 23, 2011. Dostupné na: <http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5goNjRDkLQYCsHbeUXsM-CJz8lNqA?docId=CNG.c75ae03e9a9db7a99bb43c8a63803ab5.431>, dne 30. 4. 2013.

5 ZÁVĚR

Tato práce se zabývala komparací teorií totalitarismů s moderními dystopickými romány. V první teoretické části bylo analyzováno pět moderních teorií totalitarismu autorů Sigmunda Neumanna (1942), Hannah Arendt (1951), Carl J. Friedricha a Zbigniewa Brzezińskiego (1956), Giovanniho Sartoriho (1987) a Juana J. Linze (2000). V druhé praktické části byla analyzována dystopická díla Jevgenije Zamjatina (*My*, 1920), Aldouse Huxleyho (*Brave New World*, 1932), George Orwella (1984, 1949), Margaret Atwood (*Příběh služebnice*, 1985), Alana Moorea a Davida Lloyda (*V jako vendeta*, 1981-1988). Znaky totalitárních systémů (potažmo režimů z dystopií) byly zahrnuty do tabulek. Tyto tabulky sloužily jako podklad pro závěrečnou analýzu, kde pomocí upravených pravdivostních tabulek byly určeny znaky totalitarismů, které se nacházejí v dystopických dílech, a naopak byly eliminovány znaky, které nepotvrdily svoji přítomnost. Následovala analýza společných znaků totalitarismu v dystopiích, které se nenacházely v teoriích totalitarismu. Tyto prvky byly postupně verifikovány (falsifikovány) na případech tří totalitárních režimů – SSSR během 30. let, nacistického Německa a Kambodže pod vládou Rudých Khmerů.

Analyzované dystopie vykazují zajímavý prvek, který vyplývá i ze závěrečné analýzy. Autoři románu dokázali reflektovat fenomén moderního totalitarismu ještě před rozvojem teorií totalitarismu. Jedná se především o díla J. Zamjatina (*My*, 1920), A. Huxleyho (*Brave New World*, 1932) a částečně i díla G. Orwella (1984, 1949). Doprovodné kapitoly rozborů děl se pokusily objasnit prvek inspirace – kde tito autoři čerpali podklady pro své romány? Tento prvek je u každého autora různý. V základních prvcích se však dystopické společnosti shodují a zároveň se shodují i s teoriemi totalitarismu, které byly vytvořeny několik let poté.

Další autoři (týká se to především knih *Příběh služebnice* a *V jako vendeta*, ale i již zmiňovaných knih) využívají dystopií k popsání společností, které jsou v rozporu s jejich základním ideologickým přesvědčením. V případě Margaret Atwood jde o extrémně konzervativní společnost, kde byly ženy degradovány na pouhé nástroje, společnost, která se potýká s enviromentálními problémy, problémy rasismu, diskriminace či svobody (náboženské i obecné). V díle Alana Moorea a Davida Lloyda (*V jako vendeta*) se tato kritika týká apatie soudobé britské společnosti (80. léta během thatcherismu). Autoři dystopií často využívají obrazu svého nepřítele. Tento obraz však zveličí do obřích rozměrů.

Pro všechna dystopická díla platí, že dokáží lépe popsat osobní vztahy, rodinnou situaci či intimní vztahy v rámci totalitárního světa. Většinou tedy lépe popisují prvky, které teoretici totalitarismu opomíjí, či je přinejmenším potlačují. Teoretici totalitarismu naopak lépe popisují institucionální nastavení společnosti, její legislativu a celkové fungování výkonu moci.

Z hlediska zpracovávání by se mohlo jevit jako problematické využití Sartoriho konceptu. Tedy osy totalitarismu – demokracie, kde tyto dva systémy plní roli ideálních státních zřízení. Jak již bylo naznačeno v úvodu, Sartori definuje totalitarismus jako opak demokracie: „... totalitarismus, který se považuje, přinejmenším v běžné řeči, za nejúplnější negaci demokracie“ [Sartori 1993: 187]. Pokud se podíváme na osu demokracie – totalitarismu představenou v úvodu této práce, utopie a anti-utopie plní stejné pozice jako ideály demokracie, resp. totalitarismu. Tedy ideální dobrou (utopie) a ideální špatnou (anti-utopie) společnost. Tento koncept je platný pouze tehdy, podíváme se na tyto společnosti z dnešního pohledu – tedy co pro nás v dnešní době znamená ideálně špatná a ideálně dobrá společnost. Například pohled na demokracii se v průběhu dějin výrazně měnil a antičtí filozofové by ji neoznačili za ideální dobrou společnost.

Druhá výtku k tomuto konceptu spočívá v ideálech osy – jak píše Sartori, v běžné řeči můžeme označit za nejúplnější negaci demokracie totalitarismus. Pokud se na tyto koncepty podíváme odborněji, ne pouze v intencích dnešní „ideálně dobré a ideálně špatné společnosti“, vystupují jisté nesrovnalosti. Opakem totalitarismu, jako konceptu totální kontroly nad společností, bude společnost, jejíž vláda má nulovou kontrolu nad společností – tudíž druhým ideálem nebude demokracie, ale anarchie. Otázkou však je, jaké měřítko bude pro tuto osu použito – bude to měřítko míry kontroly ve společnosti, měřítko míry dobra/zla ve společnosti či úplně jiné měřítko? Měřítko dobré/špatné společnosti je však pro analýzu dystopie měřítkem nejvhodnějším, i když jde o měřítko individuální. Každý má jiné preference, nemůžeme určit obecně dobrou a obecně špatnou společnost.

Z této poznámky pak vyplývá třetí výtku k celkovému konceptu práce. Jaký je rozdíl mezi utopií a anti-utopií? Všechny ideální koncepty jsou charakterizovány jako utopické. Avšak ideálu je těžké dosáhnout. Proto se často stane, že utopický koncept se mění na koncept dystopický (resp. lépe řečeno anti-utopický). Ostatně tyto tendence vykazují všechna zde analyzovaná díla. Na počátku je vidina perfektně fungující společnosti, společnosti, která sleduje vyšší cíl (dobyť vesmíru, dobytí světa, udržení pohodlné společnosti, stabilizace společnosti po přírodní katastrofě, stabilizace

společnosti z hlediska natality). Ten je ovšem těžké naplnit. A ne každý stojí o jeho naplnění. Kde se však nachází hranice mezi utopií a dystopií? Mezi dokonale dobrou a dokonale špatnou společností? Na tuto otázku neexistuje jasná odpověď.

Po závěrečné analýze mohou být naplněny cíle této práce. Tedy zodpovězení následujících výzkumných otázek:

1. Mají definiční znaky zkoumaných totalitarismů v beletrii společné znaky s definicemi teoretiků totalitárních systémů?
2. Vyznačují se anti-utopická díla vlastními definičními rysy, které se v teorii totalitárních systémů nevyskytují?
  - a. Jsou tyto znaky aplikovatelné na reálné politické režimy?
3. Platí hypotéza, že totalitarismus jako ideální typ (v praxi neuskutečnitelný) se vyskytuje jen v beletrii? Nebo má beletrie svůj předobraz z reálného světa zakořeněný ve své povaze (i s nestabilitou a nedokonalostí, které jsou vlastní reálnému světu)?

Nejprve zodpovíme otázku číslo tři, která byla prodiskutována v závěrečné analýze jako první. Hypotéza, že totalitarismus se jako ideální typ (v praxi neuskutečnitelný) vyskytuje pouze v beletrických dílech, nebyla potvrzena. Dystopické světy mají ve své podstatě zakořeněnou nestabilitu a nedokonalost z reálného světa. Tuto nedokonalost a nestabilitu zobrazovalo především dílo Alana Moorea a Davida Lloyda – *V jako vendeta*, kde se na konci knihy ocitá režim ve fázi úpadku. Dílo Margaret Atwood (*Příběh služebnice*) ve svém závěru zmínilo nové státní zřízení, které nastoupilo po totalitárním režimu republiky Gileád. Tato díla vykazovala silnou nestabilitu systému. Odlišná situace se však týká knih Jevgenije Zamjatina (*My*), Aldouse Huxleyho (*Brave New World*) a George Orwella (1984). Tyto systémy vykazují silné tendence k potlačení jakékoliv opozice. Navíc dokáží reintegrovat „defektního“ jedince zpět do společnosti, vytvořit z něj opět funkční součást systému. Tyto tři knihy se výrazně blíží ideálu totalitárního systému. Za úplný ideál totalitarismu je ovšem označit nemůžeme. Takový systém by ze své podstaty nemohl podnítit závadné smýšlení, tzn. myšlenkové pochody jedinců, které jsou v rozporu s oficiální doktrínou a cílí proti totalitárnímu zřízení.

Tuto otázku můžeme uzavřít tvrzením ze závěrečné analýzy. Moderní dystopie představují systémy, které se výrazně blíží ideálnímu modelu totalitarismu. Označit je za ideál by bylo chybné. I jednotlivé systémy se výrazně odlišují svými kvalitami a stabilitou. Co je však důležité poznamenat – systémy v dystopii jsou systémy totalitárními, které se více blíží (někdy více, někdy méně) ideálnímu typu totalitarismu než totalitární režimy, které se reálně vyskytují ve světě. Anti-utopická díla nám, pokud přijmeme tuto premisu, rozšiřují reálně omezené spektrum totalitárních režimů.

Druhá výzkumná otázka k zodpovězení se týkala společných znaků zkoumaných totalitarismů v beletrii se znaky definic teoretiků totalitarismu. Můžeme nalézt shodu mezi znaky dystopické literatury a znaky teorií, které se zabývají analýzou totalitarismů? Závěrečná analýza zodpověděla tuto otázku. Celkem se našlo devět shodných znaků dystopií a teorií totalitarismu. Jejich přítomnost byla potvrzena ve vypracovaných pravdivostních tabulkách. Jsou jimi: **Vůdce (či skupina vůdců), masová společnost, kontrola mas, tajná policie, teror, propaganda, ideologie, vznik nových politických institucí, monopol vlády na zbraně a armádu**. K těmto prvkům se posléze vrátíme.

Poslední výzkumná otázka se týkala prvků, které mají anti-utopická díla společná. Tyto prvky se však v teoriích totalitarismu nevyskytují. Analýzou bylo zjištěno pět prvků, které se v teoriích totalitarismu explicitně nevyskytují¹⁷⁸. Jsou jimi: **Vznik totalitárního státního zřízení z radikální, nestabilní situace, potlačování opozice vůči režimu, kontrola soukromí, odstranění staré kultury, kontrola sexuality**.

Podotázka měla zařadit tyto prvky do reálných totalitárních režimů. Tyto prvky byly aplikovány na případy totalitárních režimů v Sovětském svazu (30. léta), v nacistickém Německu a v Kambodže za vlády Rudých Khmerů. Prvky **vzniku totalitárního státního zřízení z radikální, nestabilní situace, potlačování opozice vůči režimu, odstranění staré kultury a kontrola sexuality** se potvrdily ve všech analyzovaných režimech. Prvek kontrola soukromí nebyl potvrzen. To je dáno vysokými technickými nároky na tento prvek. Reálné totalitární režimy nikdy nedosahovaly takových technických kapacit, aby mohly neomezeně monitorovat prostor svého vlivu (všudypřítomné kamery a odposlechy). Nejblíže se totalitární kontrole soukromí přiblížil Pol Potův režim v Kambodži. Zde to ovšem nebylo způsobeno

---

¹⁷⁸ Zde je nutné odkázat na samotnou kapitolu analýzy, která vysvětluje zařazení některých prvků (viz přítomnost prvku potlačování opozice vůči režimu, omezená kontrola soukromí, kterými se zabývá řada teorií totalitarismu).

technickým pokrokem, ale destrukcí všech dosavadních norem a zničením soukromého života.

Tato práce porovnala dystopické režimy s teoriemi totalitarismů, které vzešly z analýzy reálných totalitárních režimů. Potvrdila některé prvky totalitarismů, některé omezila či vyvrátila a některé přidala. Jak by vypadala nyní definice totalitárních režimů, pokud se spojí teorie Sigmunda Neumanna, Hannah Arendt, Carla J. Friedricha, Zbigniewa Brzezińskiego, Giovanniho Sartoriho a Juana Linze s moderními dystopiemi Jevgenije Zamjatina (*My*), Aldouse Huxleyho (*Brave New World*), George Orwella (1984), Margaret Atwood (*Příběh služebnice*) a dílem Alana Moorea a Davida Lloydida (*V jako vendeta*)? Tato definice představuje, Sartoriho slovy, pouze syndromové řešení se všemi kritizovanými aspekty (viz část o teorii G. Sartoriho). Všechny zde popsané prvky by se však měly vyskytovat jak v reálných totalitárních režimech¹⁷⁹, tak v moderních dystopiích¹⁸⁰.

Totalitarismy **vznikají z radikální, nestabilní situace**. Dokáží však tuto situaci přetavit ve svůj prospěch a tímto dát hybnou sílu svému režimu. Jejich hlavním cílem po ovládnutí situace je **vznik nových politických institucí, resp. destrukce (či omezení) institucí, organizací a zájmových skupin spojených s minulým režimem**. Omezování minulosti se týká i snahy o **odstranění staré kultury**. Režimy ji často berou jako neslučitelnou s vlastními cíli, v jiných případech jako zárodek ohrožení jejich existence. To je spojeno i s **potlačováním opozice vůči režimu** (násilné i nenásilné opozice), které musí být neustále prováděno. Režim má natolik velké kapacity, že dokáže opozici omezit, či dokonce zcela eliminovat¹⁸¹. Žádný reálný totalitární režim se sám naráz nezhroutil pouze působením opozice. Pokud se totalitární režim zhroutil, bylo to v důsledku *umírnění se* do jiné formy nedemokratického systému či byl svržen vnějšími silami.

Totalitarismus se vyznačuje silným vůdcovským principem, který je zosobněn samotným **vůdcem či skupinou vůdců**. Vůdce je často demagogem, vládne celému státnímu „stroji“, je to bezohledný válečník (kondotiér) zároveň je i odměřen normálnímu obyvatelstvu (je marginálním mužem). V totalitárním režimu se nachází

---

¹⁷⁹ Jsou to prvky vzešlé ze zmíněných teorií totalitarismu, které jejich autoři vytvořili na základě analýz reálných totalitarismů.

¹⁸⁰ Jsou to prvky vzešlé z analýzy zmíněných dystopií.

¹⁸¹ Jako protiklad tomuto tvrzení můžeme uvést úspěšnou opozici v díle *V jako vendeta*. Reálná situace je však zcela odlišná – ozbrojený boj jedince proti režimu nemůže uspět.

jedna jediná oficiální **ideologie**. Ta je základem legitimacy režimu, bere na sebe podobu politického náboženství. Tato ideologie zahrnuje všechny aspekty lidské existence, snaží se přeměnit lidskou přirozenost, omezeně vykládá skutečnosti a snaží se prosazovat „pravdivější“ realitu. Aby mohla být vláda snáze prováděna, musí být **společnost masová**. Není zde místo pro individualismus. Společnost vystupuje jako jeden muž. Reálně je však společnost hierarchická, ideálu masové společnosti se v praxi nedá dosáhnout. Masy jsou kontrolovány vládnoucí mocí. Ta vlastní **monopol na zbraně a armádu** a má pro **kontrolu mas** různé nástroje, které jsou schopny omezit i roli rodiny či církve. Jsou jimi především byrokracie a **tajná policie**. Tajná policie je jednou z hlavních nositelek **teroru** ve společnosti. Teror se projevuje různě v čase – je časově omezeným. V době nestability může režim tento prvek posílit, jindy se nemusí aktivně projevovat. Tento teror může být jak fyzický, tak psychický. Totalitární systém je schopen **kontrolovat sexualitu** svých občanů. Používá k tomu restrikce (např. zákazy potratů, rasová omezení), penalizace za neuposlechnutí nařízení, či naopak různá zvýhodňování (přídavky na dítě apod.). To svědčí o neomezené moci totalitární vlády.

Propaganda je v totalitarismu všudypřítomná. Využívá se různých nástrojů propagandy (mluvené slovo, symboly) a technik propagandy (repetice, zjednodušení, personifikace politiky, zákon psychologické situace). Propaganda je technologicky podmíněna – dokáže dokonale využívat moderní technologie (prostředky masové komunikace).

Některé zmíněné prvky, jak již bylo mnohokrát naznačeno, se mohou objevovat i v jiných typech systémů než pouze v totalitarismu. Totalitarismus se vyznačuje vzájemnou interakcí těchto prvků. To znamená, že se tyto prvky v totalitarismu vyskytují, někdy je však pozice jednoho prvku minimalizována na úkor prvku jiného.

Diskuze o totalitarismu zajisté nekončí. Teoretické koncepty totalitarismu mají omezenou působnost na akademickou sféru, která je s problematikou totalitárních režimů detailně obeznána. Moderní dystopie však klade důležité otázky – proč se totalitarismus ve společnosti projevuje? Proč je totalitarismus společností přijímán? Je totalitarismus i v dnešní době reálnou hrozbou? Tyto otázky klade laická veřejnost. Tedy cílí na skupinu, které se hrozba totalitarismu týká nejvíce.

SUMMARY

The diploma thesis *Modern Dystopias and Theories of Totalitarianism* deals with comparison of these two phenomena. The thesis is based on the concept of Giovanni Sartori. He understands the phenomenon of totalitarianism as ideal ending of the axis totalitarianism-democracy. Extreme points of this axis fulfill the role of unrealizable ideal regimes. In reality we can only move closer to them. But modern dystopias may represent these ideal regimes.

The diploma thesis is divided into theoretical and practical section. There is the analysis of five books in the theoretical section which deal with the theory of totalitarianism. The analysis contains the work of Sigmund Neumann, Hannah Arendt, Carl J. Friedrich and Zbigniew K. Brzeziński, Giovanni Sartori and Juan J. Linz. Each theory of totalitarianism is supplemented by reflection from other authors. There is the analysis of five dystopias (J. Zamiatin – *We*, A. Huxley – *Brave New World*, G. Orwell – *Nineteen Eighty-four*, M. Atwood – *The Handmaid's Tale*, A. Moore, D. Lloyd – *V for Vendetta*) in the practical section. The analysis contains the storyline of the book, elements of totalitarian regime in the dystopia and inspiration of author for the world of dystopia. Each analysis of the book (both theoretical and practical) is accompanied with table which contains the basic elements of totalitarianism (in theory or in dystopia). These tables are used in final comparison.

In the last section of this thesis there is elaborated final comparison between theories of totalitarianism and modern dystopias. This comparison is based on elaborated truth tables. Thanks to these tables we can see common elements of totalitarianism in theories and in dystopias. Last part of the final comparison deals with the question of common elements of totalitarianism in dystopias (elements which are not included in theories of totalitarianism). These elements are compared with real totalitarian regimes (Soviet Union in the 30's, Nazi Germany and Democratic Kampuchea) in order to verify these elements as elements of totalitarianism in practice.

This thesis shows that authors of dystopias (particularly Zamiatin, Huxley, Orwell) deal with the same question as authors of theories of totalitarianism. They identified same elements of modern totalitarianism as theoreticians of totalitarianism but they were more focused on the question of interpersonal relationship, family or intimacy in

totalitarianism. The conclusion summarizes the answers to research questions which were raised in the introduction.

POUŽITÁ LITERATURA

Monografie, sborníky, kapitoly

- ANDERSON, T. H. (1996). *The Movement and The Sixties: Protest in America from Greensboro to Wounded Knee*. Oxford: Oxford University Press.
- ARENDT, H. (1996). *Původ totalitarismu I-III*. Praha: OIKOYMENH. ISBN 80-86005-13-5.
- ATWOOD, M. (2008). *Příběh služebnice*. Praha: BB art. ISBN 978-80-7381-412-0.
- BALÍK, S. (1986). *Texty ke studiu obecných dějin státu a práva III*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- BALÍK, S.; KUBÁT, M. (2004). *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán. ISBN 80-86569-89-6.
- Bible. Český ekumenický překlad*. Dostupné na: <http://www.biblenet.cz/>, dne 20. 2. 2013.
- Bible. Český studijní překlad*. Dostupné na: <http://www.obohu.cz/bible/>, dne 20. 2. 2013.
- Bible kralická*. Dostupné na: <http://www.etf.cuni.cz/~rovnanim/bible/k/Mt1.php>, dne 20. 2. 2013.
- BLOOM, H. (2004). *Bloom's Guides: 1984*. New York: Chelsea House. ISBN 0-7910-7567-2.
- BRAUNSTEIN, P. (2002). Forever Young: Insurgent Youth And The Sixties Culture Of Rejuvenation. In BRAUNSTEIN, P.; DOYLE, M. W. (eds.). *IMAGINE NATION - The American Counterculture of the 1960s and '70s*. New York: Routledge, s. 243-275. ISBN 0-415-93040-5.
- DAHL, R. A. (1995). *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria publishing. ISBN 80-85605-81-3.
- DAVISON, P. (2000). *George Orwell: Animal Farm: A Fairy Story: A Note on the Text*. Dostupné na: http://www.orwell.ru/library/novels/Animal_Farm/english/eint_pd, dne 21. 3. 2013.
- DROZDA, M. (1990). Energie proti entropii. In Zamjatin, J. *My*. Praha: Odeon, s. 9-29.
- FRAENKEL, E. (2006). *The Dual State: A Contribution to the Theory of Dictatorship*. New Jersey: The Lawbook Exchange. ISBN 1-58477-671-4.
- FRIEDRICH, C. J.; BRZEZIŃSKI, Z. K. (1965). *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Cambridge: Harvard University Press.
- GOLDENBERG, D. (2003). *The Curse of Ham: race and slavery in early Judaism, Christianity and Islam*. Princeton: Princeton University Press. ISBN 0-691-11465-X.
- GOTTLIEB, E. (2001). *Dystopian Fiction East and West: Universe of Terror and Trial*. Quebec: McGill-Queen's University Press. ISBN 0-7735-2206-9.
- HAAS, M. (1991). *Cambodia, Pol Pot, and the United States: the Faustian Pact*. New York: Praeger Publishers. ISBN 0-275-94005-5.

- HUXLEY, A. (1932). *Brave New World*. Dostupné na: <http://www.huxley.net/bnw/index.html>, dne 24. 3. 2013.
- HUXLEY, A. (1958). *Brave New World Revisited*. Dostupné na: <http://www.huxley.net/bnw-revisited/index.html>, dne 10. 3. 2013.
- HUXLEY, A. (1970). *Konec civilizace*. Praha: Horizont.
- CHAUCER, G. (1953). *Canterburské povídky*. Praha: Nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- JANDOUREK, J. (2012). *Slovník sociologických pojmů*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3679-2.
- KOREMAN, M. (1999). *The Expectation of Justice. France 1944-1946*. Durham: Duke University Press. ISBN 0-8223-2373-7.
- KUBÁT, M. (2011). Nedemokratické politické režimy. In NOVÁK, M. (eds.). *Úvod do studia politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 724-748. ISBN 978-80-7419-052-0.
- LAPIDUS, G. W. (1965). Literature and the Art. In FRIEDRICH, C. J.; BRZEZIŃSKI, Z. K. (1965): *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Cambridge: Harvard University Press, s. 329-339.
- LINZ, J. J. (2000). *Totalitarian and Authoritarian regimes*. Boulder: Lynne Rienner Publishers. ISBN 978-1-55587-890-0.
- MACHART, F. (2011). *Neomarxismus a kulturní změny v USA během vietnamské války – vliv Herberta Marcuseho*. Bakalářská práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. Vedoucí práce: PhDr. Přemysl Rosůlek, Ph.D.
- MARCUSE, H. (1991). *Jednorozměrný člověk: studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*. Praha: Naše vojsko.
- MARX, K. (1875). *Kritika gothajského programu*. Dostupné na: <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1875/gotha/ch01.htm>, dne 20. 2. 2013.
- MICHALS, D. (2002). From „Consciousness Expansion“ to „Counsciousness Rising“. Feminism and the Countercultural Politics of the Self. In BRAUNSTEIN, P.; DOYLE, M. W. (eds.). *IMAGINE NATION - The American Counterculture of the 1960s and '70s*. New York: Routledge, s. 41-68. ISBN 0-415-93040-5.
- MILGRAM, Sh. (2005). Anthem in the Context of Related Literary Works: „We are not like our brothers“. In MAYHEW, R. (eds.): *Essays on Ayn Rand's Anthem*. Maryland: Lexington books, s. 119-169. ISBN 0-7391-1031-4.
- MILLER, D. (eds.) (2000). *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Barrister & Principal. ISBN 80-85947-56-0.
- MOORE, A.; LLOYD, D. (2005). *V jako vendeta*. Praha: BB Art. ISBN 80-7341-690-5.
- MORE, T. (1978). *Utopie*. Praha: Mladá fronta.
- MUNZAROVÁ, M. (2005). *Lékařský výzkum a etika*. Praha: Grada. ISBN 80-247-0924-4.

- NEUMANN, S. (1965). *Permanent Revolution: Totalitarianism in the Age of International Civil War*. New York: Frederick A. Praeger.
- NOVÁK, M. (2007). *Mezi demokracií a totalitarismem: Aronova politická sociologie industriálních společností 20. století*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-4437-1.
- NOVOTNÝ, A. (1956). *Biblický slovník*. Praha: Kalich.
- ORWELL, G. (2009). *1984*. Brno: Levné knihy.
- PLATÓN (2005). *Ústava*. Praha: OIKOYMENH. ISBN 80-7298-142-0.
- ROTH, M. S. (2005). Trauma: A Dystopia of the Spirit. In RÜSEN, J.; FEHR, M.; RIEGER, T. W. (eds.). *Thinking utopia: Steps into other worlds*. New York: Berghahn Books, s. 230-246. ISBN 13: 978-1-74545-304-6.
- SARTORI, G. (1993). *Teória demokracie*. Bratislava: Archa. ISBN 80-7115-049-5.
- SCULLY, M.; KUOCH, T.; MILLER, R. A. (1995). Cambodians and Sexual Child Abuse. In FONTES, L. A. (eds.). *Sexual Abuse in Nine North America Cultures: Treatment and Prevention*. Thousand Oaks: SAGE Publication. ISBN 0-8039-5435-2.
- SOLOMON, P. H. (1996). *Soviet Criminal Justice under Stalin*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 0-521-40089-9.
- STRUVE, G. (1943). *25 Years of Soviet Russian Literature (1918-1943)*. London: George Routledge & Sons.
- TRAHAIR, R. C. S. (1999). *Utopias and Utopians: An Historical Dictionary*. Westport: Greenwood Press. ISBN 0-313-29465-8.
- VIEIRA, F. (2010): The Concept of Utopia. In CLAEYS, G. (eds.). *The Cambridge Companion to Utopian Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 3-27. ISBN 978-0-521-88665-9.
- ZAMJATIN, J. (1990). *My*. Praha: Odeon.
- ZAMJATIN, J. (1988). Мы. In Знамя. 1988, n. 5.
- ZAMJATIN, J. (1952). *We*. New York: Dutton Paperback.
- ŽIŽEK, S. (2007). *Mluvil tu někdo o totalitarismu?* Praha: Tranzit. ISBN 80-903452-8-X.

Periodika

- ABUBEY, F. (2012). Parents Protest 'The Handmaid's Tale' Because It 'Denigrates christianity'. In *WFMY News 2*. October 25, 2012. Dostupné na: <http://www.digtriad.com/news/local/article/251389/57/Hundreds-Sign-Petition-Against-Book-In-GCS>, dne 22. 2. 2013.
- ALMOND, G. A. (1977). *Handbook of Political Science, Volume 3: Macropolitical Theory* by Fred I. Greenstein: Nelson W. Polsby. Review by: Gabriel A.

- Almond. In *The American Political Science Review*. Vol. 71, No. 4 (Dec., 1977), s. 1625-1627.
- ATWOOD, M. (2012). Haunted by the Handmaid's tale. In *The Guardian*. January 20, 2012. Dostupné na:
<http://www.guardian.co.uk/books/2012/jan/20/handmaids-tale-margaret-atwood>, dne 19. 2. 2013.
- ATWOOD, M. (2013). My hero: George Orwell by Margaret Atwood. In *The Guardian*. January 18, 2013. Dostupné na:
<http://www.guardian.co.uk/books/2013/jan/18/my-hero-george-orwell-atwood>, dne 22. 2. 2013.
- BARGHOORN, F. C. (1957). Totalitarian Dictatorship and Autocracy. by Carl J. Friedrich; Zbigniew K. Brzezinski; The Soviet System of Government. by John N. Hazard. In *Political Science Quarterly*. Vol. 72, No. 4 (Dec., 1957), s. 613-614.
- BURROWES, R. (1969). Totalitarianism: The Revised Standard Version. The Origins of Totalitarianism by Hannah Arendt; Totalitarian Dictatorship and Autocracy by Carl J. Friedrich; Zbigniew K. Brzezinski. In *World Politics*. Vol. 21, No. 2 (Jan. 1969), s. 272-294.
- CLOKIE, H. McD. (1943). Permanent Revolution: The Total State in a World at War by Sigmund Neumann. In *The American Political Science Review*. Vol. 37, No. 2 (Apr., 1943), s. 350-351.
- DALLIN, A. (1958). Totalitarian Dictatorship and Autocracy by Carl J. Friedrich; Zbigniew Brzezinski. In *Russian Review*. Vol. 17, No. 2 (Apr., 1958), s. 143-144.
- DETH, S. U. (2009). The Rise and Fall of Democratic Kampuchea. In *Education About Asia*. Vol. 14, No. 3 (Winter 2009), s. 26-30.
- DUNNER, J. (1958). Totalitarian Dictatorship and Autocracy by Carl J. Friedrich; Zbigniew K. Brzezinski; Against the Tyrant by Oscar Jaszi; John D. Lewis. In *Midwest Journal of Political Science*. Vol. 2, No. 2 (May, 1958), s. 224-227.
- EBENSTEIN, W. (1958). The Study of Totalitarianism. Totalitarian Dictatorship and Autocracy by Carl J. Friedrich; Zbigniew K. Brzezinski. In *World Politics*. Vol. 10, No. 2 (Jan., 1958), s. 274-288.
- FITZPATRICK, M. (2011). Heartache of Khmer Rouge forced marriage victims. In *AFP*. March 23, 2011. Dostupné na:
<http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5goNjRDKLQYCsHbeUXsM-CJz8lNqA?docId=CNG.c75ae03e9a9db7a99bb43c8a63803ab5.431>, dne 30. 4. 2013.
- FRANCISCO, R. A. (2001). Totalitarian and Authoritarian Regimes (Book Review). In *Contemporary Southeast Asia: Journal of International & Strategic Affairs*, Vol. 23, No. 1 (April 2001), s. 185-188.
- GLENN, J. (2006). In a Perfect World. In *The Boston Globe*. July 23, 2006. Dostupné na:

http://www.boston.com/news/globe/ideas/articles/2006/07/23/in_a_perfect_world/?page=full, dne 15.1.2013.

- GRITTEN, D. (1994). The 'Schindler' Everyone Forgot About--Until Now: A decade ago, Jon Blair's documentary won a British Academy Award. In *L.A. Times*. February 27, 1994. Dostupné na: http://articles.latimes.com/1994-02-27/entertainment/ca-27649_1_jon-blair, dne 21. 2. 2013.
- HALLOWELL, J. H. (1943). Permanent Revolution: The Total State in a World at War. By Sigmund Neumann. In *The Journal of Politics*. Vol. 5, No. 3 (Aug. 1943), s. 314-316.
- JACKSON, K. D. (1978). Cambodia 1977: Gone to Pot. In *Asia Survey*. Vol. 18, No. 1 (Jan., 1978), s. 76-90.
- JOHNSON, C. O. (1958). The Status of Freedom of Expression under the Smith Act. In *The Western Political Quarterly*. Vol. 11, No. 3, s. 469-480.
- JORDISON, S. (2011). V for Vendetta: Reading the Film. In *The Guardian*. November 21, 2011. Dostupné na: <http://www.guardian.co.uk/books/2011/nov/21/v-for-vendetta-film>, dne 2. 3. 2013.
- KOHN, H. (1943). Permanent Revolution: The Total State in a World at War by Sigmund Neumann. In *The American Historical Review*. Vol. 48, No. 3 (Apr., 1943), s. 534-535.
- KRIS, E. (1943). Permanent Revolution. By Sigmund Neumann. In *American Journal of Sociology*. Vol. 49, No. 1 (Jul., 1943), s. 86.
- LEFORT, C. (2002). Thinking with and against Hannah Arendt. In *Social Research*. Vol. 69, No. 2 (Summer 2002), s. 447-459.
- MILGRAM, S. (1963). Behavioral Study of Obedience. In *Journal of Abnormal and Social Psychology*. Vol. 67, s. 371-378. Dostupné na: http://www.wadsworth.com/psychology_d/templates/student_resources/0155060678_rathus/ps/ps01.html, dne 2. 3. 2013.
- MINSKER, E. (2012). Listen: Alan Moore (Watchmen, V for Vendetta), Releases Song in Support of Occupy Wall Street. In *Pitchfork*. November 4, 2012. Dostupné na: <http://pitchfork.com/news/48465-listen-alan-moore-watchmen-v-for-vendetta-releases-song-in-support-of-occupy-wall-street/>, dne 2. 3. 2013.
- MUSTON, S. (2013). Anti-protest: Bahrain bans import of plastic Guy Fawkes masks. In *Independent*. February 25, 2013. Dostupné na: <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/antiprotest-bahrain-bans-import-of-plastic-guy-fawkes-masks-8510615.html>, dne 2. 3. 2013.
- NEUMANN, S. (1938). The Rule of the Demagogue. In *American Sociological Review*. Vol. 3, No. 4 (Aug. 1938), s. 487-498.
- ODOM, W. E. (1992). Soviet Politics and After Old and New Concepts. In *World Politics*. Vol. 45, No. 1 (Oct., 1992), s. 66-98.
- ORWELL, G. (1945). You and the Atomic Bomb. In *Tribune*. October 19, 1945. London. Dostupné na: http://orwell.ru/library/articles/ABomb/english/e_abomb, dne 23. 3. 2013.

- ORWELL, G. (1946). *Decline of the English Murder*. In *Tribune*, February 15, 1946, London. Dostupné na: http://orwell.ru/library/articles/decline/english/e_doem, dne 23. 3. 2013.
- ORWELL, G. (1946). Review of „We“ by E. I. Zamjatin. In *Tribune*. January 4, 1946. London. Dostupné na: http://orwell.ru/library/reviews/zamyatin/english/e_zamy, dne 15. 1. 2013.
- ORWELL, G. (1946). The Prevention of Literature. In *Polemic*. No. 2, 1946. London. Dostupné na: http://www.orwell.ru/library/essays/prevention/english/e_plit, dne 23. 3. 2013.
- ORWELL, G. (1946). Why I Write. In *Gangrel*. Summer 1946, London. Dostupné na: http://orwell.ru/library/essays/wiw/english/e_wiw, dne 23. 3. 2013.
- Palmer for stringent law. In *New York Times*. November 16, 1919
- PTÁČNÍK, J. (2012). Perspektivy využití Linzovy metodologie pro výzkum nedemokracie. In *Central European Political Studies Review*. Vol. 14., Iss. 2-3, s. 315-336.
- RUSHOWY, K. (2009). Atwood novel too brutal, sexist for school: Parent. In *The Star*. January 16, 2009. Dostupné na: http://www.thestar.com/life/parent/2009/01/16/atwood_novel_too_brutal_sexist_for_school_parent.html, 22. 2. 2013.
- SHANE, A. M. (1968). Zamjatin's Prose Fiction. In *The Slavic and East European Journal*. Vol. 12, No. 1, s. 14-26.
- SCHRECKER, E. W. (1988). Archival Sources for the Study of McCarthyism. In *The Journal of American History*. Vol. 75, No. 1, s. 197-208.
- SNYDER, L. L. (1943). Permanent Revolution: The Total State in a World at War. By Sigmund Neumann. In *Political Science Quarterly*. Vol. 58, No. 1 (Mar., 1943), s. 144-145.
- SPEIER, H. (1958). Totalitarian Dictatorship and Autocracy by Carl J. Friedrich; Zbigniew K. Brezinski. In *The American Political Science Review*. Vol. 52, No. 2 (Jun., 1958), s. 541-543.
- TUCKER, R. C. (1965). The Dictator and Totalitarianism. In *World Politics*. Vol. 17, No. 4 (Jul., 1965), s. 555-583.
- VAAGAN, R. (1997). „PS: What is to be done with the novel?“ Voronskij, Zamjatin and My. In *Scando-Slavica*. Vol. 43, s. 39-51.

Internetové zdroje

- American Library Association. 100 most frequently challenged books: 1990-1999. Dostupné na: http://www.ala.org/advocacy/banned/frequentlychallenged/challengedbydecade/1990_1999, dne 22. 2. 2013.
- Arthur C. Clarke Award: Award Winners. Dostupné na <http://www.clarkeaward.com/previous-awards/winners/>, dne 18. 2. 2013.

- BBC. George Orwell's „Animal Farm“ – Historical Context. Dostupné na: <http://www.bbc.co.uk/learningzone/clips/george-orwells-animal-farm-historical-context-pt-1-3/8177.html>, dne 21. 3. 2013.
- BBC. History: Guy Fawkes. Dostupné na: http://www.bbc.co.uk/history/people/guy_fawkes, dne 2. 3. 2013.
- ČSFD: V jako vendeta (2005). Dostupné na: <http://www.csfd.cz/film/194884-v-jako-vendeta/>, dne 2. 3. 2013.
- FBI – COINTELPRO. Dostupné na: <http://vault.fbi.gov/cointel-pro>, dne 18. 1. 2013.
- George Orwell's Essays and Articles. Dostupné na: http://orwell.ru/library/articles/index_en, dne 23. 3. 2013.
- IMDB. Schindler: The Documentary. Dostupné na: <http://www.imdb.com/title/tt0180981/>, dne 21. 2. 2013.
- IMDB. The Handmaid's Tale. Dostupné na: http://www.imdb.com/title/tt0099731/?ref=src_1, dne 22. 2. 2013.
- KREIS, G. (2000). A chronology of the life and literary career of George Orwell, 1903-1950. Dostupné na: http://orwell.ru/bio/english/oc_kreis, dne 23. 3. 2013.
- MILLER, F. (2011) Anarchy. Dostupné na: <http://frankmillerink.com/2011/11/anarchy>, dne 2. 3. 2013.
- National Front. Dostupné na: <http://www.national-front.org.uk/>, dne 2. 3. 2013.
- Open Culture: Aldous Huxley's Most Beautiful, LSD-Assisted Death: A Letter from His Widow. Dostupné na: http://www.openculture.com/2012/10/aldous_huxleys_most_beautiful_lsd-assisted_death_a_letter_from_his_widow.html, dne 10. 3. 2013.
- Rosenthal, G.: The Evolution of Tattooing in the Auschwitz Concentration Camp Complex. Dostupné na: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/tattoos1.html>, dne 21. 2. 2013.
- The Honest Publishing. The Honest Alan Moore Interview – Part 2: The Occupy Movement, Frank Miller, and Politics. Dostupné na: <http://www.honestpublishing.com/news/the-honest-alan-moore-interview-part-2-the-occupy-movement-frank-miller-and-politics/>, dne 2. 3. 2013.
- The Official Website of the British Monarchy: Succession. Dostupné na: <http://www.royal.gov.uk/ThecurrentRoyalFamily/Successionandprecedence/Succession/Overview.aspx>, dne 2. 3. 2013.
- Vineyard, J.: Alan Moore: The Last Angry Man. Dostupné na: http://www.mtv.com/shared/movies/interviews/m/moore_alan_060315/, dne 2. 3. 2013.